

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Tiesību teorijas un vēstures katedra

Maģistra darbs

**Ģenerālklausulas „valsts un sabiedrības intereses iztulkošana”
un tās saistība ar personas tiesībām uz īpašumu**

Saņemts
Tiesību teorijas un vēstures katedrā
2006. gada ____ . _____

_____
Sekretāres paraksts

Pilna laika klātienes nodaļas
2. semestra students
Mārtiņš Tarlaps
JurP990244

Zinātniskais konsultants
Dr. iur., Prof. Sanita Osipova

Rīga, 2006

Saturs

Ievads	4. lpp.
I Sabiedrība	6. lpp.
1. Sabiedrības izveidošanās un funkcionēšanas pamati	6. lpp.
2. Pilsoniska sabiedrība	8. lpp.
3. Sabiedrības jēdziena tiesiskā izpratne Latvijā no zemnieku brīvvaldības 19. gs. līdz 1940. gadam	12. lpp.
4. Sabiedrības jēdziena tiesiskās izpratnes attīstība Latvijā pēc 1990. gada	16. lpp.
II Valsts	21. lpp.
5. Nepieciešamība pēc valsts	21. lpp.
6. Valsts un sabiedrība	22. lpp.
6.1. Valsts un sabiedrības pretnostatīšana	23. lpp.
6.2. Valsts identificēšana ar sabiedrību	27. lpp.
7. Valsts un sabiedrības attiecības Latvijā	29. lpp.
III Ģenerālklausula „valsts un sabiedrības intereses”	31. lpp.
8. Ģenerālklausulas iztulkošanas nepieciešamība	31. lpp.
9. Ģenerālklausulas vēsture Latvijā	32. lpp.
10. Ģenerālklausulas pašreizējā forma	35. lpp.
11. Ģenerālklausula citu valstu tiesībās	38. lpp.
12. Ģenerālklausulas iztulkotāji	40. lpp.
13. Ģenerālklausulas formas precizēšana	44. lpp.
IV Tiesības uz īpašumu	46. lpp.
14. Tiesības uz īpašumu	46. lpp.
15. Satversmes 105. panta satura analīze	47. lpp.
15.1. Īpašuma jēdziens	47. lpp.
15.2. Tiesības uz īpašumu ikvienam	49. lpp.
15.3. Īpašuma izmantošanas pretēji sabiedrības interesēm aizliegums	51. lpp.
16. Tiesību uz īpašumu ierobežošanas saskaņā ar likumu	53. lpp.
16.1. Principi tiesību uz īpašumu ierobežošanai	55. lpp.
17. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām	60. lpp.
Kopsavilkums	66. lpp.

Аннотация.....	70. lpp.
Annotation.....	72. lpp.
Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts	74. lpp.
Teksts par aizstāvēšanu.....	81. lpp.

Ievads

Itin bieži nākas dzirdēt kādu pieminam valsts un sabiedrības intereses. It sevišķi tās iemīļojuši piesaukt politiķi, kuri valsts un sabiedrības intereses piesauc katrā, viņuprāt, piemērotā situācijā. Tomēr darba autoram laika gaitā radusies pārlicība, ka vairumā gadījumu šie paši valsts un sabiedrības interešu piesaucēji nevarētu pamatot, kas ir valsts un sabiedrības intereses, kā arī kāpēc tās tiek piesauktas.

No tiesību teorijas viedokļa valsts un sabiedrības intereses ir ģenerālklausula, kura vēl pie tam pilnīgi noteikti pati par sevi nav tieši pielietojama konkrēta dzīves gadījuma izšķiršanai¹. Ģenerālklausula prasa tās konkretizēšanu katrā tādā gadījumā, kur tā tiek piemērota vai kur to varētu piemērot. Bet attiecībā uz darba nosaukumā ietverto ģenerālklausulu “valsts un sabiedrības intereses” autoram līdz šim nav izdevies atrast nevienu skaidrojumu, ko sevī ietver šī ģenerālklausula. Ņemot vērā to, ka valsts un sabiedrības interešu pieminēšana ir bieža parādība, rodas nepieciešamība rast skaidrojumu, kā šīs intereses izpaužas. Rodas nepieciešamība konkretizēt pašu ģenerālklausulu.

Domājot par šī darba iespējamo saturu, autoram priekšplānā izvirzījās sekojoša tēze – ģenerālklausula “valsts un sabiedrības intereses” šobrīd nav pietiekami precīzi konkretizēta, tādēļ iespējama tās nepamatota un nepareiza piemērošana. Līdz ar to arī izvirzās galvenais darba mērķis – rast pamatotu un pēc iespējas precīzu skaidrojumu minētajai ģenerālklausulai, tādējādi cenšoties sniegt ieguldījumu vienveidīgai tās piemērošanai juridiskajā praksē, tai skaitā tiesu praksē.

Autora skatījumā, ģenerālklausula “valsts un sabiedrības intereses” savā praktiskajā izpausmē līdz šim visbiežāk ir bijusi saistīta un arī turpmāk bieži tiks saistīta ar personas tiesībām uz īpašumu kā vienu no galvenajiem cilvēka tiesību un pamatbrīvību principiem. Šī ģenerālklausulas praktiskā aspekta izpausme autoram šķiet viens no interesantākajiem pētījumu objektiem ģenerālklausulas piemērošanas jomā.

Domājot par valsts un sabiedrības interešu attiecībām ar personas tiesībām uz īpašumu, darba autors izvirzījis vēl vienu tēzi – praksē ģenerālklausula “valsts un

---

¹ Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rīga: BO SIA “Ratio Iuris”, 2003, 139. lpp.

sabiedrības intereses” tiek neprecīzi tulkota, tādējādi nepamatoti pārāk lielā apmērā ierobežojot personas tiesības uz īpašumu. Izvirzot šādu tēzi, autors balstījies uz praksē gūtiem novērojumiem, kad atsevišķi normatīvie akti, kuri tiks pieminēti un analizēti turpmāk šajā darbā, rada pārlicību par to, ka likumdevējs, tos pieņemot, nav paredzējis šo normatīvo aktu radītās sekas uz civiltiesisko apgrozību, it sevišķi attiecībā uz personas tiesību uz īpašumu ievērošanu.

Darba mērķis līdz ar to ir rast atbildi, vai izvirzītās tēzes atbilst patiesībai, vai arī tās ir tikai šķietami problēmjaudājumi, kuri gan teorijā, gan praksē jau ir atrisināti. Šim nolūkam viena darba daļa tiks veltīta ģenerālklausulas “valsts un sabiedrības intereses” iztulkošanai, bet otra – šīs ģenerālklausulas saistībai ar personas tiesībām uz īpašumu, vērtējot, cik lielā mērā personas tiesības uz īpašumu tiek ierobežotas valsts un sabiedrības vajadzību dēļ, kā arī cenšoties rast priekšlikumus pēc iespējas taisnīgākai personas tiesību uz īpašumu saskaņošanai ar valsts un sabiedrības interesēm.

Darba izstrādē izmantota galvenokārt ārvalstu pieredze minēto jautājumu teorētisko aspektu noskaidrošanā, jo autors nonācis pie secinājuma, ka teorētiskās atziņas šajos jautājumos Latvijas autoru darbos ir nepietiekamas un nepilnīgas.

Praktiska ģenerālklausulas “valsts un sabiedrības intereses” un personas tiesību uz īpašumu izpēte tiks balstīta uz Latvijas un ārvalstu normatīvo aktu izvērtējumu, kā arī uz Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu analīzi.

I Sabiedrība

1. Sabiedrības izveidošanās un funkcionēšanas pamati.

Cilvēks ir tendēts būt kopā ar citiem, piedalīties kopējos notikumos un darbībās¹. Realizējot šo ievirzi, cilvēki piedalās kopības veidošanā. Īsta sociālā kopība veidojas participācijā², kas balstās uz kopdarbību. Individu kopība tiek dibināta nepieciešamības pēc indivīda dzīvības, brīvības un īpašuma aizsardzības dēļ un tā rodas indivīdu brīvprātīgas apvienošanās ceļā³. Tātad, sabiedrība veidojas tiešas indivīdu darbības rezultātā, kas vērsta uz kopības izveidošanos, bet pēc tam, kad kopība ir izveidota, indivīdi uz šīs pašas ievirzes pamata piedalās tās saglabāšanā un attīstīšanā. Tādā veidā tiek radīta un pastāv dabiska indivīdu kopdzīves iekārta, ko apzīmē ar jēdzienu “sabiedrība”⁴.

Sabiedrība ir tuvs jēdziens kultūrai, kuru lieto sociālantropologi, kā arī nacionālai valstij, kuru lieto politikas zinātnieki. Atšķirība ir tā, ka kultūrai nevar noteikt noteiktas teritoriālas robežas, bet nacionālai valstij kā priekšnoteikums tās pastāvēšanai ir formāla pārvaldes iekārta un sava veida nacionāla vienotība⁵. Tai pat laikā viens no šī darba mērķiem ir rast sabiedrības jēdziena skaidrojumu tiesībās, lai precizētu šī jēdziena saturu ģenerālklausulas „valsts un sabiedrības intereses” kontekstā, it sevišķi attiecībā uz valsts un sabiedrības interešu satura noskaidrošanu.

Indivīdam ir ne tikai “ievirze” uz dzīvošanu sabiedrībā, bet arī nepieciešamība tajā dzīvot. Ja tiek apgalvots, ka sabiedrības nodibināšanās viens no priekšnoteikumiem ir indivīda nepieciešamība pēc brīvības⁶, tad jāizdara secinājums, ka bez sabiedrības indivīds nevar būt brīvs, jo viņš nevar justies drošs, ka viņa brīvība kurā katrā brīdī var

¹ Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. Rīga: Burtnieks, 1997, 589. lpp. Skat. arī: Lejiņš P., Šulcs L. *Tiesību filozofija*. Rīga, 1938, 54. lpp., kur dota atsauce uz četriem Monteskjē formulētiem dabiskajiem likumiem.

² No angļu *participation* – piedalīšanās.

³ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998, 256. lpp.

⁴ Turpat, 194. lpp.

⁵ Смелзер Н. *Социология*. Москва: Феникс, 1994, с. 86.

⁶ Uz šo ideju balstās lielākā daļa tiesību filosofu, kuri aprakstījuši sabiedrības līguma teoriju kā sabiedrības izveidošanās pamatu. Šis apgalvojums saprotams tādējādi, ka bez sabiedrības līguma indivīdi dzīvo savā dabiskajā stāvoklī, kurā jebkurš no indivīdiem var uzkundzēties pārējiem, izmantojot fizisku spēku, vai viņa rokās koncentrētos iztikas un ražošanas līdzekļus. Tādā veidā, lai arī indivīds iedomājas, ka viņš ir brīvs, viņš atrodas vislielākajā verdzībā jeb pilnīgā atkarībā no kāda cita indivīda. Izveidojas situācija, ka ikviens indivīds kaut kādā ziņā ir atkarīgs no viena vai vairākiem citiem indivīdiem. Sabiedrības līgums, savukārt, mazina iespējamību nonākt personiskā atkarībā, līdz ar to indivīds ir patiesi brīvs.

tikt ierobežota¹. Ja indivīdi neizveidotu šo kopdzīves iekārtu – sabiedrību, kurai viņi pakļautos, tad viņi ierobežotu viens otra brīvību, jo bez sabiedrības pastāv liela iespējamība nonākt personiskā atkarībā². Ir pilnīgi saprotams, ka viens sabiedrības loceklis ir atkarīgs no citiem sabiedrības locekļiem, jo viņam var rasties vajadzība pēc tā, kas viņam nav, bet ir citiem (neatkarīgi no tā, vai runa ir par kādu lietu vai priekšmetu, vai par spējām un iemaņām). Līdz ar to dzīvošana sabiedrībā būtībā ir dabiska cilvēku kopdzīves forma, dabiska cilvēku attīstības stadija.

Sabiedrības izveidošanās pamatā ir subjektīvs faktors – indivīdu tieksme uz kopību. Turklāt kopība šeit var tikt skatīta kā sabiedrības locekļu tieksme rast iekšēju kopības sajūtu, vai arī kā indivīdu vienotā izpratne par vērtībām, kuras tie tiecas realizēt³. Kā objektīvu sabiedrības izveidošanās faktoru, kam ir principiāla nozīme sabiedrības izveidē, varētu nosaukt īpašumu. Īpašums rada indivīda neatkarību no sabiedrības, tādējādi kalpojot par brīvības bāzi⁴. Protams, ka šeit ar brīvību jāsaprot nevis visatļautība un pārējo indivīdu subjektīvo un objektīvo tiesību ignorēšana, bet gan indivīda tāda pozicionēšanās sabiedrībā, kas neļauj tam nonākt personiskā atkarībā. Šeit kā spilgts negatīvs piemērs kalpo šķiru un kārtu sabiedrība, kur vienai sabiedrības daļai tika liegta iespēja iegūt privātīpašumu, turklāt šī sabiedrības daļa pati no īpašuma tiesību subjekta kļuva par īpašuma tiesību objektu, nonākot personiskā atkarībā no citas sabiedrības daļas (vergturi – vergi un vasaļi – dzimtcilvēki)⁵. Lai izveidotos patiesi brīvu indivīdu sabiedrība, kurā īpašums tiek atzīts par vienu no sabiedrības pastāvēšanas un funkcionēšanas stūrakmeņiem, ir jānovērš situācija, ka indivīds pats kļūst par īpašuma tiesību objektu. Tādēļ kā pretstats šķiru un kārtu sabiedrībai ir radīta (vai pati radusies) pilsoniska sabiedrība, kuras izveidošanās procesam par drošu pamatu kalpoja Lielā franču revolūcija 1789. gadā.

¹ Lejiņš P., Šules L. *Tiesību filozofija*. Rīga, 1938, 51. lpp.

² Нерсесянц В.С. *Философия права*. Москва: Норма, 2004, с. 481.

³ Šādu atziņu faktiski paudis Makss Vēbers. Viņš sabiedrības attīstību raksturoja ar sabiedrības attieksmi pret reliģiju. Pēc viņa domām, modernās sabiedrības locekļi regulāri apmeklē baznīcu, jo tiem ir kopīga interese par vērtībām, kuras var tikt realizētas ar kopīga kulta palīdzību. Savukārt agrākās sabiedrības iekārtās indivīdiem kopīgais kults bija indivīdu kopības sajūtas izpausme, un indivīdi, apmeklējot baznīcu, rīkojās paredzami – viņi nekā citādi nevarēja izjust kopības sajūtu. Skat.: Bendix R. *Max Weber. An Intellectual Portrait*. Berkley: University of Californian Press, 1977, p. 288.

⁴ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tubingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1634.

⁵ Sal., skat.: Briedis E. *Pilsoniskas sabiedrības ģenēze Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Universitāte, diplomdarbs, 2004.

2. Pilsoniska sabiedrība.

Pilsoniska sabiedrība – tā ir tiesiska, liberāldemokrātiska, plurālistiska, atvērta sabiedrība, kuras pamatsubjekts ir brīvais indivīds, kas realizē savas intereses visiem vienādos noteiktos likumu un tiesiskās kārtības ietvaros¹, un kura balstīta uz privātīpašumu, kas atrodas brīvā civiltiesiskā apgrozībā.

No nodaļas sākumā minētās pilsoniskās sabiedrības definīcijas redzams, ka tajā pastāv zināma tiesiska kārtība un likumi. Tomēr, iedziļinoties pilsoniskās sabiedrības būtībā, top skaidrs, ka to raksturo ne tikai šī pazīme. Tai raksturīgi vēl citi elementi², no kuriem šī darba kontekstā jāizceļ dažus būtiskākos.

Pirmkārt, tas ir humanitārais elements – sabiedrība sastāv no brīviem indivīdiem. Ar brīvību šeit jāsaprot nevis visatļautība, bet gan savas brīvības realizēšana, saskaņojot to ar citu indivīdu brīvību, kas notiek uz sabiedriskā līguma pamata³. Kā norādījis Žans Žaks Ruso, saskaņā ar sabiedrisko līgumu indivīds zaudē savu dabisko brīvību un neaprobežotās tiesības uz to, kas viņu varētu iekārdināt un ko viņš varētu iegūt, turpretī viņa ieguvums ir pilsoniskā brīvība un īpašuma tiesības uz visu to, kas viņam pieder⁴.

Otrkārt, pilsoniskai sabiedrībai raksturīgs sociālais elements – sabiedrība dalās sociālajās grupās, slāņos. Uz to norādījis arī M. Vēbers, sakot, ka sabiedrība ir sociālo grupu konglomerāts, kas atrodas savstarpējā sāncensībā par savu ekonomisko interešu, vērtību un viedokļu realizēšanu.⁵ Tomēr jāņem vērā, ka tas nekādā ziņā neierobežo indivīdu brīvību, jo šis ir sociālais, nevis šķiriskais dalījums, līdz ar to netiek ierobežotas sabiedrības locekļu tiesības. Līdz pilsoniskas sabiedrības izveidei, kuras izveides lūzuma punkts bija Lielā franču revolūcija un 1789. gada Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija, kura pasludināja, ka visi cilvēki piedzimst un ir brīvi un vienlīdzīgi savās tiesībās⁶,

¹ Нерсесянц В.С. *Общая теория права и государства*. Москва: Норма, 2002, с. 284.

² Там же, с. 285.

³ Sabiedrības līguma kā sabiedrības un pēc tam arī valsts veidošanās pamata teorija ir bijis pētījumu objekts vairākiem tiesību filozofiem, tai skaitā Ž. Ž. Ruso, Т. Hobsam, В. Спинозам un citiem.

⁴ *Антология мировой правовой мысли в пяти томах. III том*. Авторский коллектив под редакцией Жидкова О.А. Москва: Мысль, 1999, с. 130.

⁵ Бендикс Р. Образ общества у Макса Вебера. *Макс Вебер. Избранное. Образ общества*. Москва: Юристъ, 1994, с. 569.

⁶ Крашениникова Н.А. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том 2. Современное государство и право*. Москва: Норма, 2004., 86. lpp. Skat. arī: Ozoliņa Ž. *Ievads politikā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 41. lpp., kur norādīts, ka pilsoniska sabiedrība varēja rasties ne agrāk kā

sabiedrības dalīšanai šķirās bija būtiska ietekme uz personas tiesībām un pienākumiem. Pēc Lielās franču revolūcijas pakāpeniski tika likvidētas kārtu barjeras, un pilsonis kā līdzīgais starp līdzīgajiem sāka apzināties savas intereses un salīdzināt tās ar visas sabiedrības un valsts interesēm¹. Atšķirībā no kārtu sabiedrības viduslaikos, pilsoniska sabiedrība jaunajos laikos un mūsdienās palīdz pilsoņiem realizēt savas ekonomiskās, politiskās, reliģiskās un citas intereses². Tomēr tiek norādīts, ka mūsdienu Rietumu sabiedrības, pie kurām sevi pieskaitīt tiecas arī Latvija, ir birokratizētas kolektīvas organizācijas ar stingru hierarhiju, kas paredz stingru indivīda kontroli³, turklāt šīm sabiedrībām ir raksturīga individualizācija – tās ir pamatotas uz racionālu personisko interešu realizēšanu, indivīdiem mijiedarbojoties bezpersoniskos lietišķos apstākļos⁴. Modernā sabiedrība varētu tikt raksturota arī kā iedarbīgs spēks, kas ierobežo un apspiež individualitāti⁵, tādēļ katrā laika posmā ir svarīgi izvērtēt indivīda attieksmi pret sabiedrību – ne vienmēr sabiedrībai ir bijusi un būs raksturīga individualizācija. Atkarībā no ārējiem apstākļiem⁶ indivīdā pārsvaru ņem vai nu kolektīvā apziņa, vai arī individuālisms.

Treškārt, ekonomiskais elements norāda uz sabiedrības ekonomisko uzbūvi – īpašuma, ražošanas, maiņas, patēriņa u.t.t. attiecībām. Pastāv uzskats, ka īpašums simbiozē ar brīvību veidojis pilsonisko sabiedrību kā kultūras, tirgus un privāto tiesību sabiedrību⁷. Tādējādi jāsecina, ka indivīdu brīvību saskaņošana un īpašuma izlīdzināšana bija divi būtiskākie pilsoniskās sabiedrības rašanās priekšnoteikumi. Ekonomiskais elements ir būtisks sabiedrības normālai funkcionēšanai, skatoties no šāda skatupunkta. Tomēr, ja skata šo pilsoniskās sabiedrības elementu no tādas sabiedrības skatu punkta, kura vairākus gadu desmitus faktiski atradusies stiprā marksisma iespaidā, tad svarīgi

---

jēdziens “pilsonis”, bet tas izplatījās tikai pēc Lielās franču revolūcijas. Tātad no šī brīža arī var runāt par pilsonisko sabiedrību.

¹ Ozoliņa Ž. *Ievads politikā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 41. lpp.

² Turpat, 40. lpp.

³ Cotterrell R. *The Sociology of Law: An Introduction*. London, Butterworths, 1992, p. 130.

⁴ Смелзер Н. *Социология*. Москва: Феникс, 1994, с. 87.

⁵ Berry D. *Central Ideas in Sociology*. London: Constable, 1974, p. 11.

⁶ Ārējie apstākļi, cita starpā, var būt arī valsts iekārta, pie tam viena valsts iekārta veicinās mehānisko solidaritāti, kur indivīdā tiek veicināta pastiprināta kolektīvā apziņa (vairāk raksturīga nedemokrātiskām iekārtām), bet cita – organisko solidaritāti, kur indivīds apzinās savu atšķirību no citiem un cenšas sasniegt to, uz ko tas, pēc paša domām, ir spējīgs. Sīkāk par šo jautājumu skatīt: Арон П. *Этапы развития социологической мысли*. Москва: Издательская группа "Прогресс", 1993, с. 319 – 329.

⁷ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1635.

atzīmēt, ka pēc paša Marksa domām jebkāda veida sociālā un politiskā netaisnība cēlusies no šobrīd pastāvošās [šeit ir runa par 19. gs. – autora piezīme] valdošās sociālās sistēmas – no īpašuma institūta tā laicīgajā formā. Tādēļ Markss aicināja līdz pamatiem iznīcināt pastāvošo sabiedrisko iekārtu, lai šo pastāvošo netaisnību un nelaimes likvidētu¹. Ja atceramies vienu no pirmajiem Padomju Savienības realizētajiem darbiem Latvijā pēc 1940. gada okupācijas – īpašuma nacionalizāciju un kolektivizāciju, kuru gan aizkavēja Otrā pasaules kara sākums un Vācijas okupācijas vara, tad jāsecina, ka šī Marksa ideja savā veidā tika realizēta praksē.

Līdzās nodaļas sākumā minētajai pilsoniskas sabiedrības definīcijai var minēt vēl vienu, ka „Par pilsonisku sabiedrību varam saukt tiesībās vienlīdzīgu subjektu kopumu, kas ir valsts suverēnās varas nesējs un kurā katra subjekta privāttiesību tiesībsubjektību raksturo tiesības uz zemi kā nekustāmo īpašumu, un kurā katra subjekta publisko tiesību tiesībsubjektību raksturo uzskatu brīvība”². Tomēr, skatot šo definīciju rūpīgāk, jānorāda uz dažām neprecizitātēm tajā.

Pirmkārt, neprecīzi būtu norādīt, ka pilsoniska sabiedrība ir valsts suverēnās varas nesējs. Runājot par pilsoniskās sabiedrības jēdzienu, īpaša uzmanība jāvērs uz to, ka tā apzīmējums acīmredzami neatbilst idejai, kuru ietver šis jēdziens³. Apzīmējums “pilsoniska sabiedrība” apzīmē sabiedrību (nepolitisku cilvēku savienību) tās atšķirībā un attiecībā pret valsti (politiska savienība). Apgalvojums, ka pilsoniska sabiedrība ir pilsoņu kā politisko subjektu savienība (suverēnās varas nesējs), ir aplams, jo pilsoniska sabiedrība ir privātu personu – privātu interešu un mērķu nesēju - savienība⁴. Vēlāk darba gaitā šis jautājums tiks skatīts vēl no cita aspekta, salīdzinot tādus jēdzienus kā tauta, pilsoņi un vēlētāji.

Otrkārt, nebūtu pareizi konkrētizēt, ka pilsoniskās sabiedrības locekļiem piederētu tiesības uz zemi⁵. Mūsdienu cilvēka tiesību un pamatbrīvību regulējums norāda, ka tiek garantētas cilvēka tiesības uz īpašumu vispār, nevis tikai attiecībā uz zemi vai nekustamo

¹ Кин Дж. *Демократия и гражданское общество*. Москва: Прогресс – Традиция, 2001, с. 77.

² Briedis E. *Pilsoniskas sabiedrības ģenēze Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Universitāte, diplomdarbs, 2004.

³ Нерсесянц В.С. *Общая теория права и государства*. Москва: Норма, 2002, с. 278.

⁴ Там же, с. 278.

⁵ Iespējams, tas izriet no darba, kurā atrodama šī definīcija, konteksta, jo tā autors ir skatījis sabiedrības attīstību tieši kopsakarā ar zemes kā īpašuma tiesību objekta tiesiskā regulējuma attīstību.

īpašumu¹. 1789. gada Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijas tekstā² arī ir norāde uz īpašumu vispār un nevis tikai uz zemi. Zemei kā īpašuma tiesību objektam noteicoša nozīme bija tieši līdz Lielajai franču revolūcijai, kad pastāvošās sabiedrības kārtas lielā mērā veidojās tieši atkarībā no indivīda stāvokļa attiecībā pret zemi, respektīvi, atkarībā no tā, vai un kādā veidā indivīds var iegūt īpašuma tiesības uz zemi. Pilsoniskas sabiedrības izveidošanās, savukārt, rada principiāli jaunu attieksmi pret īpašuma tiesībām, jo te faktiski nav nozīmes tam, vai indivīdam pieder zeme. Galvenais, lai indivīdam būtu garantētas tiesības uz īpašumu vispār (neizdalot kādu konkrētu īpašuma objektu, tai skaitā zemi) – gan to iegūt, gan lietot. Pie tam šeit nozīmīgs ir jau iepriekš minētais brīvības faktors. Brīvība un īpašums nav pretrunīgi, tos nevar izmantot vienu pret otru, kā arī nošķirt³. Indivīdam pilsoniskā sabiedrībā tiek garantēta tiesība ar savu darbu iegūt īpašumu un ar to rīkoties. Šajā nosacītajā indivīda – īpašuma attiecību shēmā līdz pat mūsdienām ir saglabājies īpašuma iegūšanas vispārīgais iemesls – indivīds caur īpašuma iegūšanu cenšas panākt savu virskundzību pār citiem indivīdiem⁴. Vienīgi pilsoniskā sabiedrībā šim indivīdam netiek garantētas ekskluzīvas tiesības uz īpašumu, un viņa attiecības ar citiem indivīdiem (viņa brīvību) noteiks tas, cik daudz personisko pūļu un līdzekļu viņš ieguldīs privāta īpašuma iegūšanā⁵.

Pilsoniskas sabiedrības jēdziens ir jāvērtē nevis kā konstants lielums, bet gan kā sabiedrību raksturojoša pazīme, kas ļauj tai saukties par pilsonisku. Par pilsonisku sabiedrību var saukt sabiedrību, kuru var definēt kā nepolitisku un tiesisku indivīdu kopumu, kura ietvaros indivīdi ir līdztiesīgi savu interešu izvirzīšanā un realizēšanā, kā arī savās tiesībās un pamatbrīvībās, tai skaitā tiesībās uz īpašumu.

¹ Vispārējā cilvēktiesību deklarācija: ANO deklarācija. www.un.org/Overview/rights.html (aplūkots 2004. 14. martā).

² Крашенинкова Н.А. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том 2. Современное государство и право.* Москва: Норма, 2004., 86. lpp.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1639.

⁴ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti.* Rīga: Izdevniecība AGB, 1998, 195. lpp.

⁵ Šī ir valdošā teorija Vācijas konstitucionālās tiesas praksē attiecībā uz īpašuma tiesību konstitucionālo garantiju. Sal., skat.: *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1635.

3. Sabiedrības jēdziena tiesiskā izpratne Latvijā no zemnieku brīvlaišanas 19. gs. līdz 1940. gadam.

Skatot jautājumu par sabiedrības jēdziena tiesisko izpratni Latvijā, būtiski ņemt vērā, ka tikai 19. gadsimtā liela daļa Latvijas iedzīvotāju kļuva par neatkarīgiem sabiedrības locekļiem, jo tieši šajā laikā pakāpeniski tika likvidēta dzimtbūšana, līdz ar to arī kārtu sabiedrība. Aptuveni gadsimta laikā pēc dzimtbūšanas atcelšanas sākuma lielākajā Latvijas teritorijas daļā šeit izveidojās neatkarīga valsts, kur suverēnā vara pieder Latvijas tautai (Satversmes 2. pants). Tātad, nomainoties pāris paaudzēm, indivīdi mainīja attieksmi paši pret sevi. Ja tie līdz šim bija uzskatījuši, ka suverēnā vara pieder valdniekam (Krievijas imperatoram) vienpersoniski, bet sabiedrības intereses nozīmēja imperatora izpratni par to, kas sabiedrībai ir nepieciešams un vajadzīgs, tad tagad, nodibinot neatkarīgu valsti, indivīdi kopīgi paši sev novēl suverēno varu, izlemjot paši, kas ietilpst un kas neietilpst to kopīgo interešu lokā. Tikai pēc dzimtbūšanas atcelšanas var runāt par sabiedrības veidošanos Latvijas teritorijā, jo gadījumā, kad kāda sabiedrība ir kādas citas sabiedrības apakšsistēma, tai nepiemīt viena no sabiedrību raksturojošām pazīmēm – politiskā neatkarība¹. Līdz ar to šāda sabiedrība nemaz nevar tikt uzskatīta par sabiedrību.

Apskatāmajā laika posmā pastāv vairāki apzīmējumi Latvijā dzīvojošā indivīdu kopuma apzīmēšanai: latviešu tauta, Latvijas tauta, pilsoņi, vēlētāji (elektorāts). Līdz Latvijas valsts nodibināšanai visplašāk tika lietots apzīmējums „latviešu tauta”, jo kādreizējie dzimtzemnieki un viņu pēcnācēji sāka sevi apzināties kā vienai tautībai piederošus². „Latvju tauta” jeb „latviešu tauta” ir etnisks, nacionāls veidojums atšķirībā

¹ Смелзер Н. *Социология*. Москва: Феникс, 1994, с. 85. Lai gan šajā darbā tiek norādīts, ka kādreizējo koloniju sabiedrības nevar uzskatīt par sabiedrībām, kas faktiski nozīmē, ka sabiedrība veidojas tikai neatkarīgā valstī, kuras iedzīvotājiem pieder suverēnā vara, tomēr šāds uzskats būtu pārāk radikāls un ne katrai situācijai atbilstošs. Pēc autora domām, sabiedrības veidošanās Latvijā aizsākās jau 19. gs., kad tika atcelta dzimtbūšana, bet neatkarīgas Latvijas Republikas proklamēšana bija šīs sabiedrības attīstības rezultāts; par šo jautājumu skat. arī: Briedis E. *Pilsoniskas sabiedrības ģenēze Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Universitāte, diplomdarbs.

² Pēc dzimtbūšanas atcelšanas kādreizējie dzimtzemnieki nonāca situācijā, kad tiem zuda piesaiste. Respektīvi, ja kādreiz šie cilvēki bija piesaistīti noteiktam zemes gabalam un faktiski bija privāttiesisko attiecību objekti, tad pēc dzimtbūšanas atcelšanas tie kļuva par privāttiesisko attiecību subjektiem un tiem vajadzēja meklēt jaunu piesaisti. Kā jaunā piesaiste veidojās teritoriālā piesaiste un nacionālā (etniskā) piesaiste. Sīkāk par šo jautājumu skat.: Briedis E. *Pilsoniskas sabiedrības ģenēze Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Universitāte, diplomdarbs, 2004.

no jēdziena „Latvijas tauta”, kas ir politisks apzīmējums¹. Pie tam jēdzienam „latviešu tauta” līdzās pastāvēja jēdziens „vispārība”, kas tika lietots jau 19. gs. otrajā pusē un kura nozīme bija līdzīga jēdzienam „latviešu tauta”. Satversmes sapulces priekšsēdētājs un Latvijas Republikas pirmais prezidents J. Čakste teicis: „Kr. Valdemārs mums sevišķi teica, ka ikkatra pienākums ir ziedot daļu no sava laika vispārībai – latviešu tautai. To var darīt arī aktīvi darbojoties sabiedriskā dzīvē.”²

Neskatoties uz tautas suverenitātes nodibināšanos, jautājums par kārtu atcelšanu (dzimtbūšanas atcelšanas sekas) bija aktuāls arī vēl 1920. gadā, kad jau darbojās Latvijas pilsoņu ievēlēta Satversmes sapulce. Tomēr tika atzīts, ka agrāk pastāvējušās kārtu un šķiru atšķirības jāatceļ tikai oficiāli, jo faktiski iedzīvotāju pielīdzināšana tiesībās jau ir notikusi pati par sevi³. Tātad atlika tikai izdarīt grozījumus atsevišķos normatīvajos aktos, piemēram, Baltijas Vietējo likumu kopojumā, lai kārtu sabiedrība tiktu likvidēta arī tiesībās.

20. gadsimta divdesmito un trīsdesmito gadu tiesību avotos un juridiskajā literatūrā tikpat kā nav iespējams atrast jēdzienu „sabiedrība”. Acīmredzot šis jēdziens netika plaši izmantots, jo, piemēram, arī 1923. gada likums „Par nekustama īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”, kura spēkā esamība ir atjaunota 1992. gadā⁴, ietver nosaukumā formulējumu „sabiedriskās vajadzības”, kam ir līdzīga nozīme kā Satversmes 105. pantā lietotajam formulējumam „sabiedrības vajadzībām”, taču sabiedrības apzīmēšanai parasti lietoja formulējumu „Latvijas tauta”, ar ko valststiesībās jāsaprot visu to iedzīvotāju kopību, kas dzīvo zināmā teritorijā⁵.

Tomēr Satversmes 2. pantā minētais formulējums „Latvijas tauta” nekādā ziņā neietver sevī visu to iedzīvotāju kopību, kas dzīvo Latvijas Republikas teritorijā.

¹ Latvija. Satversmes sapulce. Stenogrammas. 4. sesija, 14.-15. burtnīca. Rīga, 1921, 1312. lpp.

² Kurmis A. *Austruma vēsture*. Stokholma: AB Draken Iltryck, 1973, 48. lpp. Šeit J. Čakste runā par laiku, kad pats studēja Maskavas Universitātē. Dzīvojot Maskavā, viņam bija iespēja satikt vienu no izcilajiem jaunlatviešiem Krišjāni Valdemāru. Maskavā J. Čakste ar Kr. Valdemāra atbalstu 1883. gadā dibināja Maskavas latviešu studentu lasāmos vakarus – organizētu latviešu studentu grupu, kas vēlāk pārtapa par akadēmisko mūža organizāciju studentu biedrību „Austrums”. Šķiet, ka šodien akadēmisko mūža organizāciju – korporāciju un studentu biedrību, kas sāka rasties 19. gs. 70. gados, loma Latvijas valsts izveidošanā nav vēl pilnībā izvērtēta.

³ Bukovskis V. Piezīmes pie jautājuma par kārtu atcelšanu Latvijā.// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1920. gads.

⁴ „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”. LR likums: *Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1992. 15. oktobris, Nr. 39.

⁵ Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 120. lpp.

Satversmē runa ir par balsstiesīgo vēlētāju kopumu jeb Latvijas Republikas pilsoņiem, kuriem saskaņā ar Satversmi un vēlēšanu likumiem ir tiesības balsot Saeimas vēlēšanās vai piedalīties referendumā¹. No tā jāizdara secinājums, ka suverēnam (Latvijas tautai Satversmes 2. panta izpratnē) ir tiesības regulēt sabiedriskās attiecības pēc suverēna – tautas - gribas², bet pārējiem indivīdiem, kas veido Latvijas tautu šī jēdziena nepolitiskajā izpratnē (jau minētais indivīdu kopums, kas dzīvo noteiktā teritorijā), jāievēro suverēna noteiktā kārtība. Lai Latvijas tautu (nepolitiskā izpratnē) varētu raksturot kā pilsonisku sabiedrību (definīciju skat. augstāk), suverēnam ir jānodrošina visiem indivīdiem (neskatoties uz pilsonību) līdztiesību to interešu izvirzīšanā un realizēšanā, kā arī līdztiesību to tiesībās un pamatbrīvībās.

Tomēr iepriekš minētais tika arī būtiski apšaubīts vai, vismaz, tika apšaubīta forma, kādā izpaužas tautas – suverēna griba. Pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma Latvijā vairs nebija vietas jau minētajiem viedokļiem par tautu kā suverēnu demokrātiskā valstī. Viens no šādu viedokļu paudējiem un pārliecinātiem atbalstītājiem bija arī K. Dišlers – izcils valstszinātņu pētnieks, kurš neilgi pēc valsts apvērsuma publicēja savu rakstu „*Negotorium gestio* publisko tiesību novadā”³. Vēl 1925. gadā Dišlers rakstīja: „Ja konstitucionālā monarhijā monarham izdodas patvarīgi ierobežot tautas tiesības un tauta neatbild ar revolūciju, tad pakalpīgi valsts tiesību profesori nāk un saka: jā, tanī momentā tas bija fakts, tā bija pat nelikumība, bet tagad fakts kļuvis par tiesībām. Man šī teorija šķiet gluži nepareiza: fakts nevar pārvērsties par tiesisku varu.”⁴ Ir pagājuši desmit gadi, un demokrātiskā valstī izpildvara ir patvarīgi ierobežojusi tautas tiesības – apturējusi tautas izstrādāto un pieņemto Satversmi, bet tauta nav atbildējusi ar revolūciju. K. Dišlers tagad raksta, ka „Tautas kā tiesību subjekta īpatnība ir tā, ka viņas juridiskā rīcība ir saistīta ar stingriem priekšnoteikumiem, ir sarežģīta un gausa; tāpēc tauta nereti nav spējīga rīkoties pati, kad rīcība ir nepieciešama viņas pašas interesēs, un tāpēc šādos gadījumos ir nepieciešama neuzdota lietvedība”⁵. Tātad, „fakts ir pārvērties tiesiskā

¹ Latvija. Satversmes sapulce. Stenogrammas. 4. sesija, 14. – 15. burtnīca. Rīga, 1921, 1312. lpp.

² Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 89. lpp.

³ Dišlers K. *Negotorium gestio publisko tiesību nozarē. Atsevišķs novilkums no Tieslietu Ministrijas Vēstneša*. Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1935.

⁴ Dišlers K. *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1925, 16. lpp.

⁵ Dišlers K. *Negotorium gestio publisko tiesību nozarē. Atsevišķs novilkums no Tieslietu Ministrijas Vēstneša*. Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1935, 24. lpp.

varā”, un Dišlers ir radījis teorētisku konstrukciju, kas paredz iespēju, ka tauta, lai arī dzīvo savu patstāvīgo dzīvi, tomēr var tikt atzīta par nespējīgu savas lietas kārtot. Pēc autora domām, ir ļoti iespējams, ka arī 21. gadsimta sākumā Dišlera izstrādātā teorija par neuzdoto lietvedību publiskajās tiesībās ir atstājusi savu ietekmi uz Latvijas valdības attieksmi pret Satversmes 81. pantu, un šī ietekme izpaužas nepareizā šīs Satversmes normas iztulkojumā, vai arī doktrinālos pētījumos pieņemtās deleģētās likumdošanas būtības un traktējuma ignorēšanā¹.

Pilnīgi drošs tiesiskais pamats uzskatīt Latvijas tautu par pilsonisku sabiedrību būtu nodibināts, pieņemot Satversmes 2. daļu 1922. gadā. Satversmes sapulces referents par Satversmes 2. daļu U. Kuršinskis, uzstājoties Satversmes sapulces priekšā, norādīja, ka „[Satversmes – *aut. piezīme*] otrajā daļā² gribam regulēt tās attiecības, kas pastāv starp valsti un tās pilsoņiem, sabiedrību”³. Pirmajā brīdī šķiet, ka referents par sabiedrību dēvē valsts pilsoņus, tomēr tālāk savā runā viņš pats norāda, ka „valsts konstitūcijā ir paredzēta sadarbība starp pilsoņiem, valsti un sabiedrību”⁴, nodalot šos trīs jēdzienus. Tomēr tālāks paskaidrojums, kā tad izpaužas atšķirība starp pilsoņiem, valsti un sabiedrību, netiek sniegts. Pēc autora domām, 20. gs. 20. – 30. gados bija pilnīgi saprotama saistība starp jēdzieniem „valsts” un „pilsoņi”, un tā daļēji iezīmēta iepriekš šajā darbā, skatot jautājumu par Satversmē ietvertu „Latvijas tautas” formulējumu⁵. Tomēr nav īsti skaidrs, kāda tolaik bija jēdziena „sabiedrība” izpratne. Pie tam atkārtoti jānorāda, ka apskatāmajā laika periodā ļoti izplatīts bija jau minētais jēdziens „vispārība”.

Apkopojot iepriekš minēto par sabiedrības jēdziena attīstību Latvijā sākot ar 19. gs. vidu līdz 1940. gadam, jāsecina, ka attieksme pret sabiedrību galvenokārt asociējās ar

¹ Sīkāk par deleģētās likumdošanas institūtu skatīt: Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 458. – 463. lpp.

² Šeit runa ir par Satversmes otro daļu, ko Satversmes sapulce noraidīja drīzāk politisku, nekā tiesisku apsvērumu dēļ. Šajā Satversmes daļā bija plānots iekļaut tā saucamo cilvēktiesību katalogu, pamatā balstoties uz 1789. gada Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarāciju. Sīkāk par šo jautājumu skat.: Šilde A. *Latvijas vēsture. 1914. – 1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts*. Stokholma: Apgāds „Daugava”, 1976, 361. lpp.

³ Latvija. Satversmes sapulce. Stenogrammas. 5. sesija, 1. – 11. sēde. Rīga, 1922., 3. lpp.

⁴ Turpat, 4. lpp.

⁵ Šeit jāpiebilst, ka 20. gs. 20. – 30. gadu ievērojamākais valststiesību speciālists K. Dišlers norādījis, ka „Demokrātijā izzūd katrs duālisms, katra pretruna starp valsti un tautu. Demokrātijā tauta pati ir pilnīgi reāla juridiska persona, pilnīgi reāls tiesību subjekts, vispirms subjekts starptautiskajās attiecībās, un suverēnās varas subjekts”. Skatot šo viedokli kopsakarā ar Satversmes formulējumu, ka „suverēnā vara pieder Latvijas tautai”, respektīvi, balsstiesīgajiem pilsoņiem, jāsecina, ka ir liekama vienlīdzības zīme starp Latvijas tautu un Latvijas valsti. Skat.: Dišlers K. Valsts jēdziens demokrātijā.// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6, 1922.

attieksmi pret latviešu tautu kā etnisku cilvēku kopumu, bet pēc Latvijas valsts nodibināšanās – ar Latvijas pilsoņu kopumu. Tas gan nenozīmē, ka nepilsoņi tika izstumti no sabiedrības. No šodienas skatu punkta raugoties, 20. gs. 20. – 30. gados dalījums pilsoņos un nepilsoņos Latvijā nebija tik aktuāls un politizēts, kāds tas ir šodien. Turklāt līdz 1934. gada 15. maijam sabiedrību Latvijā var raksturot kā pilsonisku – to garantēja Satversmes iedzīvināšana, pat neskatoties uz Satversmes otrās daļas noraidīšanu Satversmes sapulcē.

4. Sabiedrības jēdziena tiesiskās izpratnes attīstība Latvijā pēc 1990. gada.

Pēc 1934. gada 15. maija, kad tika apturēta Satversmes darbība, notika sabiedrības jēdziena izpratnes transformācija¹, bet ne attīstība. Turklāt šī procesa pamatā nozīmīgu lomu ieņēma arī Padomju Savienības okupācijas varas rīcība attiecībā uz personu privātīpašumu, kas faktiski nozīmēja privātīpašuma likvidēšanu. Savukārt privātīpašuma likvidēšana būtiski maina sabiedrības struktūru un attiecības starp indivīdiem, jo tādā veidā tiek sagrauta sabiedriskā iekārta². Domājams, ka tam bija un joprojām ir būtiskas sekas sabiedrības un īpašuma jēdzienu izpratnē Latvijā, jo denacionalizācijas un privatizācijas process, kas aizsākās pēc 1990. gada, būtībā nozīmēja arī sākumu jaunas sabiedrības veidošanai³. Saskaņā ar 1990. gada 4. maija deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” cita starpā tika atjaunots arī Satversmes 2. pants. Suverēnā vara atkal piederēja Latvijas tautai, un šī jēdziena izpratnē Satversmes kontekstā nekādas izmaiņas nenotika un nevarēja notikt. Svarīgas okupācijas sekas bija padomju laikos apzināti realizētā migrācijas politika, kuras rezultātā bija izmainījies Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs. Etniskais jautājums bija viens no

¹ Ja iepriekš darbā tika secināts, ka 20. gs. 20. – 30. gadu demokrātisko Latvijas sabiedrību varēja uzskatīt par pilsonisku, tad pēdējie seši gadi līdz Latvijas iekļaušanai PSRS sastāvā un laika posms līdz 1990. gada 4. maijam uzskatāms par totalitārisma periodu, kura laikā tika likvidēta viena no galvenajām pilsoniskās sabiedrības pazīmēm – demokrātiskums. Tādēļ arī laika posmu no 1990. gada 4. maija dēvē par pāreju no totalitārās uz demokrātisku sabiedrību. Skat.: *Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000)*. Autoru kolektīvs D.A. Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 490. lpp.

² Teorētiskais pamatojums šai tēzei sniegts iepriekš darbā – skat.: 8. – 9. lpp.

³ Ņemot vērā to, ka Latvijas valstiskums tika atjaunots (valstiskuma kontinuitātes teorija), jāpieņem, ka tas nozīmē arī tās sabiedriskās iekārtas atjaunošanu, kas pastāvēja Latvijas Republikā uz Satversmes darbības apturēšanas brīdi.

vadmotīviem Atmodas laikā¹, kā rezultātā radās vēl šodien pastāvošais sociālpolitiskais iedalījums latviešos un cittautiešos, atvirzot otrā plānā pilsonības jautājumu (piederības Latvijas tautai jautājumu). Latvijas tautas jēdziens iegūst citu nozīmi. Ja, kā tas tika minēts iepriekš darbā, 20. gs. 20. – 30. gados ar Latvijas tautu tika saprasti pamatā Latvijas pilsoņi, tad sākot ar 20. gs. 90. gadiem šī jēdziena lietošana vairs nevarēja tikt saistīta tikai ar Latvijas pilsoņiem jau minētā saasinātā etniskā jautājuma dēļ. Jēdziens Latvijas tauta, autoraprāt, tiek lietots, lai apzīmētu visu Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju kopumu, neatkarīgi no to pilsoniskās piesaistes.

Satversme dod pamatu uzskatīt, ka Latvijas tauta kā suverēns ir izveidojusi valsti, radījusi tajā tiesisku iekārtu un radījusi iespēju citiem indivīdiem, kas nav Latvijas tauta - pilsoņi (ārvalstniekiem, bezvalstniekiem, nepilsoņiem), izmantot šo tiesisko iekārtu savu interešu un mērķu realizēšanā. Satversmes 8. nodaļa „Cilvēka pamattiesības” kaut vai sava nosaukuma dēļ vien, nemaz nerunājot par saturu, norāda uz to, ka Latvijas tauta ir novēlējusi ikvienam baudīt cilvēka pamattiesības neatkarīgi no nacionālās vai pilsoniskās piederības. Cilvēku nevis tikai pilsoņu aizsardzības pienākumu Latvijas Republika uzņēmusies, pievienojoties dažādām starptautiskajām konvencijām un līgumiem, kas uzliek valstij pienākumu īstenot cilvēka tiesību un pamatbrīvību ievērošanu². Tātad, Latvijas tauta Satversmes 2. panta izpratnē ir pilsoniskas sabiedrības garants Latvijā, kam par tiesisku pamatu kalpo Satversmes 8. nodaļā „Cilvēka pamattiesības” ietvertais regulējums. Saskaņā ar Satversmi, Latvijas valsts nodrošina tādu tiesisku iekārtu, kurā indivīdi ir vienlīdzīgās pozīcijās savu interešu izvirzīšanā un realizēšanā, kā arī Satversme aizliedz ierobežot to tiesības un pamatbrīvības. Turklāt valsts kā būtisku pilsoniskas sabiedrības nodrošināšanas institūciju ir radījusi Satversmes Tiesu.

¹ Atmoda ir sabiedriskās apziņas aktivizēšanās procesi un tautas akcijas Latvijā 20. gs. 80. gadu beigās, kas sākotnēji balstījās uz cilvēktiesību un brīvības aizstāvēšanas ideju, bet pēc tam pārauga nācijas brīvības idejā un noveda pie valstiskās neatkarības atjaunošanas. Bieži vien Atmodas laikmets tiek apzīmēts arī kā „tautas atmoda”, tādējādi norādot uz to, ka pārmaiņu iniciators ir latviešu tauta kā etnisks veidojums. Skat.: *Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000)*. Autoru kolektīvs D.A. Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 423. – 446. lpp.

² Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: LR likums. *Ziņotājs*, 1990. 24. maijs, Nr. 21.

Sabiedrību Latvijā var uzskatīt par pilsonisku, izvērtējot arī atsevišķus normatīvos aktus¹, kuri rada tiesisko regulējumu dažādu atsevišķu indivīdu interešu realizēšanai. Piemēram, likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”² 20. un turpmāko pantu noteikumi nosaka to personu loku, kuras var iegūt īpašumā zemi. Šajās tiesību normās noteikts, ka bez Latvijas Republikas pilsoņiem par darījumu subjektu darījumos ar zemes īpašumu var būt arī, piemēram, ārvalsts pilsoņi. Lai arī viņu tiesības iegūt zemi īpašumā ir ierobežotas, tomēr, izpildot minētajā likumā norādīto kārtību zemes iegūšanai īpašumā, ārvalsts pilsonis kļūst par nekustamā īpašuma īpašnieku Latvijas Republikā, un valstij nav pamata ierobežot šīs viņa iegūtās tiesības uz īpašumu tikai tādēļ, ka šī persona ir ārvalstnieks.

Tāpat arī likuma “Par nodokļiem un nodevām” 1. panta 4. punktā dota norāde, kas ir nodokļu maksātāji Latvijas Republikā. Uzskaitījums neaprobežojas tikai ar Latvijas Republikas pilsoņiem, bet ietver sevī arī ārvalstu fiziskās personas³. Nodokļu maksāšanas pienākums ir pienākums, kas izriet no saimnieciskās (ar nodokli apliekamās) darbības. Latvijas Republikā līdz ar to ir atļauts veikt ar nodokli apliekamās darbības ne tikai Latvijas Republikas pilsoņiem, bet arī ārvalstniekiem, un normatīvie akti aizsargā kā pirmo, tā arī pēdējo intereses. Tas ļauj secināt, ka Latvijas Republikā civiltiesiskajā apgrozībā var piedalīties ne tikai Latvijas Republikas pilsoņi, bet arī ārvalstnieki, pastāvīgie izdzīvotāji, nepilsoņi.

Tomēr pilnīgi precīzi jēdziens “sabiedrība” definēts likumā “Par vides aizsardzību”⁴, kura 13. pantā noteikts, ka sabiedrība ir viena vai vairākas fiziskās vai juridiskās personas, to apvienības, organizācijas un grupas, nenodalot pilsoņus un pārējās personas, kas ļauj secināt, ka ikviena persona uzskatāma par piederīgu sabiedrībai.

Normatīvos aktos radītā mākslīgā konstrukcija, ka sabiedrība var būt arī viens atsevišķs indivīds, nebūt nav tāla no patiesības. Likumā „Par vides aizsardzību” ir norādīts, kas ir sabiedrība – ikviena fiziska vai juridiska persona, to apvienības,

¹ Jānorāda, ka zemāk minētie normatīvie akti izvēlēti pēc nejaušības principa. No tiem redzams, ka valsts neierobežo personu tiesības atkarībā no to pilsoniskās vai valstiskās piederības, nepastāv arī citi politiski ierobežojumi.

² Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: LR likums. *Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1991. 19. decembris, Nr. 49/50.

³ Par nodokļiem un nodevām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

⁴ Par vides aizsardzību: LR likums. *Ziņotājs*, 1991. 29. augusts, Nr. 33.

organizācijas un grupas¹. Indivīds kā daļa no sabiedrības, pārstāvot sabiedrību pēc savas iniciatīvas, tiek uzskatīts par sabiedrību, viņš to personalizē. Šāda indivīda iniciatīva ir jo īpaši uzskatāma par sabiedrības iniciatīvu, ja vien šo iniciatīvu var raksturot kā visai sabiedrībai, t.i., visiem indivīdiem nepieciešamu un noderīgu. Sabiedrība pati par sevi ir abstrakts jēdziens, jo katrā konkrētā gadījumā sabiedrību veido mainīgs indivīdu skaits (indivīdu skaits būtībā ir pati vienkāršākā pieskaitīšanas shēma, kas raksturo sabiedrību), kā tas redzams no iepriekš minētā likuma „Par vides aizsardzību” formulējuma. Līdz ar to kaut viens atsevišķs indivīds, kas pauž viedokli, konkretizē abstrakto sabiedrības jēdzienu, iemiesojot sevī sabiedrību.

Tā kā sabiedrība sastāv no daudzām indivīdu grupām, kuras vieno tajās ietilpstošo indivīdu intereses, tad katrā gadījumā, kad tiek definēta sabiedrība, runa ir nevis par visiem indivīdiem vienlaicīgi, bet gan par kādu noteiktu sabiedrības daļu, jo ir grūti iedomāties kādu jautājumu, kurā būtu (tieši vai netieši) ieinteresēti pilnīgi visi sabiedrības locekļi, pie tam visiem būtu pilnīgi vienāda motivācija šādai ieinteresētībai. Tādēļ jēdziena „sabiedrība” lietošana katrā konkrētā situācijā faktiski nevar nozīmēt, ka ar šo jēdzienu jāsaprot ikviens indivīds. No šāda aspekta īpaši interesants ir jēdziens “ieinteresētā sabiedrība”. Orhūsas konvencija², kuru Latvijas Republikas Saeima ratificēja 2002. gada 18. aprīlī³ nosaka, ka ieinteresētā sabiedrība ir sabiedrība, kuru ietekmē vai varētu ietekmēt, vai kurai ir interese par lēmuma pieņemšanu vides jomā. Šis princips (katrā faktiskajā situācijā definēt sabiedrības daļu, kurai valsts varas lēmums varētu būt vai ir būtisks) varētu tikt piemērots ne tikai vides tiesībās (Orhūsas konvencija attiecas tieši uz šo jomu), bet arī citās tiesību nozarēs, it īpaši cilvēktiesību jomā. Tādējādi šī principa piemērošana nozīmētu to, ka ikvienā faktiskajā situācijā likumdevējam, pirms tas pieņem lēmumu par jaunas tiesību normas radīšanu un piemērošanu attiecībā uz kādu personu vai personu grupu, ir jākonstatē, kura ir tā sabiedrības daļa, kura tiks ietekmēta vai kuru varētu ietekmēt šīs tiesību normas izdošana, un jāizvērtē, cik lielā mērā

---

¹ Turpat.

² Par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem: ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas Orhūsas konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26. aprīlis, Nr. 64.

³ Par 1998. gada 25. jūnija Orhūsas konvenciju par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26. aprīlis, Nr. 64.

pieņemamais lēmums sakrīt ar konkrētās sabiedrības daļas interesēm. Atbilde uz šo jautājumu ietekmētu konkrētā likumdevēja varas pieņemtā lēmuma saturu.

II Valsts

5. Nepieciešamība pēc valsts

Suverēnam (Latvijas tautai Satversmes 2. panta izpratnē) ir tiesības regulēt sabiedriskās attiecības pēc suverēna – tautas – gribas, bet pārējiem indivīdiem, kas kopā ar suverēnu veido Latvijas sabiedrību šī jēdziena nepolitiskajā izpratnē (kā indivīdu kopums, kas dzīvo noteiktā teritorijā), jāievēro suverēna noteiktā kārtība. Lai Latvijas tautu (nepolitiskā izpratnē) varētu raksturot kā pilsonisku sabiedrību, suverēnam jānodrošina visiem indivīdiem līdztiesība to interešu izvirzīšanā un realizēšanā, kā arī līdztiesību to tiesībās un pamatbrīvībās.

Rodas jautājums: kā suverēns var efektīvi regulēt sabiedriskās attiecības un garantēt pilsoniskas sabiedrības pastāvēšanu? Sabiedrisko procesu pašregulācija funkcionē nepietiekami un ir nepieciešama instance, kas iejaucas koriģējoši, lai pēc iespējas lielākā mērā īstenotu sabiedrisko labklājību un sociālo taisnīgumu¹. Sabiedrības pastāvēšana pati par sevi negarantē to, ka sabiedriskie procesi norisināsies patstāvīgi nepieciešamajā kvalitātē, līdz ar to sabiedrībai jāspēr noteikti soļi, lai no pašregulācijas pārietu uz mērķtiecīgu funkcionēšanu. ASV Neatkarības deklarācijas autors Tomass Džefersons sacīja, ka par acīmredzamām uzskatāmas sekojošas patiesības: visi cilvēki ir radīti vienlīdzīgi un viņi visi ir apveltīti ar dažām neatsavināmām tiesībām, starp kurām jāmin: dzīvība, brīvība un tiekšanās uz laimi, un šo tiesību īstenošanai cilvēki nodibinājuši valdības, kuras savu taisnīgo varu ir ieguvušas ar pārvaldāmo piekrišanu². Tātad, sabiedrībai jāspēr noteikti soļi valsts izveidošanai.

Oponējot Jellinekam, kurš uzskatīja, ka valsts tapšana noris ārpus tiesībām, jo nepastāvot tiesiskās iekārtas, saskaņā ar kuru valsts varētu izveidoties, K. Dišlers norādīja, ka „Valsts ir tikai tautas dzīves forma, patstāvīgas tautas tiesiska organizācija”³. Šajā ziņā Dišlera viedoklis ir pamatotāks. Ir pilnīgi skaidrs, ka indivīdi pastāvējuši pirms valsts, tāpat pirms valsts pastāvējušas attiecības starp indivīdiem, kaut arī tās tiek

¹ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Izdevniecība AGB, Rīga, 1998, 193. lpp.

² Thomas Jefferson, July 27, 1821, Autobiography Draft Fragment, January 6 through July 27, [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/mtj:@field\(DOCID+@lit\(tj010010\)\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/mtj:@field(DOCID+@lit(tj010010))), (aplūkots 2005. 29. aprīlī).

³ Dišlers K. *Negotiorum gestio publisko tiesību novadā. Atsevišķs novilkums no Tieslietu Ministrijas Vēstneša*. Rīga: A. Gulbja spiestuve, 1935, 9. lpp.

raksturotas kā antisabiedriskas. Atsevišķie indivīdi tādēļ dibināja nevis valsti, bet apvienojās sabiedrībā uz sabiedrības līguma pamata, lai likvidētu sākotnēji pastāvošo dabisko kara stāvokli¹. Sabiedrības izveidošanās un pastāvēšanas loģiskās sekas, savukārt, ir tiesību rašanās. Tiesību pastāvēšana un nepieciešamība nodrošināt to ievērošanu ir valsts rašanās priekšnoteikums. Līdz ar to Dišlers ir pareizi uztvēris šo būtisko atšķirību starp pāriešanu no dabiskā stāvokļa sabiedriskajā un no sabiedriskā – valstiskajā. Otrā pāreja nebūtu iespējama bez pirmās.

6. Valsts un sabiedrība

Iztulkojot ģenerālklausulu „valsts un sabiedrības intereses” ne tik svarīgi ir atrast precīzu valsts definīciju, bet gan, pirmām kārtām, izprast sabiedrības attieksmi pret valsti. Valsts jēdziens var tikt lietots kā formālā, tā materiālā nozīmē². Materiālajā nozīmē valsts sastāv no trim konstitutīvajiem elementiem – tautas, teritorijas un valsts varas, bet formālā nozīmē valsts ir patstāvīgas tautas juridiska organizācija³, vai, precizējot varētu teikt, ka tas ir tautas izveidots tiesību subjekts. Šī darba kontekstā nav nepieciešams iedziļināties valsts jēdziena materiālajā nozīmē, jo tas pēc būtības tikai noteic valsts tiesībsubjektības rašanās un pastāvēšanas priekšnoteikumus. Savukārt, sabiedrības attieksme pret valsti šī jēdziena formālajā nozīmē ir daudz būtiskāka, jo izpratne par sabiedrības attieksmi pret valsti rada izpratni par to, vai valstī (noteiktā teritorijā) pastāvošā tiesiskā iekārta nodrošina galveno valsts uzdevuma realizēšanu – pilsoniskās sabiedrības aizsardzību⁴, tātad arī personas tiesību uz īpašumu aizsardzību. Turklāt aizsardzība šeit nozīmē nevis fizisku aizsardzību, bet gan tādu sabiedrisko attiecību regulāciju, kas ierobežo jebkuru vairākuma patvaļu un nodrošina suverēna gribas un interešu īstenošanu.

---

¹ Кин Дж. *Демократия и гражданское общество*. Москва: Прогресс – Традиция, 2001, с. 80.

² Dišlers K. *Ievads administratīvo tiesību zinātnē*. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2002, 33. lpp.

³ Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1938, 13. lpp.

⁴ Кин Дж. *Демократия и гражданское общество*. Москва: Прогресс – Традиция, 2001, с. 82.

6.1. Valsts un sabiedrības pretnostatīšana

Viena no sabiedrības attieksmes formām pret valsti ir sevis nostatīšana iepretim valstij. Šāda situācija raksturo nedemokrātisku valsti. Lai arī sabiedrība ir tā, kas izveidoja valsti, tā dažādu apstākļu dēļ var zaudēt savu suverēno varu. Tas var notikt gadījumā, kad ar valsti sevi sāk identificēt kāda šaura sabiedrības grupa vai atsevišķs indivīds, rezultātā nonākot pie Ludviķa XIV koncepcijas „Valsts esmu es!”¹. Būtiska šajā ziņā ir pašas sabiedrības attieksme pret varas koncentrēšanos šauras sabiedrības grupas vai viena atsevišķa indivīda rokās, kā arī iemesli konkrētai reakcijai.

Izvērtējot Latvijas sabiedrības attieksmi pret varas koncentrēšanos šauras sabiedrības grupas vai viena atsevišķa indivīda rokās, pirmkārt, jāpatur prātā atziņas, kas minētas darba daļā par sabiedrības jēdziena izpratni, kā arī Latvijas tautas un valsts vēsture. Būtiski uzreiz atzīmēt, ka latviešiem izpratne par valsti kā par sabiedrības radītu institūtu varēja sākt veidoties tikai pēc dzimtbūšanas atcelšanas Latvijas teritorijā, kas nozīmēja pakāpenisku pašnoteikšanās tiesību iegūšanu, kā arī iespēju aizvien vairāk latviešiem iegūt augstāko izglītību. Ja latviešu tautas vēsture ir ļoti sena, tad Latvijas valstiskuma vēsture labākajā gadījumā aizsākās 19. gadsimta beigās. Kā tas tika secināts iepriekš darbā, līdz 19. gs. beigām starp latviešiem pastāvēja tikpat kā neiedragājama pārliecība par Krievijas Imperatoru kā vienīgo varas un tiesību avotu. Pilsoniskās sabiedrības veidošanās, kas nozīmēja arī izpratnes maiņu par sabiedrības un valsts attiecībām, procesa rezultāts bija neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanās, tomēr tas nekādā gadījumā nevarēja nozīmēt acumirkliņu izpratnes un attieksmes maiņu pret valsti – sabiedrībā nevarēja pilnībā izzust attieksme pret valdību kā pret suverēnās varas avotu. Respektīvi, jaunie tikko tapušās Latvijas valsts pilsoņi, ejot uz vēlēšanām, tomēr līdz galam neapzinājās, ka tādā veidā tie nodod daļu savas suverēnās varas valstij. Drīzāk jau pastāvēja apziņa par varu kā kaut kur ārpus sabiedrības pastāvošu spēku, bet balsošanai ir nozīme, nosakot viena vai otra pasīvo vēlēšanu tiesību izmantotāja pielaišanu pie šīs varas izlietošanas. Tāpat Latvijas valsts izveidošana arī nenozīmēja, ka sabiedrība tajā būtu pilsoniska saskaņā ar iepriekš šajā darbā doto pilsoniskās sabiedrības raksturojumu.

¹ Dišlers K. Valsts jēdziens demokrātijā”.// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6, 1922.

Valsts radīšana nozīmē normatīva regulējuma, kas izteic sabiedriskās iekārtas pamatprincipus, radīšanu¹ un institūciju iedibināšanu un to varas robežu noteikšanu ar konstitūcijas starpniecību². Latvijas Republikā institūciju iedibināšana notikusi uz Satversmes pamata, kuru pieņēma Satversmes sapulce. Satversmes sapulci, savukārt, ievēlēja Latvijas pavalstnieki (pilsoņi), kuru loku noteica 1919. gada 23. augusta Latvijas Tautas padomes izdotsis likums “Par pavalstniecību”³, kura izdošanas mērķis tieši bija Satversmes sapulces vēlēšanu nodrošināšana⁴. Ar Satversmes pieņemšanu tika ieviests arī Latvijas tautas jēdziens (Satversmes 2. pants), kurai pieder suverēnā vara. No tā izriet, ka pilsoņu savienību, kas ir politiska savienība jeb valsts⁵ (valsts materiālā izpratnē demokrātiskā iekārtā nozīmē valsts identificēšanu ar tautu⁶), veido tikai Latvijas Republikas pilsoņi. Jāņem vērā iepriekš darbā norādītais, ka sabiedrību Latvijas Republikā veido ne tikai tās pilsoņi, bet arī citas personas (ne – pilsoņi), līdz ar to sabiedrība ir plašāks jēdziens, kas sevī ietver Latvijas Republikas teritorijā pastāvīgi dzīvojošās personas, arī Latvijas pilsoņus. Tomēr sabiedrība darbojas tajā tiesiskajā režīmā, kurš izveidots uz Satversmes pamata, tātad pilsoņu noteiktajā (konstituētajā) tiesiskajā režīmā. Šī režīma jeb iekārtas ietvaros, ja vien tas ir demokrātisks režīms, vērā ņemams ir visas sabiedrības locekļu viedoklis. Valsts realizē savas funkcijas ar starptautiskajiem robežlīgumiem noteiktajā teritorijā, un šajā teritorijā sabiedrība ir pakļauta uz konstitūcijas pamata nodibinātajai valsts varai. Pie tam ar valsts varu kā vienu no valsts konstitutīvajiem elementiem jāsaprot tiesiskā vara kā valsts tiesiskās organizācijas elements⁷. Demokrātiskas iekārtas posms Latvijā ilga līdz 1934. gadam, kad notika valsts apvērsums. Līdz tam, kā secināts iepriekš darbā (3. nodaļa), sabiedrību Latvijā var raksturot kā pilsonisku. To nodrošināja demokrātiska valsts iekārta un Satversmes darbība kā šīs iekārtas pamats.

¹ Windberger O. *Law, Institution and Legal Politics: Fundamental Problems of Legal Theory and Social Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991, p. 120.

² Pleps J., Pastars E. Par Satversmes grozījumu projekta satversmību. // *Jurista Vārds*, 2002. 7. maijs, Nr. 9.

³ Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums, 1919. 27. oktobris, Nr. 10.

⁴ *Latvijas tiesību vēsture 1914 – 2000*. Autoru kolektīvs. A.D. Lēbers. (zin. red.). Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 159. lpp.

⁵ Нерсесянц В.С. *Общая теория права и государства*. Москва: Норма, 2002, 278. lpp.

⁶ Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbja spiestuve, 1930, 14. lpp.

⁷ Turpat, 1930, 13. lpp.

1934. gada 15. maija valsts apvērsumu sabiedrības lielākajā daļā tika uztverts absolūti vienaldzīgi¹. Jāpiekrīt vēsturnieku paustajam viedoklim, ka „demokrātija tās Rietumeiropas izpratnē nebija laidusi dziļas saknes latviešu tautā”². Faktiski kopš Pirmā pasaules kara sākuma, kad Latvija vēl aizvien ietilpa Krievijas Impērijas sastāvā, nebija izaugusi pat viena jauna paaudze. Vairums Latvijas iedzīvotāju pārstāvēja tās paaudzes, kuras, kā minēts iepriekš, par vienīgo varas un tiesību avotu uzskatīja Krievijas imperatoru. Pēc Latvijas valsts izveidošanas šie paši cilvēki par vienīgo varas un tiesību avotu uzskatīja valdību³. Tā kā apvērsumu rīkoja valdība (Ministru prezidents K. Ulmanis), tad sabiedrība drīzāk uztvēra šo apvērsumu kā rīcību pašas sabiedrības labā. Tātad jāsecina, ka neskatoties uz demokrātiskas valsts iekārtas pastāvēšanu vismaz divpadsmit gadus (no 1922. gada, kad spēkā stājās Satversme), sabiedrībā vēl nebija nostiprinājies priekšstats par valsti kā no sabiedrības izrietošu un sabiedrības kopīgai gribai pakļautu institūtu, un lielākā daļa sabiedrības faktiski turpināja sevi pretnostatīt valstij. Tomēr tikpat lielā mērā pastāv iespēja, ka pretošanās autoritārisma nevarēja notikt pārāk lielās politiskās sadrumstalotības dēļ, kas bija raksturīga parlamentārajai Latvijai 20. gs. 20. – 30. gados. Pagājušajā gadsimtā socioloģijas sfērā radās atziņa, ka radikāls individuālisms tiesībās un ideoloģijā bruģē ceļu uz masīvu varas koncentrēšanos valsts rokās, un tā ir uzskatāma par moderno Rietumu civilizāciju raksturojošu pazīmi⁴. Iespējams, ka tieši pārmērīgais individuālisms, kas strauji sekoja izteiktajam kolektīvismam Latvijas valsts nodibināšanās gaitā, liedza Latvijas pilsoniskajai sabiedrībai pretoties varas uzurpēšanai 1934. gadā, jo sabiedrība politiski bija ļoti sadrumstalota – tas izpaudās kaut vai lielajā Saeimā pārstāvēto partiju skaitā, kuras turklāt nereti šķēlās arī iekšienē. Vēl jo vairāk – pilsoniskās sabiedrības daļai, kurai nāktos vērsties pret antidemokrātisku darbību no izpildvaras puses, meklēja attaisnojumu

¹ *Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000)*. Autoru kolektīvs D.A. Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 262. lpp.

² Šilde A. *Latvijas vēsture. 1914. – 1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts*. Stokholma: Apgāds „Daugava”, 1976, 590. lpp.

³ Jēdziens „valdība” šeit izprotams plašākā nozīmē – tas aptver gan likumdevēju, kuru ievēlēja Latvijas tauta tiešās, demokrātiskās un atklātās vēlēšanās, gan prezidentu, kuru ievēl likumdevējs, gan Ministru kabinetu, kuru apstiprina likumdevējs. Iespējams, pārkāpjot pieņemtās akadēmiska pētījuma formas un satura robežas, autors šajā vietā labprāt lietu terminu „sabiedrības elite”, nekonkretizējot šo jēdzienu, jo tā konkretizēšana būtu atsevišķa pētījuma vērtā. Vienīgi var pieminēt, ka šajā „sabiedrības elitē” autors ietvertu arī tikko minēto „valdību” kā galveno sastāvdaļu.

⁴ Cotterrell R. *The Sociology of Law: An Introduction*. London: Butterworths, 1992, p. 130.

tai, norādot, ka noteiktos apstākļos tautai nepieciešami sabiedrības uzticību baudoši jeb ar savu sabiedrisko, nacionālo un patriotisko darbu pazīstami lietveži, kas spētu uzņemties sistemātisku darbību vēlamajā virzienā¹. K. Ulmaņa vienvadības beigās 1940. gadā sabiedrības attieksme pret demokrātiju nekādi nebija mainījusies – faktiski nenotika nekāda demokrātijas attīstība ne valsts tiesībās, ne tiesību teorijā, toties mazinājās individuālisms. Sabiedrības attieksmē pret valsti vēl vairāk nostiprinājās viedoklis par institucionālo valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu. Neskatoties uz iepriekš minēto Latvijā saglabājās indivīdu ieinteresētība īpašuma aizsardzībā un valstī kā kārtības nodrošinātājā, kas tomēr uzskatāmas par vienīgajām vienojošām saiknēm starp indivīdu un sabiedrību².

Iespējams tikai minēt, vai papildus seši gadi demokrātisko tradīciju attīstīšanai būtu mainījuši sabiedrības attieksmi pret 1940. gada 17. jūnijā uzsākto PSRS okupāciju. Tomēr arī šajā vēstures posmā spilgti izpaudās pilsoniskās sabiedrības trūkums, kas spētu konsolidēties pret faktiski vienpersonisko lēmumu padoties ārējam spiedienam pret valsts suverenitāti, kas izpaudās frāzē: „Es palikšu savā vietā, jūs palieciēt savējās!” Okupācijas vara, kā jau tika minēts iepriekš darbā, radikāli mainīja sabiedrisko iekārtu, pēc būtības likvidējot indivīdu tiesības uz īpašumu nacionalizācijas un kolektivizācijas ceļā. Turklāt vēlāk sekoja plānveidīgas migrācijas politikas īstenošana, kā rezultātā Latvijā nokļuva liels skaits citu PSRS republiku iedzīvotāju. Svarīgi norādīt, ka šajās uz austrumiem esošajās republikās demokrātijas tradīcijas bija vēl mazākas kā Latvijā, ja vien tās vispār bija. Tas nozīmē, ka izmainījās sabiedrības struktūra, kā arī sabiedrības funkcionēšanas sistēma. Pastiprinājās sabiedrības attieksme pret valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu³.

Situāciju, kādā atradās sabiedrība Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas brīdi 1990. gadā, šī darba kontekstā varētu raksturot sekojoši: sabiedrībai nevarēja būt un nebija pietiekamas un korektas izpratnes par personas tiesību uz īpašumu būtību, kā arī saglabājās izteikta sabiedrības attieksme pret valsti kā pret vienīgo varas un tiesību avotu, kam pakļauta sabiedrība un tās griba.

¹ Dišlers K. *Negotorium gestio publisko tiesību novadā. Atsevišķs izvilkums no Tieslietu Ministrijas Vēstneša*. Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1935, 24. lpp.

² Cotterrell R. *The Sociology of Law: An Introduction*. London: Butterworths, 1992, p. 131.

³ Šeit gan jānorāda, ka oficiāli par varas un tiesību avotu tika pasludināta Padomju tauta, tomēr faktiskais varas avots bija tā sabiedrības daļa, kas bija piederīga Padomju Savienības Komunistiskajai partijai. Tā kā šī partija koncentrēja savās rokās visu valsts institucionālo pārvaldi, tad pareizi būtu secināt, ka tā identificēja sevi ar valsti. Līdz ar to arī atziņa par valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu ir pamatota.

6.2. Valsts identificēšana ar sabiedrību

Valsts materiālā izpratnē demokrātiskā iekārtā nozīmē valsts identificēšanu ar tautu. Sabiedrība apzinās, ka tā ir izveidojusi valsti¹. Šeit gan jānošķir šīs izpratnes dažādās sabiedrības daļās – pilsoņos un parējos valsts iedzīvotājos. Pilsoņi ir tie, kas valsti izveidojuši un nodrošina tās institucionālo darbību, piedaloties vēlēšanās. Pārējie valsts iedzīvotāji līdz ar pilsoņiem izmanto valsts pilsoņu radītās institucionālās sistēmas jeb valsti² savu interešu un mērķu realizēšanai. Tātad, arī attieksme pret valsti starp pilsoņiem un pārējiem valsts iedzīvotājiem atšķiras. Pilsoņi apzinās savu spēju tieši (ar piedalīšanos vēlēšanās) ietekmēt valsti kā pašu izveidotu tiesību subjektu. Pārējie iedzīvotāji, savukārt, apzinās, ka tiem nav līdzekļu valsts kā pilsoņu izveidota tiesību subjekta tiešai ietekmēšanai. Sabiedrībai šī jēdziena plašākā nozīmē ir iespējas ietekmēt valsti, ja šī sabiedrība ir pilsoniska sabiedrība, bet valsts iekārta ir demokrātiska.

Saskaņā ar Georgu Vilhelmu Frīdrihu Hēgeli, valsts uzdevums ir sargāt pilsonisko sabiedrību, paceļoties tai pāri un nosakot tās robežas³. Identificējot valsti un tautu Latvijā, iepriekš minētais nozīmē Latvijas tautai Satversmes 2. panta izpratnē uzliktu pienākumu noteikt pilsoniskās sabiedrības robežas un sargāt to. Tomēr tādā gadījumā nāktos secināt, ka viena sabiedrības daļa – valsts pilsoņi – izvirzītos privilēģētā stāvoklī, kas diez vai ļautu šo sabiedrību uzskatīt par pilsonisku (rodas šķiriskais dalījums pilsoņos un ne – pilsoņos). No vienas puses, tas ir daļēji atbalstāms uzskats, jo tieši tauta ir tā, kas ar savu iniciatīvu ir radījusi valsti un piedalās tās uzturēšanā, tādēļ būtu akceptējama šāda veida privilēģija vienai sabiedrības daļai. Tomēr, kā jau tikko tika minēts, sabiedrība nevar būt pilsoniska, ja tajā pastāv šķiriskais dalījums. Tas nozīmē, ka valstī ir jārod tāds tiesisks un institucionāls regulējums, kas vienlaicīgi nodrošina pilsoņu privilēģiju veidot un uzturēt

¹ Šī darba kontekstā var minēt viedokli, ka valsts nodibināta un pastāv tiesību uz īpašumu aizsardzībai. Skat.: Bell J. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992, p. 176. No vienas puses, šāds apgalvojums ir samērā radikāls, jo ne jau tikai tiesības uz īpašumu būtu aizsargājamas valstī. No otras puses, ir pietiekami daudz argumentu, lai atzītu tiesību uz īpašumu aizsardzību par vienu no galvenajiem valsts kā sabiedrības izveidota subjekta uzdevumiem.

² Windberger O. *Law, Institution and Legal Politics: Fundamental Problems of Legal Theory and Social Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991, p. 116.

³ Кин Дж. *Демократия и гражданское общество*. Москва: Прогресс – Традиция, 2001, с. 82.

savas valsts institucionālās sistēmas, tai pat laikā novēršot jebkādu šķiriskā dalījuma ieviešanu un garantējot cilvēktiesību ievērošanu valstī¹.

Satversmes 1. pants nosaka, ka Latvija ir demokrātiska republika, bet demokrātiskā tiesiskā valstī galvenā vērtība esot indivīds, nevis tautas griba². Ja tas tā patiesi ir, tad sabiedrībai (gan pilsoņiem, gan ne – pilsoņiem) ir pienākums cienīt tiesiskumu³, pretējā gadījumā, tas ir, gadījumā, ja tiesiskums netiek ievērots, indivīdi atgrieztos tur, kur tie atradās pirms sabiedrības rašanās – dabiskās brīvības stāvoklī, tātad – pastāvīgajā karā. Tai pat laikā šķiet, ka valsts uzdevums ir tieši indivīda (nevis sabiedrības vai tautas kā tiesību subjekta) iegrožošana ar formālo likumu starpniecību. Pretējā gadījumā rastos pretruna starp valsts izveidošanas mērķi, ko sabiedrība sev uzstādījusi, radot valsti kā tiesisku organizāciju. Tas nozīmētu, ka pašas sabiedrības izveidotais subjekts pakļauj sev sabiedrību, un sabiedrībai zūd iespējas ietekmēt valsti. Tādā gadījumā nāktos secināt jau iepriekš darbā minēto, ka sabiedrība ir zaudējusi savu suverenitāti un attiecas pret valsti kā pret vienīgo varas un tiesību avotu. Šādā situācijā, kā secināts iepriekš darbā, nav iespējams vērtēt sabiedrību kā pilsonisku, tātad nepastāv arī demokrātiska valsts iekārta un tiesiskums.

Mūsdienu Rietumu sabiedrībā valsts galvenais uzdevums ir kontrolēt drīzāk atsevišķus indivīdus⁴, nevis sabiedrību vai kādu sabiedrības daļu kā veselumu. Tādēļ nevar stingri apgalvot, ka valsts vara nozīmē sabiedrības kā vienota veseluma gribas paušanu, izmantojot šo varu arī attiecībā uz pašu sabiedrību⁵. Ja tiek dota šāda valsts varas definīcija, tad turpat nekavējoties jānorāda, ka valsts uz sabiedrību iedarbojas netieši, tiešā veidā iedarbojoties uz atsevišķiem indivīdiem. Tāpat arī sabiedrība iedarbojas uz valsti netieši caur atsevišķu indivīdu rīcību. Šis nosacītais individuālisms pieejā pret valsti un sabiedrību noved pie tā, ka autonomas organizācijas, kas balstās uz

¹ Cilvēktiesību ievērošana ir valsts (tātad suverēna jeb tautas) kā starptautisko tiesību subjekta pienākums saskaņā ar starptautiskajiem līgumiem. Latvijā šajā jomā būtisks ir likums „Par Latvijas Republikas pievienošanās starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos” (*Ziņotājs*, 1990. 24. maijs, Nr. 21).

² Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 90. lpp.

³ Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. Москва: Издательская группа "Прогресс", 1993, с. 327.

⁴ Cotterrell R. *The Sociology of Law: An Introduction*. London: Butterworths, 1992, p. 130.

⁵ Windberger O. *Law, Institution and Legal Politics: Fundamental Problems of Legal Theory and Social Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991, p. 122.

solidaritāti, kļūst faktiski neredzamas, skatot no tiesību satura viedokļa¹. Tieši šis aspekts rada pamatu secinājumam, ka, lai arī sabiedrības jēdziens tiesībās tiek lietots, tas parasti ir nekonkrēts. Būtībā sabiedrības jēdziena lietošana tiesībās (tai skaitā Satversmes 105. pantā) ir drīzāk ārkārtas vai nestandarta gadījums, kas vienmēr prasa individuālu pieeju šī jēdziena lietojuma analizēšanai, tā konkretizēšanai. Tikai un vienīgi šī principa realizēšana garantēs pareizu sabiedrības jēdziena izpratni konkrētajos faktiskajos apstākļos, kā arī ļaus noskaidrot sabiedrības attieksmi pret valsti, lai ar šī secinājuma palīdzību noskaidrotu, vai sabiedrība ir uzskatāma par pilsonisku.

7. Valsts un sabiedrības attiecības Latvijā 21. gs. sākumā.

No iepriekšējās valsts un sabiedrības attiecību analīzes jāizsecina, vai 21. gs. sākumā sabiedrība uzskatāma par pilsonisku. No vienas puses, atbilde uz šo jautājumu šķiet samērā vienkārša – ja jau tika secināts, ka par pilsonisku varēja uzskatīt Latvijas sabiedrību 20. gs. 20. – 30. gados, tad vēl jo vairāk par tādu būtu uzskatāma sabiedrība Latvijā 21. gs. sākumā. Par to liecina Satversmes darbības atjaunošana, tātad arī valsts un sabiedriskās iekārtas atjaunošana tāda veidā, kādā tā pastāvēja Satversmes darbības pārtraukšanas brīdī. Pie tam Satversme ir papildināta ar jaunu 8. nodaļu „Cilvēka pamattiesības” un ir radīta un darbojas Satversmes tiesa, kas vēl vairāk pastiprina pilsoniskās sabiedrības un demokrātiskas valsts iekārtas nodrošināšanu un aizsardzību Latvijā. No otras puses, jāatzīst, ka demokrātijas tradīciju attīstīšanai piecpadsmit gadu nav pietiekami ilgs laiks, ja salīdzinām ar atsevišķu Rietumu demokrātiju attīstību, kurām ir gadsimtus ilga vēsture. Tāpat arī nevar apgalvot, ka Latvijas tautā valdošais ir uzskats par valsti kā no sabiedrības izrietošu tiesību subjektu. Šādas šaubas rada iepriekš darbā konstatētais, ka vismaz līdz Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanai dominējošā bija sabiedrības attieksme pret valsti kā pret vienīgo varas un tiesību avotu.

Tomēr no iepriekš minētajiem argumentiem par noteicošajiem atzīstams arguments, kurā norādīts uz Satversmes atjaunošanas, tās papildināšanas ar cilvēka tiesību daļu un Satversmes tiesas izveidošanu. Kopā ņemot, šie apstākļi saskaņā ar šajā

¹ Cotterrell R. *The Sociology of Law: An Introduction*. London: Butterworths, 1992, p. 131.

darbā sniegto pilsoniskās sabiedrības definīciju nodrošina nepolitiska un tiesiska indivīdu kopuma pastāvēšanu, kura ietvaros indivīdi ir līdztiesīgi savu interešu izvirzīšanā un realizēšanā, kā arī savās tiesībās un pamatbrīvības, tai skaitā tiesībās uz īpašumu.

III Ģenerālklausula „valsts un sabiedrības intereses”

8. Ģenerālklausulas iztulkošanas nepieciešamība

Šī darba kontekstā ģenerālklausula „valsts un sabiedrības intereses”, turpmāk – ģenerālklausula, tiek skatīta saistībā ar personas tiesībām uz īpašumu. Tiesības uz īpašumu ir vienas no svarīgākajām indivīda tiesībām, kas nodrošina tā brīvību sabiedrībā. Tai pat laikā mūsdienu sabiedrībā tiek pieļauta tiesību uz īpašumu ierobežošana, un tās attaisnošanai tiek izmantota ģenerālklausula. Būtiski norādīt, ka ģenerālklausula pilnīgi noteikti pati par sevi nav tieši pielietojama konkrēta dzīves gadījuma izšķiršanai¹. Tā ir definēta ļoti augstā abstrakcijas līmenī, tādēļ tā kā atklāts juridisks jēdziens ir papildāma ar noteiktu saturu². Tikai ģenerālklausulas konkretizēšana ļauj to piemērot konkrētos gadījumos. Tātad katrā gadījumā, kad tiek pieņemts lēmums, kas ierobežo personas tiesības uz īpašumu, ir jānosaka ģenerālklausulas robežas, lai secinātu, vai tiesību uz īpašumu ierobežošanu konkrētajā situācijā ir iespējama un attaisnojama.

Iztulkojot ģenerālklausulu, vērā ņemami vairāki apstākļi. Pirmkārt, jāizvērtē ģenerālklausulas rašanās un attīstības vēsture (šajā darbā tas tiks darīts, izpētot tieši Latvijas situāciju). Otrkārt, jānoskaidro, vai ģenerālklausula laika gaitā nav transformējusies. To var izdarīt, skatot jaunākos normatīvos aktus, kā arī iepazīstoties ar starptautisko tiesību normu saturu. Treškārt, jāizvērtē līdzīga satura juridiskie jēdzieni citu valstu normatīvajos aktos, lai gūtu priekšstatu par to, vai Latvija ar savu ģenerālklausulas iztulkojumu un pielietošanu iekļaujas vismaz kontinentālās Eiropas tiesību lokā. Darbā šim nolūkam īsi tiks analizētas Vācijas un Igaunijas tiesību normas. Ceturkārt, būtiski atklāt ģenerālklausulā ietverto jēdzienu nozīmi jeb veikt ģenerālklausulas gramatisko iztulkošanu, lai pēc iespējas precīzāk varētu izprast tās saturu un noskaidrot ģenerālklausulas piemērošanas pamatotību vienā vai otrā faktiskajā situācijā. Piektkārt, svarīgi noskaidrot arī to, kas ir ģenerālklausulas iztulkoņāji un kādas ir to izmantotās metodes ģenerālklausulas iztulkošanā, cik to veiktie iztulkoņumi ir

---

¹ Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rīga: BO SIA “Ratio Iuris”, 2003, 139. lpp.

² Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība.// *Likums un Tiesības*, 5. sējums, nr. 46, 2003, 165. lpp.

pamatoti un vai tie atbilst ģenerālklausulas būtībai. Darba autors kā būtiskākos ģenerālklausulas iztulkoņājus šajā darbā vēlas izcelt valsti likumdevēja un izpildvaras personā, Satversmes tiesu, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesu, tai pat laikā meklējot ģenerālklausulas iztulkoņumu tiesību doktrīnā. Izvērtējot visus iepriekš minētos apstākļus, darba autors centīsies noskaidrot, vai ģenerālklausula ir pareizi piemērota tiesību uz īpašumu ierobežošanas gadījumā saistībā ar jaunās Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēkas (tā saucamās „Gaismas pils”) projekta realizāciju, kas šī darba izstrādāšanas laikā ir aktuālākais tiesību uz īpašumu ierobežošanas, tātd – arī ģenerālklausulas piemērošanas gadījums Latvijā.

9. Ģenerālklausulas vēsture Latvijā

Kā jau minēts iepriekš, ģenerālklausula tiek izmantota tiesību uz īpašumu ierobežošanas gadījumos. Šeit jānorāda, ka tiesības uz īpašumu tiek ierobežotas divējādi – pirmkārt, īpašniekam tiek uzlikts vispārīgs pienākums savu īpašumu izlietot tā, lai tas nekaitētu citām personām, un, otrkārt, ar konkrētām tiesību normām īpašniekam tiek vai nu noteikti īpašuma lietošanas aprobežojumi, vai arī īpašums tam tiek atsavināts piespiedu kārtā jeb bez īpašnieka piekrišanas.

Jau 1910. gada Krievijas Senāta spriedumā iespējams saskatīt pazīmes, kas liecina par tiesību uz īpašumu ierobežošanas pamatošanu ar citu personu tiesībām, jo „tiesību jēdziens ietver tiesiskuma un taisnprātīguma ideju, tādēļ izslēgta savu tiesību izlietošanas citam par ļaunu, jo tās vairs nebūtu tiesības”¹. Ir skaidrs, ka Krievijas Senāts 1910. gadā nevarēja atsaukties uz ģenerālklausulas formulējumu – ka tiesības uz īpašumu tiktu ierobežotas sabiedrības interesēs. Tolaik Krievijas Impērijā kā nedemokrātiskā valstī par varas un tiesību avotu tika uzskatīta valsts imperatora personā, bet, identificējot valsti ar valdītājiem, nevar būt runa par demokrātisku valsts iekārtu, jo demokrātijā valda tauta². Sabiedrības jeb tautas kā tiesību subjekta intereses nedemokrātiskā valstī tādējādi netiek atzītas, un tiesību iztulkoņājam atliek vien norādīt uz atsevišķu indivīdu tiesībām.

¹ Konradi F., Walter A. *Civillikumi ar paskaidrojumiem. Otrā grāmata. Lietu tiesības*. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935, 73. lpp.

² Dišlers K. Valsts jēdziens demokrātijā. // *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6, 1922.

1922. gadā Satversmes sapulce sprieda par Satversmes otrās daļas apstiprināšanu. Satversmes 101. pantu bija paredzēts izteikt sekojošā redakcijā: „Valsts aizsargā privātu īpašumu. Privāta īpašuma ekspropriācija notiek tikai valsts vajadzībām likumā noteiktā kārtībā un gadījumos pret atlīdzību.”¹ Satversmes komisija, sastādot pilsoņu tiesību un brīvību katalogu, bija turējusies pie klasiska piemēra un, kā to atzina referents A. Kuršinskis, pat ievērojusi tās septiņpadsmit tēzes par cilvēka un pilsoņa tiesībām, kuras bija atrodamas 1789. un 1791. gada franču konstitūcijā,² līdz ar to nevar būt ne mazāko šaubu par Satversmes otrās daļas projektā ietvertu normu izcelsmi³. Analizējot pašu normu, redzams, ka ģenerālklausula izteikta formā „valsts vajadzības”, tādēļ šķiet, ka tās autori, lai arī atsaukušies uz „Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarāciju”, savos formulējumos nav spējuši saglabāt šī dokumenta garu un būtību. Tiesības uz īpašumu ir vienas no četrām tiesībām, kuras 1789. gada Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijas 2. pantā tika atzītas kā “dabiskas un neatņemamas”⁴, kā tiesības, kuru aizstāvēšanai nodibināta un pastāv valsts⁵. Tas nozīmē, ka jau pašā deklarācijā ir izteikta valsts kā no sabiedrības izrietoša subjekta būtība, respektīvi, tauta sevi identificē ar valsti. Tādēļ šķiet nepareizs Satversmes otrās daļas normas formulējums, ka „ekspropriācija notiek tikai valsts vajadzībām”. Protams, ja ņem vērā, ka 20. gs. 20. gadu sākumā Latvijā vēl joprojām pastāvēja no Krievijas Impērijas mantotā izpratne par valsti kā par vienīgo varas un tiesību avotu, tad šāds ģenerālklausulas formulējums šķiet saprotams. Tomēr visprecīzāk ģenerālklausulu šajā pantā varēja izteikt formā „sabiedriskām vajadzībām”. Tādā gadījumā varētu atzīt, ka Latvijā pastāv pilsoniskai sabiedrībai raksturīga izpratne un attieksme pret personas tiesībām uz īpašumu.

1923. gadā Saeima pieņēma likumu „Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”. Jau likuma nosaukumā ir ietverta

¹ Latvija. Satversmes sapulce. Stenogrammas. 1922. gads, 1. – 4. burtnīca.

² Šilde Ā. *Latvijas vēsture. 1914. – 1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts*. Stokholma: Apgāds „Daugava”, 1976, 361. lpp.

³ Skat., piemēram: Neimane I. Īpašuma tiesības kā cilvēka pamattiesības.// *Jurista Vārds*, 2004. 7. decembris, nr. 47, 4. lpp., kur autore paudusi viedokli, ka „Domājams, ka arī Latvija idejiski bija iedvesmota no Lielās franču revolūcijas likumdošanas aktiem...” Acīmredzams, ka autore nav ņēmusi vērā pašu Satversmes otrās daļas izstrādātāju atzinumu, ka „Cilvēku un pilsoņu tiesību deklarācija” ir viens no svarīgākajiem pamatiem Satversmes otrajai daļai, un nevar būt šaubu par to, ka tieši šis documents ir bijis par pamatu Satversmes otrās daļas normu radīšanā.

⁴ Крашениникова Н.А. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том 2. Современное государство и право*. Москва: Норма, 2004, с. 86.

⁵ Bell J. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992, p. 176.

ģenerālklausula formā „valsts vai sabiedriskās vajadzības”. Kā referents likuma pieņemšanas gaitā Saeimā uzstājās deputāts A. Dzenis, kurš savā runā norādīja, ka „likums zināmā mērā ir pārstrādājums no Krievijas likuma, būtisku pārmaiņu tajā nav”¹. Kā noprotams no referenta sacītā, tas attiecas uz likuma formālo saturu. Būtiskāks ir jautājums par šī likuma izpratni – vai tā atbilst demokrātiskā valsts iekārtā pieņemamai, vai arī tā līdz ar likuma formālo saturu ir saglabājusies no Krievijas Impērijas laika. Referents savā runā norādīja, ka, apspriežot likumu komisijā, tika diskutēts par „nosaukumu virsrakstā „sabiedriskajām vajadzībām”, ko saprast zem vārda „sabiedriskām””². No turpmākās likuma apspriešanas gaitas secināmas vairākas lietas. Pirmkārt, tika atzīts, ka vārds „sabiedriska” saprotams kā sabiedrība plašākā nozīmē. Ja atsavināšanu ierosinātu šaura sabiedrības daļa vai grupa, vai atsevišķa persona, tad šai atsavināšanai būtu jākalpo plašākai sabiedrībai. Otrkārt, īpaši tika uzsvērts, ka nevar būt gadījuma, kad īpašums atsavināms tikai valsts vajadzībām – pastāvot vai varot rasties tādas vajadzības, kuras pēc savas būtības ir sabiedriskas, bet kurām varot būt valsts nozīme. No šiem secinājumiem izriet, ka 1923. gadā Latvijas Republikā, kuru Satversme apzīmēja kā demokrātisku un kurā vara piederēja Latvijas tautai, bija saglabājusies līdz tam pastāvošais sabiedrības un valsts pretnostatījums, kas nav pieļaujams demokrātiskā un tiesiskā valstī. Uz to vedina domāt referenta izteikumi, no kuriem izprotams, ka valstij kā tiesību subjektam var būt savas intereses, kas tādā gadījumā nozīmē iespēju šīm interesēm atšķirties no sabiedrības interesēm. Arī debatēs par šī likuma pieņemšanu tika norādīts, ka nacionālās intereses bieži vien identificē ar valsts interesēm³. Tātad pat likumdevējam nebija pareizas izpratnes par valsts un sabiedrības attiecībām, kā sekas varēja būt nepietiekama tiesību uz īpašumu aizsardzība.

1992. gadā Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma lēmumu atjaunot 1923. gada likuma „Par nekustama īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”, būtībā mainot tikai likuma redakciju attiecībā uz latviešu valodas lietojumu tā tekstā. Spēkā stājās likums „Par nekustamā īpašuma piespiedu

¹ Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. II sesija. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1923, 216. sleja.

² Turpat.

³ Šādu viedokli pauda deputāts Eg. Knopps (Vācu baltiešu partija). Skat.: Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. II sesija. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1923, 218. sleja.

atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”¹, turpmāk – atsavināšanas likums. Ģenerālklausula atsavināšanas likumā ietērpta formā „valsts vai sabiedriskās vajadzības”, kas būtībā ir tā pati forma, kāda pastāvēja Latvijā 20. gs. 20. un 30. gados. No tā izriet, ka atsavināšanas likuma pieņemšanas jeb 1923. gada likuma darbības atjaunošanas brīdī nav vērojamas atšķirības likumdevēja izpratnē par sabiedrības un valsts savstarpējām attiecībām demokrātiskā iekārtā. Vēsturiski iespējams vilkt paralēles starp tiesisko apziņu Latvijā 20. gs. 20. gadu sākumā un tiesisko apziņu Latvijā 20. gs. 90. gadu sākumā. Abās situācijās valsts tikko ir ieguvusi neatkarību un par suverēnās varas avotu ir atzīta tauta. Tomēr abās situācijās notikusi arī pāreja no nedemokrātiskas valsts iekārtas uz demokrātisko iekārtu, kur iepriekš pastāvošā iekārta paredzēja valsts un sabiedrības (tautas) pretnostatīšanu un sabiedrības pakļaušanu valsts kā institucionālas sistēmas gribai.

10. Ģenerālklausulas pašreizējā forma

Tiesību uz īpašumu kontekstā ģenerālklausula minēta Satversmes 105. pantā, kur tā ietērpta uzreiz divās formās: „sabiedrības intereses” un „sabiedrības vajadzības”. Salīdzinot ar ģenerālklausulas iepriekšējām formām, Satversmes 105. pants jau liecina par zināmu izpratnes maiņu attiecībā uz sabiedrības un valsts savstarpējām attiecībām. Valsts vairs netiek minēta kā subjekts, kura vajadzības varētu būt pamats tiesību uz īpašumu ierobežošanai. Kopumā jāatzīst, ka Satversmes papildināšana ar 8. nodaļu Cilvēkā pamattiesības² savā ziņā bija indikators tiesiskuma un demokrātiskas iekārtas izpratnes attīstībai Latvijā pēc neatkarības atgūšanas.

Tai pat laikā atsavināšanas likums vēl joprojām paredz ģenerālklausulas izteikšanu formā „valsts vai sabiedriskās intereses”. Ir skaidrs, ka Satversmes formulējumam kā augstāka juridiska spēka tiesību normā ietvertam formulējumam ir noteicoša nozīme. Tomēr jāņem vērā, ka atsavināšanas likums ir paša likumdevēja veikts

¹ Par nekustamā īpašuma atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām: LR likums. *Ziņotājs*, 1992. 15. oktobris, Nr. 39.

² Satversmes 8. nodaļa 1998. gada 15. oktobra likuma redakcijā, kas stājas spēkā 1998. gada 6. novembrī. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 23. oktobris, Nr. 308/312.

ģenerālklausulas iztulkojums attiecībā uz nekustamā īpašuma atsavināšanu – tas konkretizē piespiedu atsavināšanas kārtību. Salīdzinot Atsavināšanas likuma 1. pantu un Satversmes 105. panta trešo teikumu, konstatējama ievērojama līdzība normu saturā. Atsavināšanas likuma 1. pants paredz, ka „Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskajām vajadzībām pieļaujama izņēmuma gadījumos vienīgi pret atlīdzību un tikai uz atsevišķa likuma pamata”. Satversmes 105. panta trešais teikums paredz, ka „Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.” Jāsecina, ka Satversmes formulējums ir nedaudz precizēts atsavināšanas likuma formulējums – mainīta forma, kādā ietērpta ģenerālklausula, kā arī attiecībā uz atlīdzību paredzēts, ka tai jābūt taisnīgai. Šis piemērs pierāda, ka Latvijā turpinājusies jau agrāk pastāvējušo tiesību transformācija, bet šo tiesību saturs un izpratne vienlaicīgi saglabājuši sevī arī daļu no agrākās izpratnes par valsts un sabiedrības attiecību raksturu. Pēc autora domām, lai lauztu sabiedrībā iesakņojušos attieksmi pret valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu, kā arī lai īpaši izceltu tiesību uz īpašumu nozīmi Latvijā, kur vairākus gadu desmitus privātīpašums faktiski nepastāvēja, tādējādi liedzot iespēju pilsoniskas sabiedrības attīstībai, Satversmes 105. pantā būtu bijis nepieciešams iekļaut konceptuāli jaunu formulējumu, kā arī būtību, norādot, ka īpašuma piespiedu atsavināšana var notikt tikai „sabiedriskai nepieciešamībai”. Pretējā gadījumā nav iespējams runāt par valsts vēlmi attīstīt Satversmi „atbilstoši demokrātiskiem starptautisko tiesību principiem”¹, kā arī par personas iespēju griezties tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības uz piespiedu kārtā atsavināmo īpašumu, kā arī uz taisnīgu kompensāciju².

Būtiska loma pilsoniskas sabiedrības un demokrātiskas iekārtas attīstībai Latvijā ir likuma “Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu” pieņemšanai³, jo tā 4. pantā

¹ Neimane I. Īpašuma tiesības kā cilvēka pamattiesības.// *Jurista Vārds*, 2004. 14. decembris, nr. 48, 6. lpp. Šeit autore paudusi viedokli, ka piespiedu atsavināšanas gadījuma noteikšana par izņēmumu, kā arī piespiedu atsavināšanas pamatošanu ar atsevišķu likumu un taisnīgas kompensācijas paredzēšana liecina par demokrātiskas iekārtas attīstību. Bet faktiski vienīgā izmaiņa ir taisnīgas kompensācijas paredzēšana, jo līdz tam Atsavināšanas likums paredzēja kompensāciju vispār.

² Sal. skat.: Levits E. Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu – Cilvēka pamattiesības.// *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, nr. 9 – 12.

³ Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143.

ir noteikts, ka Latvijas Republika atzīst Eiropas Cilvēktiesību tiesas, turpmāk – Tiesa, jurisdikciju uz Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas¹, turpmāk – konvencija, un tās protokolu interpretāciju un pielietojumu. Tādā veidā valsts sankcionēja vēl vienu tiesību avotu cilvēktiesību jomā papildus jau iepriekš sankcionētajiem². Tiesas spriedumos dotās konvencijas normu, tai skaitā Pirmā protokola 1. panta, interpretācijas savā praksē izmanto Satversmes tiesa, un atsevišķos spriedumos Tiesas interpretācijai ir būtiska nozīme Satversmes tiesas sprieduma taisīšanā³.

Konvencijas Pirmā protokola 1. pantā ģenerālklausula ietērpta formā „publiskās intereses” un „vispārējās intereses”. Satversmes 105. pantā ietvertie formulējumi „sabiedrības intereses” un „sabiedrības vajadzības” nenonāk pretrunā ar konvenciju. Tai pat laikā jāvērs uzmanība uz to, ka konvencijā nav pieminēta valsts kā subjekts, kas varētu būt ieinteresēts īpašuma piespiedu atsavināšanā vai kam varētu rasties vajadzība pēc īpašuma piespiedu atsavināšanas. Ņemot vērā to, ka konvencijai Latvijas Republika pievienojās pirms Satversmes 8. daļas pieņemšanas Saeimā, dīvaina šķiet Satversmes 105. panta atvasināšana no atsavināšanas likuma, nevis no konvencijas. Veidojot Satversmes 105. pantu uz konvencijas Pirmā protokola 1. panta pamata, Latvijas Republika sasniegtu iepriekš darbā minēto mērķi – lauzt sabiedrībā iesakņojušos attieksmi pret valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu, kā arī īpaši izcelt tiesību uz īpašumu nozīmi. Tomēr kopumā jāsecina, ka izpratne par tiesību uz īpašumu konstitucionālo garantiju, kā arī par sabiedrības interešu atzīšanu par vienīgo piespiedu atsavināšanas pamatojumu demokrātiskā iekārtā, Latvijā pastāv un tā kopumā iekļaujas Eiropas demokrātisko valstu izpratnes līmenī šajā jomā.

¹ Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautiskā konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143.

² Skat.: Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: LR likums. *Ziņotājs*, 1990. 24. maijs, Nr. 21.

³ Skat. piemēram: Par nekustamā īpašuma atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 02 – 09 (98), *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 5. maijs, Nr. 122. Šajā spriedumā Satversmes tiesa analizēja vairākus Tiesas spriedumus attiecībā uz Konvencijas Pirmā protokola 1. panta piemērošanu.

11. Ģenerālklausula citu valstu tiesībās

Apskatot ģenerālklausulu citu valstu tiesībās, autors izvēlējās Vācijas un Igaunijas piemēru. Abu valstu tiesību sistēmas ir tuvas Latvijas tiesību sistēmai vai, pareizāk sakot, Igaunijas un Latvijas tiesību sistēmas lielā mērā ir atvasinātas no Vācijas tiesību sistēmas. Pie tam salīdzinājums ļaus novērtēt situāciju Latvijā uz vienas no Eiropas lielākās demokrātijas fona, kā arī salīdzināt Latviju un Igauniju kā valstis, kuras vienlaicīgi atguva neatkarību un kurās arī demokratizācijas procesi norisinājušies vienlaicīgi. Salīdzinājumam tiks izmantota Igaunijas konstitūcija, atsavināšanas likumam līdzīgs Igaunijas likums, kā arī Vācijas pamatlikums.

Igaunijas konstitūcijas 32. pants paredz ģenerālklausulas izteikšanu formā „sabiedrības intereses”¹. Šīs konstitucionālās normas konkretizācija sniegta Igaunijas Nekustamo īpašumu ekspropriācijas likumā², kurš stājies spēkā 1995. gadā. Skatot normatīvo aktu attīstību Igaunijā tiesību uz īpašumu aizsardzības kontekstā, redzams, ka atšķirībā no Latvijas jau 1992. gadā Igaunija³ savā konstitūcijā ģenerālklausulu izteica formā, kas tieši un nepārprotami nosaka sabiedrības intereses kā vienīgās intereses demokrātiskā republikā. Tai pat laikā Latvijā, kā tas minēts iepriekš, likumdevējs atjaunoja līdz 1940. gadam pastāvējušo ģenerālklausulas izteiksmi formā „valsts vai sabiedriskās vajadzības”, tādējādi saglabājot Latvijas tiesībās izpratni pār valsti kā tiesību subjektu, kam ir savas intereses un vajadzības. Igaunijas Nekustamo īpašumu ekspropriācijas likums (3. pants), pie tam, nosaka tos apstākļus, kuriem pastāvot izpaužas sabiedrības intereses nekustamu īpašumu ekspropriācijas gadījumos. Pamatā tie ir gadījumi, kad nepieciešams būvēt vai pārbūvēt un paplašināt celtnes, kuras saistītas ar sabiedrības drošību (piemēram, bruņoto spēku, robežsardzes, policijas un ugunsdrošības dienestiem nepieciešamās celtnes) vai kuras izmantojamās enerģijas resursu iegūšanai un izlietošanai, vai kuru lietošanai ir publisks (sabiedriska) raksturs (izglītības un veselības aizsardzības iestādes, dabas un kultūras objekti). Jāsecina, ka Igaunija jau kopš 1995.

¹ The Constitution of the Republic of Estonia. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022. (aplūkots 2004. 1. martā).

² Immovables Expropriation Act. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022, (aplūkots 2004. 1. martā).

³ Faktiski – Igaunijas tauta, jo konstitūcija tika pieņemta referendumā ceļā.

gada, kad līdzās vispārīgajam konstitūcijas regulējumam spēkā stājās konkretizējošais Igaunijas Nekustamā īpašuma ekspropriācijas likums, normatīvā līmenī vairāk atbilda demokrātiskas valsts standartiem tiesību uz īpašumu aizsardzības jomā.

Normatīvais regulējums attiecībā uz ģenerālklausulas saistību ar personas tiesībām uz īpašumu Igaunijā būtu ņemams vērā arī Latvijā. Pirmkārt, likumdevējam jau līdz ar Satversmes 8. nodaļas pieņemšanu bija jānovērš duālisms ģenerālklausulas izteiksmē, mainot atsavināšanas likuma nosaukumu atbilstoši Satversmes 105. panta formulējumam. Otrkārt, likumdevējam atsavināšanas likumā bija jāparedz gadījumi, kuros attiecībā uz īpašuma piespiedu atsavināšanu būtu saskatāmas sabiedrības intereses. Tā kā tas nav izdarīts, tad pašlaik sabiedrības interešu saturs saistībā ar personas tiesībām uz īpašumu joprojām ir neskaidrs. Tas pat noved pie tādiem secinājumiem, kā „Īpašuma tiesību ierobežošanas leģitīmais mērķis izriet no Satversmes 116. panta”¹. Tomēr nav ņemts vērā būtisks apstāklis – Satversmes 116. pants nosaka cilvēka pamattiesību ierobežošanas iespējamību attiecībā uz atsevišķām Satversmes normām, starp kurām nav Satversmes 105. panta. No vienas puses, vērā ņemams ir Satversmes tiesas dotais skaidrojums, ka Satversme ir vienots veselums un tajā ietvertās normas ir tulkojamas sistēmiski². No otras puses, jāņem vērā, ka Latvijā īpašuma ekspropriācija notiek uz atsevišķa likuma pamata. Tas nozīmē, ka likumdevēja uzdevums, pieņemot šādu atsevišķu likumu, ir definēt tās sabiedrības intereses, kuru dēļ notiek ekspropriācija, respektīvi, konkretizēt ģenerālklausulu. Diez vai ģenerālklausulas konkretizēšana attiecībā uz konkrēta īpašuma ekspropriāciju nozīmē tās aizstāšana ar citu ģenerālklausulu, jo abas ģenerālklausulas – gan iztulkojamā, gan iztulkojošā – tādējādi saglabā pārāk lielu vispārības pakāpi (Satversmes 116. pantā minētas ģenerālklausulas „demokrātiska valsts iekārta” un „sabiedrības drošība, labklājība un tikumība”). Nosakot atsavināšanas likumā gadījumus, kuros attiecībā uz īpašuma piespiedu atsavināšanu būtu saskatāmas sabiedrības intereses, likumdevējs izdarītu platu soli preti ģenerālklausulas konkretizēšanai, vienlaicīgi palielinot sabiedrības drošību par tās locekļu tiesību uz īpašumu aizsardzību.

¹ Neimane I. Īpašuma tiesības kā cilvēka pamattiesības.// *Jurista Vārds*, 2004. 14. decembris, nr. 48, 6. lpp.

² Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002 – 04 – 03// [http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/spriedumi/04-03\(02\).htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/spriedumi/04-03(02).htm) (aplūkots 2005. 3. aprīlī).

Vācijas pamatlikumā ģenerālklausula izteikta formās „sabiedrības intereses” un „sabiedrības labums”¹. Pamatlikuma izpratnē īpašums disciplinē un uzliek konkrētus pienākumus², kam par pamatu ir Pamatlikuma 14. panta otrās daļas formulējums „Tā [īpašuma – *autora piezīme*] lietošanai jākalpo sabiedrības interesēm”. Ģenerālklausulas forma „sabiedrības labums”, savukārt, tiek lietota saistībā ar īpašuma ekspropriāciju kā ekspropriācijas mērķis (Pamatlikuma 14. panta trešās daļas pirmais teikums). Sabiedrības labums ir īpašumtiesību ierobežošanas pamats un konstitucionāli noteiktā leģitīmācija. Likumdevējam, nosakot sabiedrības labuma saturu un robežas saskaņā ar Pamatlikuma 14. panta mērķi, ir plašas politiskā lēmuma brīvības un prognozes izteikšanas iespējas. No otras puses likumdevējam ir izvēlētais sabiedriskais labums pietiekami precīzi jānedefinē. Tikai likumā skaidri definēts sabiedriskais labums var noteikt aizskartās tiesību uz īpašumu robežas. Pie tam, ierobežojumi nedrīkst būt plašāki par konkrētajam sabiedriskajam labumam nepieciešamajiem³. Šeit rodams papildus arguments tam, kādēļ Latvijas gadījumā attiecībā uz tiesību uz īpašumu ierobežošanu kā attaisnojums nebūtu izmantojams tikai Satversmes 116. pants – tas satur citus atklātos juridiskos jēdzienus, kuru izlietošana tiesību uz īpašumu ierobežošanu nespētu skaidri definēt, jo diez vai ir iespējama un loģiska ģenerālklausulas konkretizēšana, izmantojot citu ģenerālklausulu.

12. Ģenerālklausulas iztulkoņāji

Kā minēts iepriekš darbā, galvenie ģenerālklausulas iztulkoņāji Latvijā ir Tiesa, Satversmes tiesa, kā arī valsts likumdevēja un izpildvaras personā. Likumdevējs un izpildvara ir uzskatāmi par sākotnējiem ģenerālklausulas iztulkoņājiem, bet Tiesas un Satversmes tiesas iztulkoņjums ir vērtējošs un koriģējošs iztulkoņjums.

¹ Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

² *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1646.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1737.

Tā kā Latvijas Republika ir atzinusi par sev saistošu Tiesas veikto konvencijas interpretāciju¹, šim iztulkojumam ir būtiska nozīme ģenerālklausulas pareizas izpratnes veidošanai Latvijā. Pie šāda viedokļa pieturējusies arī Satversmes tiesa, savā spriedumā norādot: „Lai konstatētu Satversmē ietverto normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē. Eiropas Cilvēktiesību prakse ir obligāta attiecībā uz konvencijas interpretāciju, un šī prakse ir izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.”² Tātad Satversmes ģenerālklausulas interpretācija nevar atšķirties no Tiesas interpretācijas, un saskaņā ar pastāvošo Satversmes tiesas praksi šī interpretācija arī neatšķiras.

Visplašāk lietās par tiesību uz īpašumu pārkāpumiem ģenerālklausulu Tiesa vērtējusi lietā Džeimss un citi pret Apvienoto Karalisti³. Šajā lietā pieteikuma iesniedzēji norādīja, ka „sabiedrības intereses” ir ņemtas vērā tikai tad, kad īpašums tiek ekspropriēts sabiedriskiem mērķiem vai sabiedrības plašākā nozīmē labumam, tādēļ īpašuma ekspropriācija ar mērķi nodot to citas personas īpašumā nevar tikt pamatota ar ģenerālklausulu. Tiesa šādam viedoklim nepiekrīta. Tā norādīja, ka īpašuma ekspropriācija par labu atsevišķai personai ir uzskatāma par atbilstošu sabiedrības interesēm, ja tā veikta, ievērojot leģitīmu sociālo politiku⁴. Ģenerālklausula nevar tikt izprasta tikai tās gramatiskajā nozīmē – ka ekspropriētajam īpašumam būtu jānonāk visas sabiedrības lietošanā vai ka ievērojamai sabiedrības daļai būtu jāgūst materiāls labums no ekspropriācijas. Tiesa uzskata, ka ģenerālklausula iztulkojama iespējami plašākā nozīmē. Likumdevēja lēmums par ekspropriāciju uz likuma pamata ietver sevī politisku, ekonomisku un sociālu jautājumu izsvēršanu, kuros viedokļi demokrātiskā sabiedrībā var būtiski atšķirties. Būtiski norādīt, ka šajā lietā Tiesa apzināti atturējusies no sabiedrības interešu izvērtēšanas attiecībā uz konkrētiem tiesību uz īpašumu ierobežošanas

¹ Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143.

² Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu politiskajām tiesībām 25. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums, Nr. 2000-03-01.// *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1. septembris, Nr. 307/309.

³ James & Others v. United Kingdom, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=2598109&skin=hudoc-en&action=request> (aplūkots 2004. 15. aprīlī).

⁴ Šeit acīmredzot ir domāta tāda sociālā politika, kura atbilst tiesībām un kuras mērķis ir vienlīdzības nodrošināšana starp sabiedrības locekļiem.

gadījumiem, saglabājot šo nostāju līdz pat šai dienai¹. Tiesa to pamato ar viedokli, ka likumdevējam ir precīzāk zināmi visi apstākļi konkrētajā tiesību uz īpašumu ierobežošanas gadījumā. Tā kā vienlaicīgi ar iepriekš minēto ģenerālklausulas iztulkošanas robežas ir samērā plašas, tad Tiesa respektē likumdevēja viedokli par to, kā būtu interpretējama ģenerālklausula konkrētajā gadījumā, ja vien šāda interpretācija nav acīmredzami nepamatota².

Būtiska loma Tiesas praksei attiecībā uz lietām, kas saistītas ar tiesību uz īpašumu ierobežošanas atbilstības konvencijai izvērtēšanu, bija lietai *Sporongs un Lenrots pret Zviedriju*³. Sākot ar šo lietu, Tiesa sāka piemērot formulu, saskaņā ar kuru tika vērtēts, vai tiesību uz īpašumu ierobežošana ir bijusi nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā. Attīstot šo koncepciju, Tiesa analizēja tiesību uz īpašumu ierobežošanu uzreiz divos virzienos. Pirmkārt, tika vērtēts „vai ierobežošanai ir bijis leģitīms mērķis. Otrkārt, Tiesa vērtēja, vai līdzekļu, ar kādiem tiesības uz īpašumu tika ierobežotas, apjoms un izlietošanas veids bija proporcionāli sasniedzamajam leģitīmajam mērķim⁴. Vērtējot ģenerālklausulu šādā aspektā, Tiesa nonāca pie secinājuma, ka jebkurai tiesību uz īpašumu ierobežošanai jāatbilst spiedošai sociālai nepieciešamībai, kas sasaucas ar iepriekš darbā secināto, ka „sabiedrības vajadzības” vispareizāk būtu izteikt ģenerālklausulā „sabiedriskā nepieciešamība”.

Vērtējot Satversmes tiesas praksi lietās par tiesību uz īpašumu ierobežošanu, secināms, ka Satversmes tiesa savā praksē būtībā ievēro Tiesas interpretāciju. Jāsecina, ka savos spriedumos Satversmes tiesa izvairās definēt sabiedrības intereses konkrētajos gadījumos. Tā tas bija arī Satversmes tiesas spriedumā tā saucamajā *Nacionālās bibliotēkas lietā*⁵. Satversmes tiesa šajā spriedumā argumentēja savu nostāju ar atsauci uz

¹ Skat. arī: Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999, p. 216.

² Skat. arī: *Lithgow v. United Kingdom*, <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/portal.asp?sessionId=2598109&skin=hudoc-en&action=request> (aplūkots 2004. 15. aprīlī).

³ *Sporrong & Lönroth v. Sweden*, <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/portal.asp?sessionId=2598109&skin=hudoc-en&action=request> (aplūkots 2004. 15. aprīlī). Skat. arī: Neimane I. Īpašuma tiesības kā cilvēka pamattiesības. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse// *Jurista Vārds*, 2005. 5. aprīlis, nr. 12.

⁴ Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999, p. 218.

⁵ Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām””

kādu Tiesas spriedumu, kurā norādīts, ka likumdevēja rīcības brīvība ir ļoti plaša un dotais jēdziena „sabiedrības intereses” skaidrojums būs pareizs, ja vien tam acīm redzami netrūks saprātīga pamatojuma¹. Pēc autora domām, šāda atturība nav pamatota un Satversmes tiesa šajā gadījumā nevar atsaukties uz pieturēšanos pie Tiesas sniegtās konvencijas interpretācijas. Vērtējot tiesību uz īpašumu ierobežošanas atbilstību sabiedrības interesēm, jāvērtē konkrētās sabiedrības intereses samērīgums ar personas (vai personu) interesēm². Ikvienu interešu saskaņošana var notikt tikai ievērojot konkrētās lietas apstākļus³. Satversmes tiesa ir nacionāla līmeņa konstitucionālās kontroles realizēšanas institūcija, līdz ar to tā atrodas daudz tuvāk konkrētajiem apstākļiem un tai ir vairāk iespēju vērtēt ekspropriācijas nepieciešamību pamatojošos faktiskos apstākļus un likumdevēja sniegto ģenerālklausulas iztulkojumu, nekā tas ir Tiesai kā starptautisko tiesību subjektam, kurš ar konkrēto situāciju ir saistīts zināmas abstrakcijas līmenī.

Valsts pārvaldes iestāde, kura ierosina nekustamā īpašuma atsavināšanu, ir ģenerālklausulas sākotnējais piemērotājs konkrētajā gadījumā, tādēļ tai jāinterpretē Satversmes 105. pantā ietvertā ģenerālklausula „sabiedrības intereses”⁴. Autors pilnīgi noteikti pievienojas šai atziņai. Tai pat laikā jānorāda, ka Satversmes 105. panta pirmajam iztulkotājam būtu jābūt likumdevējam (Saeimai), kuram būtu jākonkretizē Satversmes 105. pants, tai skaitā arī ģenerālklausula, Atsavināšanas likumā. Līdz šim Saeima to nav darījusi, tādējādi neveicot nekādus pasākumus izpratnes veicināšanai

---

atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums, nr. 2005-12-0103. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 20. decembris, nr. 203.

¹ *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=PRESSOS&sessionId=7042423&skin=hudoc-en> (aplūkots 2006. 16. maijā).

² Šeit ir svarīgi atsaukt atmiņā iepriekš darbā minēto, ka arī viens indivīds noteiktos apstākļos var paust sabiedrības intereses. It sevišķi tas izpaužas tiesību uz īpašumu ierobežošanas gadījumā, kad tiek aizskartas viena atsevišķa indivīda tiesības uz īpašumu. Šādos gadījumos indivīds, aizstāvot savas konstitucionālās garantijas, aizstāv ikviena privātīpašnieka interesi pēc drošas privātīpašuma tiesiskās apgrozības. Tai pat laikā, kā atzinusi tiesa savā spriedumā *James and Others v. United Kingdom*, sociāla, ekonomiska vai cita rakstura valsts politika ir pietiekams pamats tiesību uz īpašumu ierobežošanu arī tādos gadījumos, kad tā rezultātā ieguvēji ir šaura sabiedrības daļa, bet sabiedrība kopumā nav tieša ieguvēja no šādas tiesību uz īpašumu ierobežošanas. Skat.: *James and Others v. United Kingdom*, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=2598109> &skin=hudoc-en&action=request (aplūkots 2004. 15. aprīlī); Dijk P. van, Hoof G.J.H. van. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 632.

³ Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999, p. 216.

⁴ Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība.// *Likums un Tiesības*, 5. sējums, nr. 46, 2003, 168. lpp.

sabiedrībā arī par ģenerālklausulas saturu un būtību. Šim nolūkam Saeimai būtu būtiski jāmaina Atsavināšanas likums, ietverot tajā juridiskās vadlīnijas, kas būtu derīgas visiem konkrētajiem tiesību uz īpašumu ierobežošanas gadījumiem¹.

13. Ģenerālklausulas formas precizēšana

Pašreiz Satversmes 105. pantā ietvertā ģenerālklausulas forma būtu precizējama un ietērpjama formā „sabiedriskā nepieciešamība”. Pie šāda secinājuma autors nonācis, izvērtējot valsts un sabiedrības jēdzienus, kā arī intereses jēdzienu.

Vispirms jāizsaka noraidoša attieksme pret jēdziena „interese” lietošanu ģenerālklausulā. Intereses ir atsevišķu personu, sociālās grupas, sabiedrības darbības virzošais spēks, rīcības motīvi, kurus nosaka nepieciešamība apmierināt materiālas un garīgas vajadzības. Interese ir mērķtiecīga attieksme pret kādu cilvēka vajadzību objektu². Intereses sasaistīšana ar virzošo spēku un rīcības motīviem norāda uz to, ka interese ir psihisks process, psihiska īpašība³, kas piemīt vai ir raksturīgs atsevišķai personai, vai arī ir kopīgs kādai sociālai grupai. Šis psihiskais process vai psihiskā īpašība tiešā veidā saistīta ar cilvēka vajadzību objektu. Cilvēks gribas veidošanās procesa gaitā noskaidro, kas viņam vajadzīgs (kas ir mērķis), bet ar interesi varētu apzīmēt cilvēka psihisko stāvokli laika posmā līdz uzstādītā mērķa realizēšanai vai līdz šī mērķa atmešanai. Ģenerālklausulas kontekstā tā saucamais intereses nesējs ir sabiedrība. Tas nozīmē, ka gribas veidošanās un intereses definēšanas process vairs nav personisks, bet ir kopīgs lielam personu lokam. Jēdziena “interese” izmantošana ģenerālklausulā nebūtu korekta gadījumos, kad tiek ierobežotas kāda sabiedrības locekļa vai grupas tiesības un pamatbrīvības, jo šis jēdziens, tāpat kā jēdziens “vajadzība”, norāda uz zināmiem savtīguma elementiem šādas ierobežošanas gadījumos. Daudz piemērotāks būtu jēdziens “nepieciešamība”. Tādēļ ģenerālklausula varētu tikt iztulkota kā “sabiedrības

---

¹ Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība.// *Likums un Tiesības*, 5. sējums, nr. 46, 2003, 169. lpp.

² Klauss A. *Zinības vadītājam*. Rīga: Preses nams, 2002, 149. lpp.

³ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Jumava, 1999, 312. lpp.

nepieciešamība”, kas visprecīzāk norādītu, kādu iemeslu dēļ cilvēka tiesības un pamatbrīvības tiek ierobežotas.

Satversmes tiesa norādījusi, ka īpašības vārds nepieciešamība izprotams kā “neatliekama sociāla nepieciešamība”¹, kas jāņem vērā, sašaurinot ģenerālklausulas izpratni līdz “sabiedriskā nepieciešamībai”, pie tam ņemot vērā Tiesas piemēroto standartu „nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā”². Šāds ģenerālklausulas formulējums gan nebūtu obligāti iekļaujams normatīvajos aktos, tomēr ģenerālklausulas pielietošana tieši šādā nozīmē (kā sabiedrības nepieciešamība) būtu konsekventi jārealizē ikvienā pārvaldes procesā. Sabiedrības nepieciešamība ir uzdevums valstij kā institucionālai pārvaldes sistēmai, kurai jānodrošina šī uzdevuma izpilde, protams, ievērojot demokrātiskas iekārtas un tiesiskuma principus. Šādu secinājumu ļauj izdarīt arī iepriekš darbā minētā Tiesas interpretācija attiecībā uz ģenerālklausulu.

Atzīstot, ka demokrātiskā tiesiskā iekārtā valsts identificējama ar tautu, jāatzīst arī atsavināšanas likumā ietvertās ģenerālklausulas formas neatbilstība šādai iekārtai. Ņemot vērā šo apstākli, ģenerālklausulā nav iekļaujams jēdziens „valsts”, jo valstij kā sabiedrības radītam tiesību subjektam nevar būt savu no pašas sabiedrības atšķirīgu interešu, uz ko norādījusi Satversmes tiesa savā spriedumā Nacionālās bibliotēkas lietā, argumentējot, ka „nebūt taču pieļaujams sabiedriskās intereses pretstatīt valsts interesēm”³. Pretējā gadījumā Latvijas tiesībās, kā arī sabiedrības apziņā turpinātu saglabāties stereotips par valsti kā individuālu varas un tiesību avotu līdzās Latvijas tautai (faktiski – sabiedrībai). Tomēr šāda duālisma saglabāšanās neveicinātu turpmāku demokrātiskas tiesiskas iekārtas nostiprināšanos un pilsoniskas sabiedrības izaugsmi Latvijā.

¹ Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu politiskajām tiesībām 25. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums, Nr. 2000-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1. septembris, Nr. 307/309.

² Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999, p. 218.

³ Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums, nr. 2005-12-0103. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 20. decembris, nr. 203.

IV Tiesības uz īpašumu

14. Tiesības uz īpašumu.

Tiesību uz īpašumu (arī Satversmes 105. pantā nostiprinātās tiesības uz īpašumu) jeb īpašuma garantijas uzdevums ir nodrošināt indivīdam brīvību īpašumtiesību jomā un tā dot viņam iespēju uz savu atbildību veidot savu dzīvi¹, jo īpašums ir cieši saistīts ar personas brīvību un pašnoteikšanos². Jau iepriekš darbā, skatot jautājumu par sabiedrības jēdzienu un pilsonisko sabiedrību, kā viens no pilsoniskas sabiedrības pastāvēšanas stūrakmeņiem tika minēts privātīpašums un tā brīva civiltiesiska aprīte.

Latvijas Republikas Satversmes 105. pants nosaka, ka “Ikvienam ir tiesības uz īpašumu”. Īpašumam ir principiāla nozīme sabiedrības izveidē, ekonomiskajā struktūrā un indivīda pozīcijai sabiedrībā³. Tā kā valsts kā institūcija tiek izveidota uz konstitūcijas pamata, kuru rada sabiedrība, tad pati sabiedrība konstitūcijā ir paredzējusi sev īpašuma tiesību garantiju, kas nodrošinātu tās neatkarību no valsts. Īpašuma garantija, ievērojot tās vēsturisko, kā arī pašreizējo nozīmīgumu, ir fundamentāla pamattiesība, kas cieši saistīta ar personas brīvību. Pamattiesību sistēmā īpašuma garantijai ir dots uzdevums nodrošināt pamattiesību subjekta brīvību ekonomiskajā jomā, tādējādi piešķirot tam iespēju autonomi valdīt pār savu dzīvi⁴. Tādā veidā sabiedrība, kuras locekļiem īpašums piederējis un ticis leģitimēts, izejot no cilvēka personības individualitātes, vēl pirms valsts izveidošanās⁵, radījusi mehānismu, kas neļautu valstij pakļaut sabiedrību savai varai, ierobežojot sabiedrības locekļu pašnoteikšanās brīvību.

Sabiedrība (Latvijas tauta Satversmes kontekstā) valstij devusi uzdevumu aizsargāt sabiedrības locekļu tiesības uz īpašumu. Tas tiek darīts sabiedrības

¹ Vildbergs H.J., Messeršmits K., Niedre L. *Pilsonis tiesiskā valstī. Vācu administratīvo un konstitucionālo tiesību pamati*. Rīga: EuroFaculty, 2004, 296. lpp.

² Kommers D.P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997, p. 252.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1634.

⁴ Michalowski S., Woods L. *German Constitutional Law: The Protection of Civil Liberties*. Dortmund: Dortmund Publishing, 1999, p. 319.

⁵ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1635.

nepieciešamības dēļ, kas šajā gadījumā izpaužas nepieciešamībā sabiedrības locekļiem nenokļūt personiskā atkarībā no citiem sabiedrības locekļiem. Pretējā gadījumā rastos pretruna ar valsts radīšanas mērķi – nodrošināt sabiedrības locekļu personisko brīvību. Kā tika secināts, iztulkojot ģenerālklausulu, sabiedrības nepieciešamība ir uzdevums valstij, kurai jānodrošina šī uzdevuma izpildi.

15. Satversmes 105. panta saturs analīze.

Satversmes 105. pants, kas Latvijas Republikā garantē personas tiesības uz īpašumu, sastāv no vairākām daļām, kuras ir cieši savā starpā saistītas. Tomēr salīdzinot šo Satversmes pantu ar Konvenciju, kā arī ar citu valstu attiecīgajām konstitūcijas normām, ir pamanāmas atsevišķas ārējas atšķirības¹. Šīs atšķirības it kā attiecas uz vienas idejas – īpašuma konstitucionālās garantijas – formulējumu. Bet nav izslēdzama iespēja, ka atšķirības pastāv ne tikai formulējumā, bet arī būtībā. Lai to noskaidrotu, Satversmes 105. pants jāsadala atsevišķos teikumus un tie jāskata kontekstā ar Konvencijas attiecīgo normu un citu valstu konstitūciju attiecīgajām normām.

15.1. Īpašuma jēdziens.

1. Īpašuma saturs

Civillikuma 927. pants nosaka, ka īpašums ir pilnīga varas tiesība pār lietu, kas izpaužas tiesībā šo lietu valdīt un lietot, kā arī iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību². Precizējot jautājumu, kas ietilpst īpašuma sastāvā Satversmes 105. panta kontekstā, jāņem vērā Civillikuma 841. un 842. pantā ietvertais skaidrojums, kas ir lietas. Tur rodams skaidrojums, ka lietas dalās gan ķermeniskās, gan bezķermeniskās lietās, bet ķermeniskās lietas dalās kustamās un nekustamās lietās. Bezķermeniskās lietās ietilpst

¹ Daļēji šis jautājums skatīts darba daļā „Ģenerālklausulas iztulkošana”, tādēļ šeit netiks analizēta Satversmes 105. panta tekstā ietvertā ģenerālklausula „sabiedrības intereses”.

² Civillikums: LR likums.

dažādas personiskas, lietu un saistību tiesības, ciktāl tās ir mantas sastāvdaļas. Tādā veidā, skatoties no normatīvo aktu sistēmas viedokļa, jāatzīst, ka īpašums ietver sevī gan lietas to priekšmetiskotajā nozīmē, gan tiesības kā bezķermenisku lietu.

Salīdzinoši Vācijas pamatlikuma¹ skaidrojumā ir īpaši norādīts, ka konstitucionālajā nozīmē īpašuma saturs ir tulkojams plašāk nekā Vācijas privāttiesībās, kur ar īpašumu saprot tikai kustamas vai nekustamas lietas (priekšmetiskotā nozīmē), paplašinot privāttiesību uzskaitījumu arī ar tiesībām uz bezķermeniskām lietām, kā, piemēram, pamatkapitāla daļas vai akcijas kapitālsabiedrībā, intelektuālo īpašumu un prasījuma tiesības pret trešajām personām².

2. Privātpašums un personai piederošs īpašums.

Vācijas tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka Vācijas pamatlikums sargā nevis privātpašumu, bet gan personai piederošu īpašumu³. Šāds viedoklis, acīmredzot pamatojas uz to, ka valsts nosaka īpašuma tiesību robežas, kā arī tai ir tiesības atsavināt personai piederošu īpašumu, ja šāda atsavināšana notiek sabiedrības interesēs (par šo jautājumu skatīt tālāk darbā). Tā, piemēram, Francijas 1946. gada Konstitūcijas Preambulas 9. paragrāfs nosaka, ka “Jebkurš īpašums vai uzņēmums (*business*), kura lietošanai piemīt (vai ir nepieciešams tādu piešķirt) publiska pakalpojuma sniedzēja raksturs vai faktiski monopolstāvoklis, ir nododams sabiedrības īpašumā”⁴. Tātad tiek veikta faktiskā īpašuma nacionalizācija noteiktos apstākļos. Līdz ar to privātpašuma jautājums ir valsts politikas jautājums, un ir iespējamās situācijas, kad sabiedrības vajadzībām īpašuma tiesības uz noteiktiem īpašuma veidiem tiek ierobežotas vai likvidētas pilnībā vai uz laiku. Tieši tāpēc konstitūcija aizsargā personas tiesības uz viņai piederošo īpašumu, nevis īpašuma tiesības vispār.

¹ Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

² Michalowski S., Woods L. *German Constitutional Law: The Protection of Civil Liberties*. Dortmund: Dortmund Publishing, 1999, p. 321.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1640.

⁴ Bell J. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992, 177.

3. *Mantošanas tiesības.*

Igaunijas un Vācijas konstitūcijās¹ noteikts, ka konstitucionālajai aizsardzībai pakļautas arī mantošanas tiesības, kuras nav pieminētas Satversmes 105. pantā. Konstitucionālā likuma “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” 21. panta 1. daļa arī savā laikā noteica, ka “Valsts atzīst un aizsargā īpašumu un tā mantošanas tiesības”². Rodas pamats šaubām, ka pašreiz mantošanas tiesības netiek aizsargātas un garantētas. Tomēr šādas šaubas var pastāvēt tikai gadījumā, ja aprobežojas ar Satversmes 105. panta gramatisko iztulkošanu. Iedziļinoties šīs normas būtībā, jāsecina, ka arī mantošanas tiesības Latvijas Republikā ir konstitucionāli garantētas.

Pirmkārt, mantošanas tiesības ir garantija tālākai sabiedrības locekļu neatkarībai no valsts, jo caur mantošanas tiesībām saglabājas privātīpašums. Kā tika norādīts iepriekš darbā, īpašuma tiesība ir būtiska sabiedrības pastāvēšanai un indivīdu neatkarības nodrošināšanai. Otrkārt, atklājoties mantojumam, kādai citai personai faktiski rodas īpašuma tiesības uz mantojumā ietilpstošajām lietām un tiesībām. Tātad mantošanas tiesības savā ziņā iekļaujas tiesībās uz īpašumu. Ņemot vērā iepriekš izdarītos secinājumus, kļūst skaidrs, ka pēc būtības Satversmes 105. pants garantē personām mantošanas tiesības.

15.2. Tiesības uz īpašumu ikvienam.

Satversmes 105. panta 1. teikums nosaka, ka “Ikvienam ir tiesības uz īpašumu”. Kā jau tika minēts, šī norma ir pamats īpašuma tiesību konstitucionālajai garantijai. Turklāt atkārtoti jānorāda, ka šī norma attiecas ne tikai uz Latvijas Republikas pilsoņiem, bet arī uz citām personām Latvijas Republikas teritorijā. Tiesības uz īpašumu ir pamatbrīvība, kas dod tiesības būt par īpašuma īpašnieku, kā arī dod tiesības ar to rīkoties. Tas veido daļu no personiskās rīcības brīvības³. Tādā veidā vēlreiz tiek iegūts apstiprinājums tam, ka īpašums nodrošina indivīda brīvību un neatkarību, neļauj tam nonākt personiskā atkarībā. Īpašums privāto personu rokās stabilizē un nes sevī vispārējo

¹ The Constitution of the Republic of Estonia. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022. (aplūkots 2004. 1. martā); Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

² Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi: LR konstitucionālais likums. *Ziņotājs*, 1992, Nr. 4/5.

³ Bell J. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992, 178.

un brīvo demokrātisko sabiedrību. Tādējādi īpašuma valsts aizsardzība, veicināšana un respektēšana kalpo *res publica* pamatprincipu nodrošināšanai un stiprināšanai¹. Ikvienas personas tiesību uz īpašumu garantēšana konstitūcijā ir būtiska pilsoniskas sabiedrības pastāvēšanā, tā ir nepieciešama pašai sabiedrībai.

Salīdzinot Satversmes 105. pantu ar līdzīgu normu Vācijas pamatlikumā², kura 14. pants (Īpašums, mantošana, ekspropriācija) ir ar līdzīgu nozīmi kā Satversmes 105. pants, rodamas dažas atšķirības. Ja gramatiski iztulko Satversmes 105. pantu, tad var rasties priekšstats, ka valstij jānodrošina ikvienai personai īpašuma iegūšana. Tomēr šāda minētās normas izpratne diez vai būtu pareiza. Vācijas pamatlikuma 14. panta 1. daļas 1. teikums nosaka, ka īpašums un mantošanas tiesības tiek garantētas³. Šīs normas gramatiskā iztulkošana, savukārt, norāda, ka valsts garantē personai tiesības uz tai jau piederošu īpašumu, ko tā pati ir ieguvusi. Līdzīgu secinājumu var izdarīt, skatot Konvencijas Pirmā protokola 1. panta 1. daļu, kas nosaka, ka “Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības uz sava īpašuma izmantošanu”, kā arī skatot Igaunijas konstitūcijas 32. pantu⁴, kurā noteikta katras personas īpašuma neaizskaramība un vienāda aizsardzība. Tomēr papildus tam Igaunijas konstitūcijas 32. panta otrā daļa nosaka, ka “Ikvienam ir tiesības brīvi iegūt, lietot un atsavināt viņa vai viņas īpašumu”.⁵ Acīmredzami šī konkretizētā īpašuma tiesību garantijas būtība ir pareiza, jo, pirmkārt, valstij nav jāpiešķir personai īpašums un, otrkārt, valstij jāreglamentē ne tikai jau iegūta īpašuma aizsardzība, bet arī īpašuma iegūšanas un lietošanas kārtība.

¹ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1645.

² Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany.* Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

³ Šī norma ir gandrīz identiska ar Latvijas Republikas konstitucionālā likuma “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”, kura 21. pants nosaka, ka “Valsts atzīst un aizsargā īpašumu un tā mantošanas tiesības” (skat.: Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi: LR konstitucionālais likums. *Ziņotājs*, 1992, Nr. 4/5.).

⁴ The Constitution of the Republic of Estonia. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022. (aplūkots 2004. 1. martā)

⁵ Ibid.

15.3. Īpašuma izmantošanas pretēji sabiedrības interesēm aizliegums.

“Jau 1910. gadā Krievijas senāts lietā Nr. 621 ir atzīmējis, ka šis princips (kas savas tiesības izmanto, nevienam nekaitē) nav jāsaprot tā, ka “īpašniekam, izlietojot savas tiesības, līdz ar to būtu arī tiesības kaitēt citām personām, jo tiesību jēdziens aptver sevī tiesiskuma, taisnprātīguma ideju, kādēļ izslēgta savu tiesību izmantošana citiem par ļaunu, jo tās vairs nebūtu tiesības”¹. Personas tiesības uz īpašumu ir ekskluzīvas tiesības tik lielā mērā, lai tās neierobežotu citu personu īpašuma tiesību ekskluzivitāti². Tieši tādēļ īpašums disciplinē un uzliek zināmus pienākumus³. Satversmes 105. pantā ir noteikts, ka īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Atgriežoties pie ģenerālklausulas, kuras būtība, kā tika secināts iepriekš šajā darbā, visprecīzāk izpaužas frāzē “sabiedrības nepieciešamība”, nākas secināt, ka Satversmes formulējums ir samērā nesekmīgs. Precīzāk šo normu varētu izteikt kā “Īpašums izmantojams, ievērojot sabiedrības nepieciešamību”. Šim formulējumam ļoti tuvs formulējums iekļauts arī Vācijas pamatlikuma 14. panta 2. daļā, kurā noteikts, ka īpašums uzliek pienākumus, un tā lietošanai jākalpo sabiedriskajam labumam⁴. Arī Francijas konstitucionālajās tiesībās pastāv līdzīgs viedoklis⁵, jo cilvēka tiesības uz īpašumu ir attīstījušās un sākušās aptvert aizvien plašākas sfēras, līdz ar to vienas personas tiesības uz īpašumu saskaras ar arvien plašākas sabiedrības daļas interesēm. Jāņem vērā, ka īpašums tiesiskā valstī ir nevis personas kundzība pār lietu, bet gan tiesiski reglamentētas savstarpējas attiecības⁶. Līdz ar to prasība pēc īpašuma lietošanas saskaņošanas ar sabiedrības nepieciešamību, kas šajā gadījumā būtu tulkojama kā visas valsts iedzīvotāju kopuma interese, lai kādam piederošs

¹ Konradi F., Walter A. *Civillikumi ar paskaidrojumiem. Otrā grāmata. Lietu tiesības*. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935, 73. lpp.

² Bayles M.D. *Principles of Law: A Normative Analysis*. Dodrecht: Riedel Publishing Company, 1987, p. 79.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1647.

⁴ Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

⁵ Bell J. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992, 178.

⁶ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1648.

īpašums tiktu izmantots sabiedrības nepieciešamības apmierināšanai¹, ir saprotama. Pretējā gadījumā tiktu izjaukts līdzsvars sabiedrībā un noniecināti sabiedrības pamatā esošie pamatprincipi attiecībā uz personas personisko brīvību.

Tomēr sabiedrības nepieciešamība ir ne tikai iemesls, bet gan arī robeža tādu ierobežojumu noteikšanai, kas neļauj personai brīvi lietot tās īpašumu². Līdz ar to noteikumiem, kuri nosaka īpašuma lietošanas kārtību, kas būtu saskaņota ar sabiedrības nepieciešamību, jārada taisnīgs līdzsvars (*fair balance*) starp īpašnieka nepieciešamību brīvi izlietot savas īpašuma tiesības un sabiedrības nepieciešamību pēc noteiktas īpašuma lietošanas kārtības³. Atbildības, kas uzlikta īpašniekam, apmērs ir tieši atkarīgs no tā, cik lielā mērā īpašums ir saistīts ar sabiedrību, proti, cik liela ir šī īpašuma sociālā funkcija. Gadījumos, kad tomēr rodas strīds, cik lielā mērā sabiedrības nepieciešamība var ierobežot personas rīcību ar viņas īpašumu, sabiedrības nepieciešamību nosakošajiem argumentiem dodama priekšroka iepretim īpašnieka nepieciešamībai lietot tai piederošu īpašumu pēc saviem ieskatiem⁴. Tiek pat norādīts, ka īpašuma konstitucionālā garantija nedod īpašniekam tiesības jebkurā gadījumā īpašumu izmantot tā, lai tas radītu viņam iespējami lielākos ekonomiskos ienākumus, peļņu⁵. Tādā veidā tiek panākts, ka īpašuma patvaļīga lietošana, kas kaitētu sabiedriskajai kārtībai un būtu pretrunā ar citām sabiedrības nepieciešamībām, nav iespējama.

Turpmākā Satversmes 105. panta daļa ir saistīta ar personas īpašuma tiesību ierobežošanu. Tieši šis ir jautājums, kurā liela nozīme ir ģenerālklausulas piemērošanai. Tādēļ šīs Satversmes 105. panta daļas analizēšanai tiks pievērsta īpaša uzmanība turpmākajā darba daļā.

---

¹ Pleps J., Pastars E. Par Satversmes grozījumu projekta satversmību.// *Jurista Vārds*, 2002. 7. maijs, Nr. 9.

² Michalowski S., Woods L. *German Constitutional Law: The Protection of Civil Liberties*. Dortmund: Dortmund Publishing, 1999, p. 323.

³ Michalowski S., Woods L. *German Constitutional Law: The Protection of Civil Liberties*. Dortmund: Dortmund Publishing, 1999, p. 323.

⁴ Kommers D.P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997, p. 251.

⁵ *Ibid.*, p. 260.

16. Tiesību uz īpašumu ierobežošana saskaņā ar likumu.

Saskaņā ar Konvencijas Pirmā protokola 1. panta pirmās daļas otro teikumu un otro daļu valsts var ierobežot īpašuma tiesības¹. Šie ierobežojumi var izpausties gan kā īpašuma piespiedu atsavināšana “sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem”, gan kā īpašuma izmantošanas kontrole “saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu, vai sodu samaksu”². Tātad, faktiski Konvencija paredz valstij tiesības ierobežot personas tiesības uz īpašumu ar tās rīcībā esošajiem konstitucionālajiem līdzekļiem.

Satversmes 105. pants nosaka, ka īpašuma tiesības var ierobežot tikai saskaņā ar likumu. Tātad, no normas izriet, ka valstij ir tiesības izdot tādus likumus, kuri ierobežo personas īpašuma tiesības. Ar likumu jāsaprot ne vien parlamenta izdots akts, bet arī cits vispārējs (ārējs) normatīvs akts, piemēram, valdības noteikumi³. Šim ārējam normatīvajam aktam jābūt izdotam uz likuma pamata, publicētam vai citādā veidā pieejamam un pietiekami skaidri formulētam, lai adresāts varētu izprast savas tiesības un pienākumus, kā arī tam jāatbilst tiesiskas valsts principam. Šajā kontekstā jāatgriežas pie darbā iepriekš jau pieminētajiem likumiem: „Par nekustamo īpašumu atsavināšanu valsts vajadzībām Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanai paredzētajā teritorijā” un „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”⁴. Abi šie likumi tika pieņemti Satversmes 81. panta kārtībā, tātad faktiski Ministru kabinets pieņēma normatīvus aktus, kas vērsti uz Satversmē ietvertās

¹ Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautiskā konvencija, *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143.

² Vildbergs H.J., Feldhūne G. *Atsauces Satversmei*. Rīga: Eurofaculty, 2003, 163. lpp. Skat. arī: Grosz S., Beatson J., Duffy P. *Human Rights: The 1998 Act and the European Convention*. London: Sweet & Maxwell, 2000, p. 333.

³ Silver & others v. the United Kingdom, <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Cmd=Query> (aplūkots 2004. 15. aprīlī); skat. arī: Par Ministru kabineta 2001. gada 31. jūlija noteikumu Nr. 349 “Grozījumi Ministru kabineta 1995. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 291 “Suņu un kaķu turēšanas noteikumi”” atbilstību Satversmes 105. pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punktam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-01-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21. maijs, Nr. 75.

⁴ Par nekustamo īpašumu atsavināšanu valsts vajadzībām Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanai nepieciešamajā teritorijā: MK noteikumi nr. 18, pieņemti Satversmes 81. panta kārtībā. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 13. janvāris, nr. 7 un Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”: MK noteikumi nr. 17, pieņemti Satversmes 81. panta kārtībā. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 13. janvāris, nr. 7.

pamattiesības – tiesības uz īpašumu – ierobežošanu. Satversmes tiesa arī šajā jautājumā – par jēdziena „likums” interpretāciju – pieturās pie Tiesas skaidrojuma, tomēr tas ne vienmēr ir atbilstošākais Latvijas valsts iekārtai, kas pamatojas Satversmē. Pēc autora domām, Latvijai atbilstošāks būtu Igaunijas piemērs attiecībā uz jēdziena „likums” iztulkojumu. Igaunijā atzīts, ka attiecībā uz pamattiesību ierobežošanu ar likumu jāsaprot tikai un vienīgi parlamenta¹ izdoti normatīvie akti, un šāda interpretācija ir vērsta uz parlamentāras valsts iekārtas stiprināšanu un saglabāšanu². Saskaņā ar šādu interpretāciju likumdošanas tiesību deleģēšana pamattiesību ierobežošanas gadījumā nav pieļaujama. Gadījumā, ja Satversmes tiesa konsekventi pieturētos pie šādas jēdziena „likums” interpretācijas, iepriekš minēti Ministru kabineta noteikumi, kas izdoti Satversmes 81. panta kārtībā, nevarētu tikt pieņemti. Jebkuras izmaiņas atsavināšanas likumā, kā arī speciālie likumi noteiktu nekustamo īpašumu atsavināšanai atrastos tikai Saeimas kompetencē, jo nav pieļaujama situācija, kad Ministru kabinets pieņemtu noteikumus ar likuma spēku pamattiesību ierobežošanai. Latvijā šāda situācija tiek uzskatīta par normu, un tam izskaidrojums rodams darbā jau vairākkārt pieminētajai sabiedrības attieksmei pret valsti kā varas un tiesību avotu, neapzinoties sabiedrības noteicošo lomu. Nav izslēgta arī Dišlera radītā *negotium gestio* publiskajās tiesībās teorijas ietekmes saglabāšanās.

Tiesību uz īpašumu ierobežojums noteikts arī Vācijas pamatlikuma 14. pantā, kura 1. daļā noteikts, ka īpašuma tiesību saturu un robežas nosaka likums³. Šī norma tiek tulkota nevis kā valsts tiesības ierobežot īpašuma tiesības, izdodot likumus, bet gan kā valsts pienākums to darīt – valstij ir jāuztur konstitūcijā noteiktajai īpašuma garantijai atbilstoša infrastruktūra, kas garantē īpašuma iegūšanu, lietošanu un vērtības

¹ Te gan jāpiebilst, ka, ja jau parlamentam ir tiesības pieņemt likumus, ar kuriem tiek ierobežotas pamattiesības, tad vēl jo vairāk tādas tiesības ir tautai kā suverēnam.

² Decision of the Constitutional Review Chamber of National Court III-4/A-2/94 of January 12, 1994 Review of the petition of the Legal Chancellor, pursuant to Article 142 (2) of the Constitution, to declare the Regulation No. 223 of the Estonian Government dated July 23, 1993, entitled "Basic Decree for a National Defence Police" and "Temporary Procedure for the Application of Special Measures" Certification" p.2, null and void on the basis of Article 152 (2) of the Constitution// www.nc.ee/english (aplūkots 2005. 20. aprīlī)

³ Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

palielināšanu¹. Likumam ir jānosaka privātīpašuma pamatprincipus, un šiem pamatprincipiem ir jāiekļaujas vispārējās robežās, kuras nosaka likumdevējs, pamatojoties uz konstitūciju². Tādējādi valstij tiek piešķirtas nevis pasīvas tiesības, kuras tai jāizmanto noteiktos gadījumos, bet gan aktīvas tiesības, kuru izmantošanai jāgarantē vispārējo civiltiesisko apgrozību, lai privātā īpašuma tiesības reāli kalpotu par vispārējo brīvību bāzi³. Jebkurai valsts rīcībai šajā jomā ir jārada sabiedrībai pārlicība, ka īpašuma tiesību izlietošana ir prognozējama un tiek nodrošināta stabilitāte civiltiesiskajā apgrozībā⁴. Domājams, ka šāds konstitucionālās normas iztulkojums būtu attiecināms arī uz Satversmes 105. panta 3. teikumu.

16.1. Principi tiesību uz īpašumu ierobežošanai.

No vienas puses, tātad, ir valsts pienākums regulēt īpašuma tiesības, ievērojot konstitucionālās pamatvērtības⁵. No otras puses, savukārt, ir īpašnieka pienākums respektēt šādu valsts iejaukšanos viņa tiesībās uz īpašumu, tomēr tikai tiktāl, ciktāl valsts rīcība atbilst konstitūcijā ietvertajām normām attiecībā uz īpašuma garantiju. Šīs robežas ir noteiktas un nemainīgas, un valsts nevar tās mainīt⁶. Šo robežu maiņa ir pieļaujama tikai gadījumos, kad pati sabiedrība to vēlas, pašai tautai mainot konstitūciju. Īpašuma tiesību ierobežošanai konstitūcijā pieļautajās robežās tomēr jābalstās uz no pašas konstitūcijas izrietošiem principiem – samērīguma un tiesiskās paļāvības principa⁷. Samērīguma un tiesiskās paļāvības principu pamatfunkcija to klasiskajā izpratnē ir aizsargāt privātpersonu no nepamatotas publiskās varas izmantošanas pret to un tie

¹ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1642.

² Bell J. *French Constitutional Law.* Oxford: Clarendon Press, 1992, 177.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1644.

⁴ Bayles M.D. *Principles of Law: A Normative Analysis.* Dodrecht: Riedel Publishing Company, 1987, p. 79.

⁵ Kommers D.P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany.* Durham: Duke University Press, 1997, p. 251.

⁶ *Ibid.*, p. 252.

⁷ Satversmes tiesa savā spriedumā norādījusi, ka samērīguma un tiesiskās paļāvības principi izriet no Satversmes 1. panta. Skat.: Par likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta pirmās daļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 26. marts, Nr. 47.

piemērojami tikai tiktāl, ciktāl to pieļauj publisko tiesību subjektu savstarpējo attiecību specifika¹.

1. Samērīguma princips.

Jebkuram īpašuma ierobežojumam, kas saistīts ar valsts tiesībām kontrolēt īpašuma izmantošanu, ir jāsniedz taisnīgs līdzsvars starp sabiedrības vispārējām interesēm un indivīda pamattiesību aizsardzību². Tātad viens no principiem, kurš jāievēro īpašuma tiesību ierobežošanas gadījumos, ir samērīguma princips. Īpašuma tiesībās samērīguma princips parasti kļūst par nestrukturētu vispārēju spriedelēšanu par to, kas ir individuālas un kas – sabiedriskās intereses. Šajā ziņā samērīguma princips jāsaprot tādējādi, ka likumdevēja normā noteiktais īpašuma saturs un robežas (vērtējot objekta sociālo kopsakaru un nozīmi, kā arī ņemot vērā normas mērķi) nedrīkst novest pie pārlieka īpašnieka apgrūtinājuma³. Jebkurš īpašuma tiesību ierobežojums likumdevēja pieņemtas normas veidā ir pārbaudāms, vērtējoši noskaidrojot, vai normas mērķa sasniegšanai likumdevējs nevarēja atteikties no tiesību ierobežošanas pilnībā vai nevarēja izmantot jūtami mazāk ierobežojošus līdzekļus⁴. Katrā ziņā jebkura veida nesamērīga īpašuma tiesību ierobežošana ir antikonstitucionāla. Pie šāda viedokļa vairākās lietās pieturējusies Tiesa, piemērojot Konvencijas Pirmā protokola 1. panta noteikumus, kā arī Satversmes tiesa visos savos spriedumos, kur tika skatīta vienas vai otras tiesību normas atbilstība Satversmes 105. pantam.

¹ Par reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministra 2003. gada 27. maijā pieņemtā rīkojuma Nr. 2-02/57 “Par Jūrmalas pilsētas domes 24.10.2001. saistošo noteikumu Nr. 17 “Par detālo plānojumu Jūrmalā, teritorijai starp Bulduru prospektu, Rotas ielu, 23. un 25. līnijām” darbības apturēšanu”, 2003. gada 2. jūnijā pieņemto rīkojumu Nr. 2-02/60 “Par Jūrmalas pilsētas domes 09.10.2002. saistošo noteikumu Nr. 10 “Par detālā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, sabiedriskajam centram Vaivaros” darbības apturēšanu” un Nr. 2-02/ 62 “Par Jūrmalas pilsētas domes 07.11.2001. saistošo noteikumu Nr. 18 “Par detālā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, zemesgabalam Bulduri 1001” darbības apturēšanu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2003-16-05. *Latvijas Vēstnesis* 2004. 3. oktobris, Nr. 38.

² *Sporrong & Lonnorth v. Sweden*, <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Cmd=Query> (aplūkots 2004. 15. aprīlī); skat. arī: Par Ministru kabineta 2001. gada 31. jūlija noteikumu Nr. 349 “Grozījumi Ministru kabineta 1995. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 291 “Suņu un kaķu turēšanas noteikumi”” atbilstību Satversmes 105. pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punktam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-01-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21. maijs, Nr. 75.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1738.

⁴ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1738.

No šāda aspekta interesanti ir skatīt, piemēram, Aizsargjoslu likumu¹. Proti, šī likuma 56. pants nosaka aizsargjoslu izveidi un ekspluatēšanu ap gāzes vadiem. Panta pirmajā daļā ir minēta virkne aizliegumu nekustamā īpašuma īpašniekiem un lietotājiem. Bet otrā daļa, savukārt, nosaka, ka “Gāzes apgādes uzņēmumi, kuriem saskaņā ar Enerģētikas likumu ir nepieciešama licence, izmanto nekustamo īpašumu aizsargjoslām ap gāzes vadiem, gāzes noliktavām un krātuvēm bez atlīdzības par nekustamā īpašuma īpašniekam, valdītājam vai lietotājam noteikto nekustamā īpašuma lietošanas tiesību aprobežojumu”.

Satversmes tiesas tiesnese I. Čepāne norāda, ka Saeimas deputāti, pieņemot Aizsargjoslu likumu un it sevišķi 56.panta 2.daļu, ir kļūdaini izpratuši valsts un sabiedrības intereses². Aizsargjoslas nodibināšanas mērķis ir gāzes vadu drošības garantēšana – respektīvi, tiek aizliegta vai ierobežota saimnieciskā darbība gāzes vada aizsargjoslā, lai pasargātu to no iespējamiem bojājumiem. Tomēr Aizsargjoslu likums pēc būtības nosaka to, ka viena privāta persona – AS “Latvijas gāze” – bez atlīdzības izmanto citām personām piederošos nekustamos īpašumus komerciālas peļņas gūšanai. Acīmredzams, ka šeit trūkst samērīguma.

No vienas puses, jāņem vērā tas, ka gāzes vads, pa kuru Latvijā nokļūst gāze no Krievijas, uzbūvēts Padomju okupācijas gados. Latvijas Republikai nav iespēju un nav arī pienākuma pilnīgi atlīdzināt visus zaudējumus, kas personām nodarīti okupācijas varas darbību rezultātā³. Attiecībā uz gāzes vadu šāds arguments būtu bijis izmantojams, līdz AS “Latvijas gāze” tika privatizēta. Tad bija saskatāms uzdevums nekustamo īpašumu īpašniekiem paciest apgrūtinājumu visas sabiedrības kā nodokļu maksātāja interesēs. Tomēr šobrīd nav saskatāma sabiedrības nepieciešamība pēc attiecīgas normas atstāšanas Aizsargjoslu likumā. Šis likums pat nemaz nepamato, kāda ir sabiedrības nepieciešamība pēc tajā noteiktā ierobežojuma nekustamā īpašuma īpašniekiem attiecībā uz atlīdzības saņemšanu no gāzes vadu īpašniekiem. Tādējādi ir pamats secināt, ka Aizsargjoslu likuma 5. panta 2. daļa neatbilst Satversmes 105. pantam un ir atzīstama par spēkā neesošu.

---

¹ Aizsargjoslu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 25. februāris, Nr. 56/57.

² Drēziņš A. Kur tek gāze, tur tek nauda. Īkšķa likumi.// *Lauku Avīze*. 1998. 22. septembris.

³ Par likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta pirmās daļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 26. marts, Nr. 47.

2. Tiesiskās paļāvības princips.

Īpašuma tiesību ierobežošanas gadījumos līdzās samērīguma principam jāskata arī tiesiskās paļāvības princips. Tiesiskās paļāvības princips ir īpašuma garantijas integrāla sastāvdaļa¹. Kā tiek atzīts, parlamentam ir piešķirta plaša diskrecionārā vara noteikt piemērotāko īpašuma tiesību režīmu². Acīmredzami šeit ir runa par gadījumiem, kad valsts kādā brīdī veic īpašuma reformu (nacionalizāciju vai denacionalizāciju, piemēram, kas gan ir radikālākie varianti), tādā veidā mainot līdz šim pastāvošo īpašuma tiesību regulējumu likumdošanā. Kā jau tika minēts iepriekš darbā, valstij savā darbībā attiecībā uz īpašuma tiesību regulēšanu ir pienākums tīkties uz stabilitātes un prognozējamības nodrošināšanu. Jebkādām pārmaiņām tiesību sistēmā jābūt pamatotām ar sabiedrības interesēm, kurām jābūt pietiekami plašām, lai ierobežotu personas tiesības uz īpašumu³. Likumdevējs var transformēt indivīda īpašuma tiesību pozīcijas, izdodot pamatotu un situācijai atbilstošu likumu, it sevišķi gadījumos, kad tas nepieciešams turpmākai īpašuma tiesību garantijas ievērošanas nodrošināšanai⁴. Likumdevējam gan netiek piedāvāta iespēja lemt par to, vai aizsargāt pastāvošās īpašuma tiesības vai atņemt tās pret kompensāciju ikreiz, kad tiek mainīts pastāvošais regulējums īpašuma tiesību jomā⁵. Pat tad, ja tiesību ierobežojums ir konstitucionāli pamatots, saskaņā ar samērīguma principu kontekstā ar tiesiskās paļāvības principu pastāv likumdevējam uzlikts pienākums respektēt saskaņā ar vecākām tiesībām iegūtas īpašumtiesības, mainot vai modificējot pastāvošas tiesību pozīcijas. Kamēr persona principiāli nevar paļauties uz sev izdevīgu vispārējo tiesisko situāciju, tikmēr viņa var paļauties uz likumiski iegūto īpašumtiesību tālāku pastāvēšanu. No tā izriet pienākums likumdevējam tiesību sistēmas vai normu reformu gadījumā noteikt samērīgus un pieļaujamus pārejas nosacījumus. Tiesību sistēmas vienotība nav pietiekams pamats jaunās normas noteiktam īpašumtiesību ierobežojumam⁶. Tādā veidā konstitūcijas radītā sistēma aizsargā personas tiesības uz

¹ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1739.

² Bell J. *French Constitutional Law.* Oxford: Clarendon Press, 1992, 177.

³ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1739.

⁴ Kommers D.P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany.* Durham: Duke University Press, 1997, p. 261.

⁵ *Ibid.*, p. 261.

⁶ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19.* H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1739.

īpašumu, tātad viņa personiskās brīvības garantēšanas instrumentu. Tiesiskās palāvības princips tādējādi papildina samērīguma principu.

3. Īpašnieka tiesību uz taisnīgu atlīdzību princips.

Īpašuma atsavināšanas bez īpašnieka piekrišanas gadījumā īpašniekam ir tiesības saņemt tūlītēju atbilstošu kompensāciju par viņam atsavināto īpašumu, un šis princips nostiprināts gan Satversmes 105. pantā, gan Igaunijas konstitūcijas 32. pantā¹, gan Vācijas pamatlikuma 14. panta 3. daļā². Jebkuras fiziskas vai juridiskas personas tiesības netraucēti izmantot savu īpašumu paredz arī tiesības uz īpašuma parasto vērtību jeb tirgus cenu³. Atlīdzība par īpašuma tiesību ierobežošanu gan vairāk tiek attiecināta tieši uz īpašuma atsavināšanu, ko izdara valsts uz likuma pamata, tāpēc arī atlīdzības jautājums plašāk tiks skatīts attiecīgajā darba sadaļā.

Tomēr no tiesību doktrīnas secināms, ka pastāv zināmas šaubas par to, vai kompensācija īpašniekam pienākas tikai īpašuma atsavināšanas gadījumā, vai arī tā ir saņemama, daļēji ierobežojot personas tiesības uz īpašumu. Daļēja īpašuma tiesību ierobežošana pielīdzināma daļējai īpašuma atsavināšanai⁴. Kad valsts pieprasa sev īpašuma tiesības uz kādu īpašumu, ir pilnīgi skaidrs, ka sekos atlīdzība. Mazāka skaidrība ir gadījumos, kad valsts rada tādu regulējumu, kas samazina īpašuma vērtību, bet vērtību samazina praktiski jebkurš ierobežojums īpašuma lietošanai⁵. Tomēr šaubām nevajadzētu rasties, jo ierobežojumu gadījumos, kas nav īpašuma atsavināšana, personām ir tiesības saņemt kompensāciju par īpašuma tiesību ierobežošanu, lai gan tikai tādā gadījumā, ja zaudējumiem no šiem ierobežojumiem ir tiešs, noteikts, nopietns un īpašs raksturs⁶. Minētās pazīmes šeit saprotamas kā konkrēto gadījumu atšķirošās, ievērojot vispārējo situāciju, respektīvi, ja ierobežošana attiecas uz vienu īpašnieku vai šauru īpašnieku loku.

¹ The Constitution of the Republic of Estonia. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022. (aplūkots 2004. 1. aprīlī).

² Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

³ Vildbergs H.J., Feldhüne G. *Atsauces Satversmei*. Rīga: Eurofaculty, 2003, 160. lpp.

⁴ *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tübingen: Mohr Siebeck, 1996, s. 1730.

⁵ Bayles M.D. *Principles of Law: A Normative Analysis*. Dodrecht: Riedel Publishing Company, 1987, p. 118.

⁶ Bell J. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992, p. 184.

Kopumā kompensācija par daļēju īpašuma tiesību ierobežošanu aprēķināma, ņemot vērā laika posmu, kurā šis ierobežojums ir spēkā¹.

Jebkurā gadījumā kompensācijas jautājums, skatot īpašuma tiesību ierobežošanu, ir viens no būtiskākajiem. Šādas kompensācijas mērķis ir panākt to, lai persona arī pēc īpašuma atsavināšanas pretēji viņas gribai sabiedrības vajadzībām varētu saglabāt savu personisko brīvību – viņai būtu vai nu pietiekami naudas līdzekļi, lai ar tiem rīkotos pēc saviem ieskatiem, piemēram, iegādātos sev citu īpašumu.

17. Īpašuma atsavināšana sabiedrības vajadzībām.

Īpašuma atsavināšana sabiedrības vajadzībām ir īpašs īpašuma tiesību ierobežošanas veids, kas izmantojams tikai tajos gadījumos, kad nav iespējama cita, mazāk ierobežojoša risinājuma piemērošana. Satversmes 105. pants nosaka, ka uz atsevišķa likuma pamata ir iespējama īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām. Satversmē ietvertais regulējums norāda uz īpašuma atsavināšanas īpašo nozīmi līdzās citiem mazākiem īpašuma tiesības ierobežojošiem līdzekļiem.

Jānorāda, ka Satversmes formulējums šajā jautājumā ir samērā neveiksmīgs. Piemēram, vārda “piespiedu” lietošana konstitucionālā normā nav korekta. Šeit varētu izmantot Igaunijas konstitūcijā lietoto “atsavināšana bez īpašnieka piekrišanas likumā noteiktā kārtībā”², jo tas ir tuvāks konstitūcijas garam – indivīdu interešu nodrošināšanai iepretim valstij piešķirtajai varai. Jāatzīst, ka lietojot vārdu “ekspropriācija” savā pamatlikumā³, Vācija ir izvēlējusies sekmīgāko formulējumu. Ekspropriācijas ir īpašuma atsavināšana, ko neatkarīgi no īpašnieka gribas izdara valsts vara. Tieši formulējumam “neatkarīgi no īpašnieka gribas” būtu dodama priekšroka attiecībā pret “piespiedu” vai “bez īpašnieka piekrišanas”.

¹ Bayles M.D. *Principles of Law: A Normative Analysis*. Dodrecht: Riedel Publishing Company, 1987, p. 119.

² The Constitution of the Republic of Estonia. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022. (aplūkots 2004. 1. martā).

³ Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

Kā jau minēts, īpašuma atsavināšana pieļaujama tikai un vienīgi sabiedrības nepieciešamības gadījumā. Šeit vēlreiz jāatgriežas pie ģenerālklausulas iztulkojuma, kas dots šajā darbā un jānorāda, ka “sabiedrības vajadzības” būtu iztulkojamas kā “sabiedrības nepieciešamība”. Pieņemot likumu, kurš ierobežo īpašuma tiesības, likumdevējam būtu īpaši jāpamato tā mērķis, it sevišķi, ja likums vērsts uz ekspropriāciju. Likumdevēja uzdevums ir sniegt visplašāko skaidrojumu par to, kāpēc īpašuma tiesību ierobežošana konkrētā likuma kontekstā būtu sabiedrībai nepieciešama. Likumdevējam īpaša uzmanība jāvērs uz likuma mērķa formulēšanu. Tiesību normas, kas definē likuma mērķi, būtu iekļaujamās ikvienā likumā (ar likumu šeit saprotot tieši Saeimas pieņemtos normatīvos aktus).

Satversmes 105. pants paredz “taisnīgu atlīdzību” ekspropriācijas gadījumos. Salīdzinoši, Igaunijas konstitūcija paredz, ka atlīdzībai jeb kompensācijai ir jābūt taisnīgai un tūlītējai¹. Būtisks ir tieši “tūlītējais” atlīdzības aspekts. Kā netieši var secināt no kāda Tiesas sprieduma, atlīdzība jādod uzreiz pēc īpašuma ekspropriācijas (īpašums var tikt ekspropriēts tikai pēc tam, kad ir noteikts kompensācijas apmērs²) vai vismaz pēc likumā tieši noteikta saprātīga termiņa, nevis tās izmaksāšana jāatliek līdz brīdim, kad tiks secināts, vai ekspropriētais īpašums tiks izmantots sabiedrības vajadzībām³. Vācijas pamatlikumā dots izsmeļošāks skaidrojums attiecībā uz kompensāciju, proti, tā ir noteicama ar likumu un tās apmēram jārada taisnīgs līdzsvars starp sabiedrības interesēm un aizskartajām interesēm⁴. Pie tam ikvienam īpašniekam, kura īpašums tiek ekspropriēts, ir konstitūcijā garantētas tiesības griezties “parastajā” tiesā, lai risinātu strīdus par kompensācijas apmēru.

Vienmēr, kad tiek skatīts jautājums par īpašuma ekspropriāciju sabiedrības nepieciešamības gadījumā, būtisks ir bijis jautājums par kompensācijas izmaksas laiku, kas nodrošinātu samērīgumu starp sabiedrības interesēm un īpašnieka tiesībām uz

¹ The Constitution of the Republic of Estonia. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022. (aplūkots 2004. 1. martā).

² Skat. arī: Bell J. French Constitutional Law. Oxford: Clarendon Press, 1992, p. 184.

³ Sporong & Lonnorth v. Sweden, <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Cmd=Query> (aplūkots 2004. 15. aprīlī); skat. arī: Par Ministru kabineta 2001. gada 31. jūlija noteikumu Nr. 349 “Grozījumi Ministru kabineta 1995. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 291 “Suņu un kaķu turēšanas noteikumi”” atbilstību Satversmes 105. pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punktam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-01-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21. maijs, Nr. 75.

⁴ Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003, s. 24.

īpašumu. Tā tas ir bijis ECT praksē, un arī Satversmes tiesai šis jautājums kļuva aktuāls jau iepriekš darbā pieminētās Nacionālās bibliotēkas lietas ietvaros.

Satversmes tiesa piedāvājusi savu skatījumu uz atlīdzības izmaksas termiņiem. Tiek piedāvāts maksājumu sadalīt divās daļās:

- 1) viena atlīdzības daļa, kas pēc pamatotiem un pārskatāmiem kritērijiem aprēķināta, tiek izmaksāta īpašniekam saprātīgā laikā un noteiktā kārtībā līdz tiesvedības uzsākšanai;
- 2) otra atlīdzības daļa, kuras apmērs tiek noteikts vispārējās jurisdikcijas tiesā uz īpašnieka, kurš nav apmierināts ar tam piešķirtās atlīdzības apmēru, iesniegtā prasības pieteikuma pamata, tiek izmaksāta noteiktā laikā pēc tiesas sprieduma spēkā stāšanās dienas.

Tomēr šķiet, ka šāda kārtība arī nespēj nodrošināt atlīdzības samaksu noteiktā un saprātīgā termiņā, jo valsts visos gadījumos izmantos iespēju pirmajā atlīdzības izmaksas posmā izmaksāt pēc iespējas mazāku atlīdzību, bet otrā posma izmaksu laiks nav paredzams, ja vien netiek grozīts Civilprocesa likums, nosakot īsu šāda veida (atlīdzības apmēra noteikšana par ekspropriēto īpašumu) lietu izskatīšanas termiņu un radot likumiskus šķēršļus šīs kategorijas lietu iespējamai novilcināšanai. Tātad, faktiski iestājas tie apstākļi, pret kuriem vērsās ECT lietā *Sporrong & Lonnroth v. Sweden*¹. Nav rasta precīza atbilde uz jautājumu, kurā brīdī pieļaujama valsts īpašuma tiesību uz ekspropriēto īpašumu nostiprināšana zemesgrāmatā (ja runa ir par nekustamo īpašumu), skatot šo jautājumu kontekstā ar atlīdzības izmaksas jautājumu.

Jāsecina, ka uz likumdevēju gulstas liela atbildība, izveidojot precīzu un efektīvu taisnīgas atlīdzības apmēra un izmaksas kārtības regulējumu normatīvajos aktos, turklāt šķiet, ka šajā gadījumā nepietiks tikai ar jauna „atsavināšanas” likuma izstrādāšanu un pieņemšanu Saeimā (par jauna likuma nepieciešamību minēts jau iepriekš), bet gan būs jāizdara grozījumi arī citos likumos, pirmām kārtām, Civilprocesa likumā.

Pašreizējā situācija ar atsavināšanas likumu liecina par vairākām likumsakarībām. Kā jau tika minēts iepriekš šajā darbā, Satversmes 105. pantu savulaik vajadzēja definēt nevis balstoties uz atsavināšanas likumu, bet gan ievērojot Konvencijas, Vācijas

¹ *Sporrong & Lonnroth v. Sweden*, <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Cmd=Query> (aplūkots 2004. 15. aprīlī)

pamatlikuma un Igaunijas konstitūcijas formulējumus. Tādā veidā būtu iespējams panākt ievērojamu progresu vairākos būtiskos jautājumos: demokrātiskā un tiesiskā sabiedrībā pieņemtu valsts un sabiedrības savstarpējo attiecību izpratnē, sabiedrības interešu formulēšanas metodēs, kā arī tiesību uz īpašumu kā viena no pilsoniskas sabiedrības stūrakmeņiem konstitucionālās aizsardzības uzlabošanā.

Konstitucionālisms nepazīst ekskluzīvi uz tirgus vērtību vērstu kompensācijas noteikšanu¹. Nebūtu attaisnojams tas, ka ikvienā gadījumā īpašnieks saņemtu pilnu atlīdzību par viņam ekspropriēto īpašumu, tādēļ likumdevējam ir katrā gadījumā jāizvērtē esošie apstākļi un jānosaka, vai atlīdzībai ir jābūt pilnā apmērā vai daļējai². Mazāka kompensācija iespējama tikai gadījumos, kad ekspropriācija notiek sevišķi svarīgu interešu vārdā, kā arī reformas, kas vērsta uz lielāka sociālā taisnīguma radīšanu, gadījumā³. Vēlreiz jāuzsver, ka atlīdzības neizmaksāšana ekspropriācijas gadījumā radītu neproporcionālu aizskārumu, tieši tādēļ arī Konvencijas Pirmā protokola 1. pantā ir noteikta kompensācijas izmaksa ikvienai personai, kuras īpašums tiek ekspropriēts.

Jau iepriekš darbā norādīts, ka Latvijas Republikā jautājumus, kas saistīti ar nekustamā īpašuma ekspropriāciju, regulē Atsavināšanas likums. Tāpat tika norādīts, ka pilnīgi nepamatoti Atsavināšanas likums paredz iespēju atsavināt īpašumu arī valsts vajadzībām. Kā jau tika noskaidrots iepriekš darbā, tad valstij nav patstāvīgu interešu, intereses ir tikai sabiedrībai. Atsavināšanas likums gan iet vēl tālāk, nosakot, ka īpašums pāriet tās iestādes valdījumā, kuras vajadzībām to atsavina. Līdz ar to atsavināšanas likuma nosaukumā ietvertais formulējums vērtējams kā anahronisms, bet atsevišķos aspektos arī pats likums vērtējams kā tāds. Tas attiecas ne tikai uz iepriekš norādīto saistībā ar taisnīgu kompensāciju par īpašuma piespiedu atsavināšanu, bet arī ar vairākiem citiem aspektiem.

Pirmkārt, Atsavināšanas likums paredz, ka īpašuma atsavināšana var notikt tikai uz atsevišķa likuma pamata. Iepriekš darbā jau tika norādīts, ka šobrīd jēdziens “likums” tulkojams paplašinātā nozīmē – kā ārējs normatīvs akts, tomēr Atsavināšanas likuma 3.

¹ Michalowski S., Woods L. *German Constitutional Law: The Protection of Civil Liberties*. Dortmund: Dortmund Publishing, 1999, p. 332; skatīt arī: Де Сальвиа М. *Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г.* Санкт – Петербург: издательство «Юридический центр Пресс», 2004, с. 978 – 979.

² Ibid., 1999, p. 323.

³ Vildbergs H.J., Feldhūne G. *Atsauces Satversmei*. Rīga: Eurofaculty, 2003, 161. lpp.

panta spēkā esošā redakcija tieši norāda, ka tajā ar likumu saprotams Saeimas izdots normatīvs akts. Tātad atsavināšanas likums prezumē, ka attiecībā uz ikvienu ekspropriācijas gadījumu Saeimā izdodams atsevišķs likums, kura saturu nosaka atsavināšanas likuma normas. Tomēr Latvijā, kā jau tas darbā tika minēts, ir ieviesusies prakse, ka šāda veida likumus pieņem Ministru kabinets. Šķiet, ka tikai Satversmes tiesas spēja vērtēt arī konkrētos apstākļus, nevis akli vadīties no Tiesas prakses, nodrošinās šādas prakses izskaušanu. Būtiski arī norādīt, ka autors atbalsta savulaik Egila Levita izteikto viedokli, ka Latvijai, līdzīgi kā Igaunijai, Vācijai un vairākām citām Eiropas valstīm, jāmaina Satversmes 105. panta un Atsavināšanas likuma saturs. Ir jāpanāk tādas kārtības ieviešana, kas ļautu indivīdam tā tiesību uz īpašumu aizskaršanas no valsts puses gadījumā izmantot Satversmē paredzētās tiesības uz taisnīgu tiesu¹. Pašreiz Atsavināšanas likums šādas tiesības garantē tikai attiecībā uz kompensācijas apmēra noteikšanu par tiesību uz īpašumu ierobežošanu. Turpretī demokrātiskai valsts iekārtai atbilstošāks būtu regulējums, kur nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana notiktu uz valsts pārvaldes iestādes lēmuma pamata, kurā tiktu norādīti visi nepieciešamie priekšnoteikumi īpašuma atsavināšanai: sabiedrības interese šādā rīcībā, leģitīmais mērķis, līdzekļu atbilstības leģitīmajam mērķim izvērtējums, kompensācijas apmērs un samaksas kārtība. Šādu lēmumu atšķirībā no likuma indivīds var pārsūdzēt tiesā. Visai pamatots ir atzinums, ka modernā konstitucionālisma prasībām vairāk atbilstu īpašuma piespiedu atsavināšana tikai un vienīgi pēc tiesas sprieduma, dodot personai tiesības aizstāvēt savas intereses un uzliktot valstij par pienākumu pierādīt atsavināšanas pamatotību². Šāda norma ir ietverta, piemēram, Krievijas konstitūcijā³. Latvijā pašreiz personas iespējas aizstāvēt savas tiesības uz īpašumu ir apgrūtinātas, jo saskaņā ar Satversmes 85. pantu, likumu atbilstība Satversmei (šajā gadījumā – Satversmes 105. pantam) ir apstrīdama tikai Satversmes tiesā. Pastāvot aktīvai civiltiesiskajai apgrozībai, Satversmes tiesas darbība nav pietiekami ātra, bet jautājums par personas tiesību uz īpašumu ierobežošanu ir jārisina iespējami ātrāk, un šeit nav vietas nenoteiktībai⁴.

¹ Levits E. Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu – Cilvēka pamattiesības.// *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, nr. 9 – 12.

² Pleps J., Pastars E. Par Satversmes grozījumu projekta satversmību.// *Jurista Vārds*, 2002. 7. maijs, Nr. 9.

³ Конституция Российской Федерации, www.constitution.ru (aplūkots 2004. 25. februārī). 35. pants.

⁴ Spornong & Lonnorth v. Sweden, <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Cmd=Query> (aplūkots 2004. 15. aprīlī); skat. arī: Par Ministru kabineta 2001. gada 31. jūlija noteikumu Nr. 349 “Grozījumi

Tādējādi jautājums par ekspropriāciju pilnā apmērā būtu izlemjams tiesā, neatstājot tās kompetencē jautājumu tikai par kompensācijas apmēriem.

Otrkārt, ja arī atsavināšanas likums netiek grozīts atbilstoši tikko izteiktajam priekšlikumam, tad tajā būtu nosakāms pienākums institūcijai, kura ierosina ekspropriāciju, izklāstīt, kāda sabiedrības nepieciešamība ir pamatā konkrētā likuma pieņemšanai (konkrētajam ekspropriācijas aktam). Tas jādara, ņemot vērā tiesību uz īpašumu svarīgo lomu sabiedrības pastāvēšanā un attīstībā. Turklāt pašā atsavināšanas likumā būtu jāiekļauj jēdziens “sabiedrības nepieciešamība” kā pamats ekspropriācijai.

Treškārt, kā nepieņemams vērtējams Atsavināšanas likuma 20. pants, kas nosaka, ka “Ja ieguvējs atsavināto nekustamo īpašumu vai tā daļu ne vēlāk kā piecu gadu laikā, skaitot no atsavināšanas dienas, atzīst par nevajadzīgu, bijušais īpašnieks, atmaksājot saņemto atlīdzību, var šo mantu atgūt atpakaļ”. Pirmkārt, taisnīgi būtu attīsties no jebkāda noilguma un atzīt bijušā īpašnieka pirmtiesības uz nekustamo īpašumu neatkarīgi no tā, cik ilgs laiks pagājis kopš ekspropriācijas. Otrkārt, absurdi būtu prasīt atpakaļ visu izmaksāto kompensāciju, jo īpašnieka īpašuma tiesības noteiktā laika posmā ir bijušas ierobežotas, bet iepriekš darbā jau tika noskaidrots, ka kompensācija pienākas ne tikai ekspropriācijas gadījumā, bet arī gadījumos, kad īpašuma tiesības tiek ierobežotas noteiktā apmērā vai uz noteiktu laiku.

Tādējādi Atsavināšanas likuma nepiemērotība šodienas apstākļiem ir uzskatāmi atspoguļota, un var tikai izteikt nožēlu, ka likumdevējs līdz pat šai dienai nav spējis izstrādāt un pieņemt mūsdienīgu likumu, kas regulētu nekustamā īpašuma atsavināšanas kārtību, kā tas, piemēram, ir izdarīts Igaunijā, kur attiecīgais likums¹ ir daudz konkrētāks un mūsdienu konstitucionālisma idejām atbilstošāks.

Ministru kabineta 1995. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 291 “Suņu un kaķu turēšanas noteikumi” atbilstību Satversmes 105. pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punktam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-01-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21. maijs, Nr. 75.

¹ Immovables Expropriation Act. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022, (aplūkots 2004. 1. martā).

Kopsavilkums

- 1) Pilsoniskas sabiedrības jēdziens ir jāvērtē nevis kā konstants lielums, bet gan kā sabiedrību raksturojoša pazīme, kas ļauj tai saukties par pilsonisku. Par pilsonisku sabiedrību var saukt sabiedrību, kuru var definēt kā nepolitisku un tiesisku indivīdu kopumu, kura ietvaros indivīdi ir līdztiesīgi savu interešu izvirzīšanā un realizēšanā, kā arī savās tiesībās un pamatbrīvībās, tai skaitā tiesībās uz īpašumu.
- 2) Ļoti iespējams, ka arī 21. gadsimta sākumā Dišlera izstrādātā teorija par neuzdoto lietvedību publiskajās tiesībās ir atstājusi savu ietekmi uz Latvijas valdības attieksmi pret Satversmes 81. pantu, un šī ietekme izpaužas nepareizā šīs Satversmes normas iztulkojumā, vai arī doktrinālos pētījumos pieņemtās deleģētās likumdošanas būtības un traktējuma ignorēšanā
- 3) Līdz 19. gs. beigām starp latviešiem pastāvēja tikpat kā neiedragājama pārliecība par Krievijas Imperatoru kā vienīgo varas un tiesību avotu. Pilsoniskās sabiedrības veidošanās, kas nozīmēja arī izpratnes maiņu par sabiedrības un valsts attiecībām, procesa rezultāts bija neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanās, tomēr tas nekādā gadījumā nevarēja nozīmēt acumirkliņu izpratnes un attieksmes maiņu pret valsti – sabiedrībā nevarēja pilnībā izzust attieksme pret valdību kā pret suverēnās varas avotu.
- 4) Neskatoties uz demokrātiskas valsts iekārtas pastāvēšanu vismaz divpadsmit gadus (no 1922. gada, kad spēkā stājās Satversme, līdz 1934. gada 15. maijam), sabiedrībā vēl nebija nostiprinājies priekšstats par valsti kā no sabiedrības izrietošu un sabiedrības kopīgai gribai pakļautu institūtu, un lielākā daļa sabiedrības faktiski turpināja sevi pretnostatīt valstij.
- 5) Padomju Savienības okupācijas vara radikāli mainīja sabiedrisko iekārtu, pēc būtības likvidējot indivīdu tiesības uz īpašumu nacionalizācijas un kolektivizācijas ceļā. Turklāt vēlāk sekoja plānveidīgas migrācijas politikas īstenošana, kā rezultātā Latvijā nokļuva liels skaits citu PSRS republiku iedzīvotāju. Svarīgi norādīt, ka šajās uz austrumiem esošajās republikās demokrātijas tradīcijas bija vēl mazākas kā Latvijā, ja vien tās vispār bija. Tas nozīmē, ka izmainījās sabiedrības struktūra, kā arī

sabiedrības funkcionēšanas sistēma. Pastiprinājās sabiedrības attieksme pret valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu.

- 6) Situāciju, kādā atradās sabiedrība Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas brīdī 1990. gadā, šī darba kontekstā varētu raksturot sekojoši: sabiedrībai nevarēja būt un nebija pietiekamas un korektas izpratnes par personas tiesību uz īpašumu būtību, kā arī saglabājās izteikta sabiedrības attieksme pret valsti kā pret vienīgo varas un tiesību avotu, kam pakļauta sabiedrība un tās griba.
- 7) Likuma „Par nekustamo īpašumu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” likuma pieņemšanas jeb 1923. gada likuma darbības atjaunošanas brīdī nav vērojamas atšķirības likumdevēja izpratnē par sabiedrības un valsts savstarpējām attiecībām demokrātiskā iekārtā – likumdevējs joprojām saglabā uzskatu par valsti kā tiesību un varas avotu iepretim tautai.
- 8) Lai lauztu sabiedrībā iesakņojušos attieksmi pret valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu, kā arī lai īpaši izceltu tiesību uz īpašumu nozīmi Latvijā, kur vairākus gadu desmitus privātpašums faktiski nepastāvēja, tādējādi liedzot iespēju pilsoniskas sabiedrības attīstībai, Satversmes 105. pantā nepieciešams iekļaut konceptuāli jaunu formulējumu, kā arī būtību. Pretējā gadījumā nav iespējams runāt par valsts vēlmi attīstīt Satversmi „atbilstoši demokrātiskiem starptautisko tiesību principiem”, kā arī par personas iespēju griezties tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības uz piespiedu kārtā atsavināmo īpašumu, kā arī uz taisnīgu kompensāciju. Ņemot vērā to, ka konvencijai Latvijas Republika pievienojās pirms Satversmes 8. daļas pieņemšanas Saeimā, dīvaina šķiet Satversmes 105. panta atvasināšana no atsavināšanas likuma, nevis no konvencijas. Veidojot Satversmes 105. pantu uz konvencijas Pirmā protokola pirmā panta pamata, Latvijas Republika sasniegtu iepriekš darbā minēto mērķi – lauzt sabiedrībā iesakņojušos attieksmi pret valsti kā vienīgo varas un tiesību avotu, kā arī īpaši izcelt tiesību uz īpašumu nozīmi.
- 9) Savos spriedumos Satversmes tiesa izvirās definēt sabiedrības intereses konkrētajos gadījumos. Pēc autora domām, šāda atturība nav pamatota un Satversmes tiesa šajā gadījumā nevar atsaukties uz pieturēšanos pie Tiesas sniegtās konvencijas interpretācijas. Vērtējot tiesību uz īpašumu ierobežošanas atbilstību sabiedrības interesēm, jāvērtē konkrētās sabiedrības intereses samērīgums ar personas (vai

personu) interesēm. Ikvienu interešu saskaņošana var notikt tikai ievērojot konkrētās lietas apstākļus. Satversmes tiesa ir nacionāla līmeņa konstitucionālās kontroles realizēšanas institūcija, līdz ar to tā atrodas daudz tuvāk konkrētajiem apstākļiem un tai ir vairāk iespēju vērtēt likumdevēja sniegto ģenerālklausulas iztulkojumu, nekā tas ir Tiesai kā starptautisko tiesību subjektam, kurš ar konkrēto situāciju ir saistīts zināmas abstrakcijas līmenī.

- 10) Atzīstot, ka demokrātiskā tiesiskā iekārtā valsts identificējama ar tautu, jāatzīst arī atsavināšanas likumā ietvertās ģenerālklausulas formas neatbilstība šādai iekārtai. Ņemot vērā šo apstākli, ģenerālklausulā nav iekļaujams jēdziens „valsts”, jo valstij kā sabiedrības radītam tiesību subjektam nevar būt savu no pašas sabiedrības atšķirīgu interešu. Pretējā gadījumā Latvijas tiesībās, kā arī sabiedrības apziņā turpinātu saglabāties stereotips par valsti kā individuālu varas un tiesību avotu līdzās Latvijas tautai (faktiski – sabiedrībai). Tomēr šāda duālisma saglabāšanās neveicinātu turpmāku demokrātiskas tiesiskas iekārtas nostiprināšanos un pilsoniskas sabiedrības izaugsmi Latvijā.
- 11) Igaunijā atzīts, ka attiecībā uz pamattiesību ierobežošanu ar likumu jāsaprot tikai un vienīgi parlamenta izdoti normatīvie akti, un šāda interpretācija ir vērsta uz parlamentāras valsts iekārtas stiprināšanu un saglabāšanu. Saskaņā ar šādu interpretāciju likumdošanas tiesību deleģēšana pamattiesību ierobežošanas gadījumā nav pieļaujama. Gadījumā, ja Satversmes tiesa konsekventi pieturētos pie šādas jēdziena „likums” interpretācijas, Ministru kabineta noteikumi, kas izdoti Satversmes 81. panta kārtībā un ar kuriem tiek ierobežotas Satversmes 105. pantā paredzētās personas tiesības uz īpašumu, nevarētu tikt pieņemti. Jebkuras izmaiņas atsavināšanas likumā, kā arī speciālie likumi noteiktu nekustamo īpašumu atsavināšanai atrastos tikai Saeimas kompetencē, jo nav pieļaujama situācija, kad Ministru kabinets pieņemtu noteikumus ar likuma spēku pamattiesību ierobežošanai. Latvijā šāda situācija tiek uzskatīta par normu, un tam izskaidrojums rodams darbā jau vairākkārt pieminētajai sabiedrības attieksmei pret valsti kā varas un tiesību avotu, neapzinoties sabiedrības noteicošo lomu. Nav izslēgta arī Dišlera radītā *negotiorum gestio* publiskajās tiesībās teorijas ietekmes saglabāšanās.
- 12) “Sabiedrības vajadzības” būtu iztulkojamas kā “sabiedrības nepieciešamība”.

- 13) Pieņemot likumu, kurš ierobežo tiesības uz īpašumu, likumdevējam būtu īpaši jāpamato tā mērķis, it sevišķi, ja likums vērsts uz ekspropriāciju. Likumdevēja uzdevums ir sniegt visplašāko skaidrojumu par to, kāpēc īpašuma tiesību ierobežošana konkrētā likuma kontekstā būtu sabiedrībai nepieciešama. Likumdevējam īpaša uzmanība jāvērš uz likuma mērķa formulēšanu.
- 14) Latvijai, līdzīgi kā Igaunijai, Vācijai un vairākām citām Eiropas valstīm, jāmaina Satversmes 105. panta un atsavināšanas likuma saturs. Ir jāpanāk tādas kārtības ieviešana, kas ļautu indivīdam tā tiesību uz īpašumu aizskaršanas no valsts puses gadījumā izmantot Satversmē paredzētās tiesības uz taisnīgu tiesu. Pašreiz atsavināšanas likums šādas tiesības garantē tikai attiecībā uz kompensācijas apmēra noteikšanu par tiesību uz īpašumu ierobežošanu. Turpretī demokrātiskai valsts iekārtai atbilstošāks būtu regulējums, kur nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana notiktu uz valsts pārvaldes iestādes lēmuma pamata, kurā tiktu norādīti visi nepieciešamie priekšnoteikumi īpašuma atsavināšanai: sabiedrības interese šādā rīcībā, leģitīmais mērķis, līdzekļu atbilstības leģitīmajam mērķim izvērtējums, kompensācijas apmērs un samaksas kārtība. Šādu lēmumu atšķirībā no likuma indivīds var pārsūdzēt tiesā

Аннотация.

Название данной магистерской работы «Интерпретация общеправового положения «интересы общества и государства» и его соотношение с правом человека на собственность». По мнению автора, Общеправовое положение до сих пор интерпретировалось неправильно, таким образом необоснованно ограничивая право собственности. В связи с этим была поставлена цель работы – найти правильную интерпретацию Общеправового положения.

Для интерпретаций Общеправового положения было важно дать дефиницию понятий «государство» и «общество». В контексте Общеправового положения под обществом подразумевается гражданское общество в его противоположности политическому обществу (государство). Под государством подразумевается институция, созданная обществом для защиты интересов каждого члена общества, особенно тех, которые предусмотрены конституцией. Государство не изрекает свою волю самостоятельно. Оно является посредником, который изрекает волю общества другим субъектам публичного права. Государство является контрольным механизмом, который защищает общество от отдельных неразумных интересов, которые могут причинить вред самому обществу.

Общеправовое положение должно быть истолковано как «общественная необходимость» для аргументации ограничения прав человека самым надлежащим образом. Общественная необходимость порождает перед государством задачу, и государство должно её выполнить.

Общество само предусмотрело в конституции защиту прав собственности для гарантии независимости общества от государства. Конституция защищает права личности на собственность, а не право собственности. Государство имеет право на издание законов, ограничивающих права личности на собственность.

Ограничение прав собственности должно опираться на принципы, вытекающие из конституций – пропорциональности и правовой убеждённости. Любое неумеренное ограничение прав на собственность является антиконституционным.

Экспроприация является особым видом ограничения прав на собственность, который может быть использован в случаях, когда невозможно применить другое, менее ограничивающее решение. Каждый случай ограничения прав на собственность влечёт за собой компенсацию за ограничение. Компенсация уместна и в случаях ограничения прав на собственность на определённый срок и в определённом объёме.

Закон «Об отчуждении недвижимости в интересах государства или общества» не соответствует смыслу Общеправового положения, и в нём должны быть сделаны существенные изменения, чтобы закон соответствовал конституционной гарантии прав на собственность.

Annotation.

The title of this Master Thesis is “The Interpretation of General Clause “State and Public Interest” and its Relation to Person’s Right to Property”. In the author’s opinion, the General Clause is not being interpreted properly in the current practice, and it caused unreasonable limitation of person’s right to property. Thus the aim of the Master Thesis was to find a proper interpretation of the General Clause.

For the interpretation of the General Clause it was important to define ‘state’ and ‘public’. In context of the General clause ‘public’ has to be defined as a civil society in contrast to political society (state). ‘State’ has to be defined as an institution set up by the society to protect the interests of each and every person, especially those interests provided by the constitution as the human rights. State is not an independent promulgator of will, but it is a mediator who expresses the will of the society to other subjects of public law. State is a control mechanism protecting the society from some unwarranted interests, which may cause damage to the society itself.

The General Clause should be interpreted as a ‘public necessity’ to express reasons for restricting human rights and basic freedoms in the most accurate way. The public necessity is a task for the state, and the state must implement this task.

The society has provided to persons the right of property by the constitution in order to ensure for itself the independence from the state. The constitution protects the person’s right of property and not the property rights as such. The state is entitled to pass laws restricting person’s right to property.

Restriction of property rights has to be built on the principles set out in the constitution – proportionality and legal expectancy. Every kind of disproportionate restriction of person’s right to property is anti – constitutional.

The expropriation is a special kind of restriction of person’s right to property, which is available only in cases when it is impossible to implement a less restrictive solution. Every restriction is inseparably connected with compensation. The compensation is due in cases of restricting persons right to property for defined time and limit also.

Law “On Expropriation of Immovable for Necessity of the State or Society” of Republic of Latvia mismatches to the essence of the General clause and has to be amended in order to correspond to constitutional guarantee of person’s right to property.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN JURIDISKO AKTU SARAKSTS

Literatūra

- 1) Briedis E. *Pilsoniskas sabiedrības ģenēze Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Universitāte, diplomdarbs.
- 2) Bukovskis V. Piezīmes pie jautājuma par kārtu atcelšanu Latvijā.// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1920. gads.
- 3) Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998.
- 4) Dišlers K. *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums.
- 5) Dišlers K. Valsts jēdziens demokrātijā.// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6, 1922.
- 6) Dišlers K. *Negotorium gestio publisko tiesību nozarē. Atsevišķs novilkums no Tieslietu Ministrijas Vēstneša*. Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1935.
- 7) Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1938.
- 8) Dišlers K. *Ievads administratīvo tiesību zinātnē*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
- 9) Drēziņš A. Kur tek gāze, tur tek nauda. Īkšķa likumi.// *Lauku Avīze*. 1998. 22. septembris.
- 10) Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rīga: BO SIA "Ratio Iuris", 2003.
- 11) Klauss A. *Zinības vadītājam*. Rīga: Preses nams, 2002.
- 12) Konradi F., Walter A. *Civillikumi ar paskaidrojumiem. Otrā grāmata. Lietu tiesības*. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935, 73. lpp.
- 13) Kurmis A. *Austruma vēsture*. Stokholma: AB Draken Iltryck, 1973.
- 14) Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. Rīga: Burtnieks, 1997.
- 15) Lejiņš P., Šulcs L. *Tiesību filozofija*. Rīga, 1938.
- 16) Levits E. Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu – Cilvēka pamattiesības.// *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, nr. 9 – 12.
- 17) Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība.// *Likums un Tiesības*, 5. sējums, nr. 46, 2003.

- 18) Neimane I. Īpašuma tiesības kā cilvēka pamattiesības.// *Jurista Vārds*, 2004. 7. – 14. decembris, nr. 47/48.
- 19) Neimane I. Īpašuma tiesības kā cilvēka pamattiesības. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse// *Jurista Vārds*, 2005. 5. aprīlis, nr. 12.
- 20) Ozoliņa Ž. *Ievads politikā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
- 21) Pleps J., Pastars E. Par Satversmes grozījumu projekta satversmību.// *Jurista Vārds*, 2002. 7. maijs, Nr. 9.
- 22) Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
- 23) Šilde A. *Latvijas vēsture. 1914. – 1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts*. Stokholma: Apgāds „Daugava”.
- 24) Vildbergs H.J., Feldhūne G. *Atsauces Satversmei*. Rīga: Eurofaculty, 2003.
- 25) Vildbergs H.J., Messeršmits K., Niedre L. *Pilsonis tiesiskā valstī. Vācu administratīvo un konstitucionālo tiesību pamati*. Rīga: EuroFaculty, 2004.
- 26) *Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000)*. Autoru kolektīvs D.A. Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000.
- 27) Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Jumava, 1999.
- 28) Latvija. Satversmes sapulce. Stenogrammas. 4. sesija, 14.-15. burtnīca. Rīga, 1921.
- 29) Latvija. Satversmes sapulce. Stenogrammas. 5. sesija, 1. – 11. sēde. Rīga, 1922.
- 30) Latvija. Satversmes sapulce. Stenogrammas. 1922. gads, 1. – 4. burtnīca.
- 31) Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. II sesija. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1923.
- 32) Bayles M.D. *Principles of Law: A Normative Analysis*. Dodrecht: Riedel Publishing Company, 1987.
- 33) Bell J. *French Constitutional Law*. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- 34) Bendix R. *Max Weber. An Intellectual Portrait*. Berkley: University of Californian Press, 1977.
- 35) Berry D. *Central Ideas in Sociology*. London: Constable, 1974.
- 36) Cotterrell R. *The Sociology of Law: An Introduction*. London, Butterworths, 1992.
- 37) Dijk P. van, Hoof G.J.H. van. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1998.

- 38) Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999.
- 39) Grosz S., Beatson J., Duffy P. *Human Rights: The 1998 Act and the European Convention*. London: Sweet & Maxwell, 2000.
- 40) Kommers D.P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997.
- 41) Michalowski S., Woods L. *German Constitutional Law: The Protection of Civil Liberties*. Dortmund: Dortmund Publishing, 1999.
- 42) Tschentscher A. *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany*. Bern: Jurisprudentia, 2003.
- 43) Windberger O. *Law, Institution and Legal Politics: Fundamental Problems of Legal Theory and Social Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991.
- 44) Thomas Jefferson, July 27, 1821, Autobiography Draft Fragment, January 6 through July 27, [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/mtj:@field\(DOCID+ @lit\(tj010010\)\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/mtj:@field(DOCID+ @lit(tj010010))), (aplūkots 2005. 29. aprīlī).
- 45) Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. Москва: Издательская группа "Прогресс", 1993.
- 46) Бендикс Р. *Образ общесва у Макса Вебера*. Макс Вебер. Избранное. Образ общества. Москва: Юристь, 1994.
- 47) Де Сальвиа М. *Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г.* Санкт – Петербург: издательство «Юридический центр Пресс», 2004, 1072 с.
- 48) Кин Дж. *Демократия и гражданское общество*. Москва: Прогресс – Традиция, 2001.
- 49) Крашенникова Н.А. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Том 2. Современное государство и право*. Москва: Норма, 2004.
- 50) Нерсесянц В.С. *Общая теория права и государства*. Москва: Норма, 2002.

- 51) Нерсесянц В.С. *Философия права*. Москва: Норма, 2004.
- 52) Смелзер Н. *Социология*. Москва: Феникс, 1994.
- 53) *Анталогия мировой правовой мысли в пяти томах. III том*. Авторский коллектив под редакцией Жидкова О.А. Москва: Мысль, 1999.
- 54) *Grundgesetz – Kommentar. Band I. Artikel 1 – 19*. H. Dreier (Hrsg.). Tubingen: Mohr Siebeck, 1996.

Normatīvie akti

- 1) Vispārējā cilvēktiesību deklarācija: ANO deklarācija. www.un.org/Overview/rights.html (aplūkots 2004. 14. martā).
- 2) Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautiskā konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143.
- 3) Par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem: ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas Orhūsas konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26. aprīlis, Nr. 64.
- 4) Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi: LR konstitucionālais likums. *Ziņotājs*, 1992, Nr. 4/5.
- 5) Satversmes 8. nodaļa 1998. gada 15. oktobra likuma redakcijā, kas stājas spēkā 1998. gada 6. novembrī. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 23. oktobris, Nr. 308/312.
- 6) Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums, 1919. 27. oktobris, Nr. 10.
- 7) Civillikums: LR likums.
- 8) Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: LR likums. *Ziņotājs*, 1990. 24. maijs, Nr. 21.
- 9) Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: LR likums. *Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1991. 19. decembris, Nr. 49/50.
- 10) Par vides aizsardzību: LR likums. *Ziņotājs*, 1991. 29. augusts, Nr. 33.
- 11) Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām. LR likums: *Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1992. 15. oktobris, Nr. 39.
- 12) Par nodokļiem un nodevām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 18. februāris, Nr. 26.
- 13) Aizsargjoslu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 25. februāris, Nr. 56/57.

- 14) Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143.
- 15) Par 1998. gada 25. jūnija Orhūsas konvenciju par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26. aprīlis, Nr. 64.
- 16) Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR likums. *Ziņotājs*, 2002. 25. jūlijs, nr. 14.
- 17) Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 22. maijs, nr. 76.
- 18) Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”: MK noteikumi nr. 17, pieņemti Satversmes 81. panta kārtībā. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 13. janvāris, nr. 7.
- 19) Par nekustamo īpašumu atsavināšanu valsts vajadzībām Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanai nepieciešamajā teritorijā: MK noteikumi nr. 18, pieņemti Satversmes 81. panta kārtībā. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 13. janvāris, nr. 7.
- 20) The Constitution of the Republic of Estonia. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022. (aplūkots 2004. 1. martā).
- 21) Immovables Expropriation Act. www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022, (aplūkots 2004. 1. martā).
- 22) Конституция Российской Федерации, www.constitution.ru (aplūkots 2004. 25. februārī).

Tiesu prakse

- 1) Par nekustamā īpašuma atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 02 – 09 (98), *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 5. maijs, Nr. 122.
- 2) Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu politiskajām tiesībām 25.

- pantam: LR Satversmes tiesas spriedums, Nr. 2000-03-01.// *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1. septembris, Nr. 307/309.
- 3) Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002 – 04 – 03// [http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/spriedumi/04-03\(02\).htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/LV/spriedumi/04-03(02).htm) (aplūkots 2004. 10. aprīlī).
  - 4) Par Ministru kabineta 2001. gada 31. jūlija noteikumu Nr. 349 “Grozījumi Ministru kabineta 1995. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 291 “Suņu un kaķu turēšanas noteikumi”” atbilstību Satversmes 105. pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punktam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-01-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21. maijs, Nr. 75.
  - 5) Par likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta pirmās daļas 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2002-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 26. marts, Nr. 47.
  - 6) Par reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministra 2003. gada 27. maijā pieņemtā rīkojuma Nr. 2-02/57 “Par Jūrmalas pilsētas domes 24.10.2001. saistošo noteikumu Nr. 17 “Par detālo plānojumu Jūrmalā, teritorijai starp Bulduru prospektu, Rotas ielu, 23. un 25. līnijām” darbības apturēšanu”, 2003. gada 2. jūnijā pieņemto rīkojumu Nr. 2-02/60 “Par Jūrmalas pilsētas domes 09.10.2002. saistošo noteikumu Nr. 10 “Par detālā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, sabiedriskajam centram Vaivaros” darbības apturēšanu” un Nr. 2-02/ 62 “Par Jūrmalas pilsētas domes 07.11.2001. saistošo noteikumu Nr. 18 “Par detālā plānojuma apstiprināšanu Jūrmalā, zemesgabalam Bulduri 1001” darbības apturēšanu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums Nr. 2003-16-05. *Latvijas Vēstnesis* 2004. 3. oktobris, Nr. 38.
  - 7) Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums, nr. 2005-12-0103. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 20. decembris, nr. 203.

- 8) James & Others v. United Kingdom, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=2598109 &skin=hudoc-en&action=request> (aplūkots 2004. 15. aprīlī).
- 9) Lithgow v. United Kingdom, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=2598109 &skin=hudoc-en&action=request> (aplūkots 2004. 15. aprīlī).
- 10) Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=PRESSOS&sessionid=7042423&skin=hudoc-en> (aplūkots 2006. 16. maijā).
- 11) Sporrong & Lonroth v. Sweden, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=2598109 &skin=hudoc-en&action=request> (aplūkots 2004. 15. aprīlī).
- 12) Silver & others v. the United Kingdom, <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Cmd=Query> (aplūkots 2004. 15. aprīlī).
- 13) Decision of the Constitutional Review Chamber of National Court III-4/A-2/94 of January 12, 1994 Review of the petition of the Legal Chancellor, pursuant to Article 142 (2) of the Constitution, to declare the Regulation No. 223 of the Estonian Government dated July 23, 1993, entitled "Basic Decree for a National Defence Police" and "Temporary Procedure for the Application of Special Measures" Certification" p.2, null and void on the basis of Article 152 (2) of the Constitution// www.nc.ee/english (aplūkots 2005. 20. aprīlī).

Mārtiņš Tarlaps

Maģistra darbs aizstāvēts:

Valsts pārbaudījumu komisijas sēdē

2006. gada ____ . _____

un novērtēts ar atzīmi _____

Komisijas priekšsēdētājs _____